

148132

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

IMF DESTEKLİ POLİTİKALARIN KARŞILAŞTIRMALI
ANALİZİ; 1990 SONRASI TÜRKİYE VE LATİN
AMERİKA ÖRNEKLERİ

148132

A.Nihal ERTUĞRUL

SBE İKTİSAT ANA BİLİM DALINDA HAZIRLANAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet SÜMER

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ, GENEL BİR ÇERÇEVE

1.1. Ekonomik Kriz, Tanımı ve Özellikleri.....	4
1.2. Ekonomik Kriz Konusunda Kuramsal Görüşler.....	8
1.2.1. Serbest Piyasacı Yaklaşım.....	8
1.2.1.1. Klasik Görüş.....	9
1.2.1.2. Monetarist Görüş.....	12
1.2.1.3. Yeni Klasik Yaklaşım.....	14
1.2.2. Müdahaleci Yaklaşım.....	16
1.2.2.1. Keynesçi Görüş.....	16
1.2.2.2. Geleneksel (NeoKlasik Sentez) Keynesçi Yaklaşım.....	18
1.2.2.3. Yeni Keynesçi Yaklaşım.....	22
1.2.2.3.1. Yeni Keynesçi İktisatçıların Politika Önerileri.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI PARA FONU

2.1. IMF'nin Kuruluşunun Temel Nedenleri.....	25
2.1.1. Bretton Woods'da Keynes ve White Planları.....	26
2.2. IMF'nin Kuruluşu.....	27
2.3. IMF'nin Kuruluş Amaçları ve Gelişmeler.....	29
2.4. Üyelik.....	29
2.5. Kotalar.....	31
2.5.1. Kota-Oygücü İlişkisi.....	32
2.6. IMF'nin Organizasyon Şekli.....	33
2.6.1. Güvernörler Kurulu.....	33
2.6.2. İcra Direktörü Sayısı.....	34
2.7. Hesap Birimi-SDR.....	34

2.8.Üye Ülkelerde Gözetim ve Konsültasyon.....	34
2.8.1.IMF'nin Finansal Politikaları ve İmkanları.....	36
2.8.2 IMF'nin İmkanlarının Maliyeti.....	38
2.8.3.IMF İmkanlarının İşleyiş Biçimi	38
2.8.4.IMF İmkanlarının Kullanım Limitleri.....	39
2.8.5.IMF İmkanlarının Kullanım Koşulları	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LATİN AMERİKA ÖRNEKLERİ

3.1. Arjantin Deneyimi.....	46
3.1.1. Kısa Arjantin Tarihi.....	46
3.1.2. Arjantin Ekonomisinde Büyüme ve Kalkınma.....	49
3.1.2.1. 1930-1946 Dönemi	49
3.1.2.2. Peron Dönemi : (1946-1955).....	51
3.1.2.3. Peron'dan Sonra Kalkınma (1955-1973).....	53
3.1.2.4. Sancılı 1970'ler	55
3.1.3. Bağımlılık ve Arjantin Krizi.....	57
3.1.4. Gelir Dağılımı Üzerine.....	62
3.1.5. Finans Serbestisi ve Faizler Üzerine bir Öneri.....	63
3.1.6. Genel Bir Çerçeve	65
3.1.6.1. Krizin Gelişimi.....	68
3.1.7. IMF Politikalarının Krize Etkisi ve Krizden alınan dersler	71
3.1.8. Arjantin Nereye Koşuyor	72
3.2. Meksika Deneyimi.....	73
3.2.1. 1987-1988 İstikrar Programı Öncesindeki Gelişmeler.....	73
3.2.2. Meksika 1987-1988 İstikrar Programı.....	75
3.2.3. Meksika 1994 Finans Krizi.....	78
3.2.3.1. Meksika 1994 Deneyiminden Çıkarılan Dersler.....	81
3.2.4. Meksika Krizlerinden Alınması (ve alınmaması)Gereken Dersler.....	83
3.3. Brezilya Deneyimi	86
3.3.1. Başarısız İstikrar Programları	88
3.3.1.1. Cruzado Planı (Şubat 1986)	88
3.3.1.2. Bresser Planı (Haziran 1987)	90
3.3.1.3. Summer Planı (Ocak 1989)	91

3.3.1.4. Collor Planı (Mart 1990).....	92
3.3.1.5. Real Planı (Temmuz 1994)	94
3.3.2. 1997-1998 Krizi	100
3.3.3. Sonuç.	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EKONOMİK KRİZ,İSTİKRAR ve YAPISAL UYUM PROGRAMLARI

4.1. İthal İkameci Birikim Modelinin Krizi ve Yeni Birikim Modeline Geçiş.....	104
4.2. 1980 Sonrası Ekonomik İstikrar ve Yapısal Uyum Programları.....	107
4.2.1. 24 Ocak 1980 Kararları ve İstikrar Süreci 1980-1983 Dönemi.....	108
4.2.2. Yapısal Uyum Sürecinde Üretimin ve Sermaynin Yeniden Yapılanması.....	113
4.2.3. 5 Nisan 1994 Kararları ve İstikrar Süreci	114
4.2.4. Sosyal Politikalarda Yeniden Yapılanma	119
4.3. Türkiye’de İstikrar ve Yapısal Uyum Sürecidnin Değerlendirilmesi	121
4.4. Türkiye’de 2001 Krizinin Gelişimi ve Sebepleri.	125
SONUÇ.....	129
KAYNAKLAR.....	133
ÖZGEÇMİŞ.....	144

TABLO LİSTESİ

BÖLÜM

SAYFA

İKİNCİ BÖLÜM

Tablo 1: Bazı Ülkelerin IMF’de Kotaları	12
Tablo 2: IMF’ye Üye Ülkeler, Kota ve Oyları (1968-1998)	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 3: Arjantin Ekonomisi (1913-1929).....	49
Tablo 4: Nüfus Artışı ve Büyüme (1928-1960).....	50
Tablo 5: İmalat Sektöründe Büyüme (1937-1965).....	55
Tablo 6: Ekonomik Göstergeler(1973-1976)	57
Tablo 7: Enflasyon ve Kamu Açıkları (1975-1992).....	59
Tablo 8: Bazı Sektörlerde Hükümet Harcamaları	63
Tablo 9: Arjantin’de Yabancı Yatırımlar (1990-1990)	64
Tablo 10: 1992-2001 Döneminde Kamu Maliyesi	70
Tablo 11: 1992-2001 Döneminde Dış Kesim... ..	71
Tablo 12: 1992-2001 Döneminde Reel GSYİH ve Fiyatlar	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 13: Türkiye: Temel Makro Ekonomik Göstergeler 1973-1979	109
Tablo 14: Türkiye İmalat Sanayinde Kar Haddi , Artı-Değer ve İşgücü Verimliliği.....	111

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezimin hazırlanması sırasındaki çalışmalarımın her aşamasında, değerli görüşleriyle katkıda bulunarak beni yönlendiren danışmanım Prof. Dr. Mehmet Sümer'e, çok teşekkür ederim .

ÖZET

Tezde, dünya kapitalizminin 1990'ların başında, gelişmekte olan ülkelerde, birbirini takip eden borç krizlerinin üstesinden gelebilmek için ortaya konan ekonomik politikalar incelenmiştir. Uluslararası borç krizini takiben; Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası, borç krizi yaşayan bu ülkelere, bir çok istikrar ve yapısal uyum politikaları tavsiye etmiş ve bir kısmına da bu politikaları uygulamıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, kuramsal yaklaşımların ekonomik krizlere bakışları anlatılmıştır. İkinci olarak çalışma, Brezilya, Meksika, Arjantin ve Türkiye gb. ülkelerde ekonomik krizlerin etkilerini göstermeye çalışmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, istikrar ve yapısal uyum politikalarının değişik ülkelerdeki etkisi incelenmiş ve kullanılan ekonomik araçların, ekonomik dalgalanmaları ve krizleri gidermede tamamen başarılı olamadıkları görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELEER: Kriz, Yapısal Uyum ve İstikrar Politikaları, Arjantin, Brezilya, Meksika ve Türkiye Örnekleri.

ABSTRACT

In this thesis economic policy to overcome the consecutive debt crises in emerging markets of world capitalism during 1990s has been examined. Following international debt crisis, International Monetary Fund (IMF) and World Bank (WB) advised and applied several stabilization and structural adjustment policies to the Emerging Markets.

In the first part of the study different theoretical approaches of the economic crises are described. Secondly, the study tried to point out effects of the crises on different countries, such as Brazil, Mexico, Argentina and Turkey.

Finally, evaluation of the effects of these stabilization and adjustment policies in different economies are made in the final part of the study and it is found out that all the tools are not totally successful in eliminating economic fluctuations and crises.

KEY WORDS: Crises, Structural Adjustment Policy, Brazil, Argentina, Mexico and Turkey Experience.

GİRİŞ

1970’larda gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik krizi aşmak amacıyla uyguladıkları iktisat politikaları , azgelişmiş ülkelerde uluslararası borç krizine yol açmıştır. Uluslararası borç krizinin ardından azgelişmiş ülkelerde Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası’nca(WB) sermaye birikim sürecinin yeniden düzenlenmesi için önerilen yeniden yapılanma politikaları olarak adlandırılan istikrar ve yapısal uyum programları uygulamaya konulmuştur. 1980’lerden günümüze izlenen bu programlar günümüzde hem azgelişmiş ülkelerin hem de dünya kapitalizmini yapısal krizinin çözümünü şekillendiren temel politikalar olmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı, azgelişmiş ülkelerde uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum pogramlarının, sermayenin yeniden yapılanmasında, üretim ve dolaşım sürecini düzenleyen somut çabalar olduğunu vurgulayarak , uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programlarının ülkelere etkisini incelemektir. Aynı zamanda çalışmada seçilen Latin Amerika ülkelerinden Brezilya, Arjantin ve Meksika ve Türkiye ‘de 1990’dan bugüne kadar uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programlarıyla ilgili olayları, sonuçları ve bu ülkelerin istikrar ve yapısal uyum programlarının hangi evresinde yer aldıklarını, tarihsel bir boyut içerisinde iç ve dış dinamikleriyle ortaya konacaktır. Bu ülkeleri seçmekteki amaç; Latin Amerika ülkelerinin ve Türkiye’nin bu politikalara bağlı kalmalarına rağmen , politikaların bu ülkelerde yeni krizleri beraberinde getirmeleridir.

Uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programları, kar oranlarının düşme eğilimini engellemek için ticaretin serbestleştirilmesi , kamu harcamalarının yeniden dağılımı ve/veya devlet düzenlemelerinin azaltılmasını(deregülasyon) içeren devleti küçültme politikaları yanında, aynı zamanda yaratılan gelirin toplumsal kesimle arasında bölüşümünü de içermektedir.

Bu çalışmanın amaçlarına ulaşmak için dünya kapitalizminin krizinin niteliğini tanımlamak önem kazanmaktadır. Çalışma, önce krizin niteliği ile ilgili tahlilleri ele almakta ve isikrar ve yapısal uyum politikalarının uygulanmasını gerektiren 1990’ların krizlerini bu çerçevede analiz etmektedir. Daha sonra çalışmaya konu olan Latin Amerika ülkeleriyle Türkiye’de meydana gelen, birbirini takip eden krizler ortaya konulacaktır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.“Ekonomik Kriz,Genel Bir Çerçeve” başlıklı ilk bölümünde Ekonomik Kriz tanımı özellikleri, krizi oluşturan temeller üzerinde durulacaktır ve daha sonra krizi açıklamaya çalışan iki ana yaklaşım üzerinde durulacaktır. Ele alınan ilk yaklaşım Klasik görüştür.Bu görüşe göre kriz, sistem dışı etkenlerden kaynaklanan geçici dengesizlikler ve anormal bir varoluş tarzı olduğunu , bu nedenle ekonomiye müdahale edilmediği takdirde piyasanın kendiliğinden dengeye geleceğini belirten yaklaşımdır. İkinci ana görüş, serbest piyasa uygulamalarını kendiliğinden dengeye geleceği yaklaşımına karşı çıkarak , kapitalist üretim tarzının kendi dinamiklerinin sürekli dengesizlikler yaratması nedeniyle müdahaleye gereksinim duyan müdahaleci yaklaşımdır.

Çalışmanın ikinci bölümü olan “ Uluslararası Para Fonu” , bu kuruluşun ortaya çıkma evresinden işleyiş biçimine kadar tüm detayları içermektedir.

“Latin Amerika Örnekleri” başlıklı üçüncü bölümünde , istikrar ve yapısal uyum programlarının sıklıkla uygulandığı azgelişmiş ülke örnekleri incelenecektir. Ele alınan ülkelerin ortak özelliği , ülkelerini tehdit eden krizleri önlemek için 1990’lardan çok daha önce 1970’lerde istikrar arayışı içerisine girmiş ve olumlu veya olumsuz bir çok istikrar programları yürütmüş olmalarıdır. Bu ülkelerin incelenmesi, yapılmış çalışmaların derlenmesiyle incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın “Türkiye’de Ekonomik Kriz, İstikrar ve Yapısal Uyum Programları” başlıklı dördüncü bölümünde , Türkiye ekonomisinin yıllardan beri süregelen, birbirini takip eden krizleri ve bunlara karşılık ortaya konan yapısal ve uyum politikaları üzerinde durulacaktır.24.Ocak 1980 , 5 Nisan 1994 ve Şubat 2001 tarihleri Türk ekonomisi için önemli gelişimlere ve değişimlere sahne olmuş tarihlerdir. Türkiye-IMF ilişkilerindeki gelişmeler de bu bölümde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM 1.EKONOMİK KRİZ,GENEL BİR ÇERÇEVE

Çalışmanın “Ekonomik Kriz, Genel Bir Çerçeve” başlıklı bu bölümünde, önce ekonomik kriz olgusunun tanımı ve özellikleri ortaya konulacak daha sonra farklı iktisadi kuramların kapitalist birikim krizine nasıl bir yaklaşım sergiledikleri , krizi nasıl algıladıkları ve krizin önlenmesi için ileri sürülen politika önerilerinin ne olduğu analiz edilecektir. Ele alınan bu yaklaşımlardan birincisi , sistem dışı etkenlerden kaynaklanan geçici dengesizlikler ve anormal bir varoluş tarzı olduğunu ve eğer piyasaya müdahale edilmezse piyasanın kendiliğinden otomatik olarak dengeye geleceğini belirten serbest piyasacı yaklaşım , ikincisi serbest piyasa uygulamaları sonucu sistemin kendiliğinden otomatik olarak dengeye geleceği savına karşı çıkarak , kapitalist üretim tarzının kendi dinamiklerinin sürekli dengesizlikler yaratması nedeniyle müdahaleye gereksinim duyulduğunu belirten müdahaleci yaklaşım;.Kriz kuramlarına alması yaklaşımın ortaya konmasından sonra dünya kapitalizminin 1990’ların sonunda başlayan ve bugüne kadar farklı evrelerden geçerek bütün dünyayı-özellikle Latin Amerika ülkelerini - etkisi altına alan kapitalizmin uzun dönemli yapısal krizinin nedenleri , ortaya çıkışı ve nasıl bir gelişme izlediği spesifik olarak tespit edilecek ve ardından krizin az gelişmiş ülke (AGÜ) ‘lerde borç kriziyle başlayan etkilerine ve sonuçlarına değinilecektir.

Burada amaç , krizin kapitalist sistemin bütünü içinde yer alan gelişmiş ülke (GÜ)’ler ile AGÜ’lerde yarattığı etkilerine değinmek ve kapitalist birikim tarzında 1970’li yıllarda ortaya çıkan krizlerin önlenmesi için özellikle AGÜ’lerde yeni liberal yeniden yapılanma stratejileri altında uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programları (İYUP) ‘nın hangi kriz konjontüründe ortaya çıktığını açıklayabilmektedir.Ayrıca burada bu politikaların IMF destekli olanlarına ayrıca dikkat edilecektir. Çünkü uygulamaya konulan İYUP, sadece GÜ’lerin AGÜ’lerin borçlarını geri ödemelerini kolaylaştırmak ve ulusal/uluslar arası düzeydeki sermayenin kar oranlarının düşmesini önlemek amacıyla ticaretin ve mali sermayenin serbestleştirilmesi , kamu harcamalarının yeniden dağılımı ve / veya devlet düzenlemelerinin azaltılmasını (deregülasyon) içeren devleti küçültme politikaları ve sermayenin ekonomik faaliyetlerini teşvik etmemekte aynı zamanda yaratılan artı-değerin bölüşümünü de sermaye sınıfı lehine düzenleyerek ideolojik ve politik dönüşümü ve sermayenin merkezileşmesini sağlamaktır. Bu anlamda kapitalist üretim tarzının krizi atlatmak amacıyla uygulamaya koyduğu İYUP , sermaye – işgücü çelişkisini içeren sınıf mücadelesinin bir parçasıdır. Ulusal bağlamda artan fiyatlar ve düşen reel ücretlerden

kaynaklanan politik mücadele bu çelişkinin en çok görünen yansımasıdır. Daha az görünen fakat aynı derecede etkili olan ve güçlü mücadeleler gerektiren uluslararası bağlam ise , uluslararası para sistemi , uluslararası borç krizi , uluslar arası talebin düzenlenmesi , rekabet edebilirlik ve pazarlık unsurlarını içermektedir.Bu nedenle iktisat biliminde üretim , değer , bölüşüm ve krizler üzerine büyük tartışmalara yol açan alması kuramların yaklaşımları ve dünya kapitalizmin 1920’ler krizinin niteliğini tanımlamak önem kazanmaktadır.

Ayrıca 1980’lerin sonundan itibaren dünya ekonomisinde neredeyse her iki yılda bir ekonomik kriz yaşanması , örneğin 1992 yılında Avrupa Para Sistemi içersinde başka İtalya, İspanya ve İngiltere ‘de ortaya çıkan daha çok parasal nitelikteki krizden sonra 1994’de Türkiye’de , 1995 yılı başında Meksika ‘da ve bundan iki yıl sonra 1997’de Güney Doğu Asya ülkelerinde başlayarak Rusya Brezilya ‘yı etkisi altına alan mali krizler , kapitalizmin içsel krizlerinin üzerinde durmayı ve yapısal uyum programlarının uzun yıllardır uygulanıyor olması krizin analizini zorunlu kılmaktadır .

1.1 Ekonomik Kriz,Tanımı ve Özellikleri

Kriz kelimesinin kökeni Yunanca da “karar” vermek anlamındadır.Çünkü kriz hem geçmişe hem de geleceğe ilişkin yeni perspektifleri ve sorgulamaları olanaklı kılmaktadır. “Zaten sorgulama demek karar anına girmek demektir.Bu karar anı; öyle bir nokta ki gelecekte ne olacağı , nasıl oluşacağı, şimdi yapılanlara bağlı” olacaktır.(Keyder,1981,s.3) Ekonomide kriz ise geniş anlamıyla her türden ekonomik ve kurumsal yapıda “dönüm noktası” anlamına geliyor.A.G.Frank’a göre , kriz hasta bir toplumsal ve ekonomik organizmanın süregelen eski tarzda varlığını sürdürememesi ve yeni bir yaşama şansı elde edebilecek değişikliği yapmak olduğu bir zaman dilimidir. Kriz bir son değil aksine yeni bir başlangıcı , yapısal yeniden uyum olanaklarının araştırıldığı ve “son” ‘un önlenmeye çalışıldığı bir zaman dilimidir. Ancak sonun kesinleşmesi , yeniden uyumun olanaksız olduğu durumlar için söz konusu olacaktır. (Frank,1983,s.145-146;Üşür,1999,s.38-39) Yani , Frank “kriz”i, önceki genişlemenin artık aynı temel üzerinde sürmesi imkansız hale geldiği bir dönem olarak tanımlamıştır (Frank,1984,s.45) A.Gramish’de krizi altyapı ile üst yapı arasında ortaya çıkan çelişkiler sonucu “ eski yapılanmanın can çektiği , fakat yeninin de henüz doğmadığı kesit” olarak ele alır(Porteli , 1982,s.127-128) .Bu anlamda kriz, varolan üretim tarzının artık sermaye birikimini sağlayacak noktanın gerisine düştüğünde bir üst aşamaya geçişin sancılı bir biçimde ortaya çıkması olarak değerlendirilir.

Egemen üretim tarzı kapitalist olan bir toplum ve ekonominin sürekliliği , esas olarak sermaye sınıfının kar etmesi ve onu yeniden yatırıp sermaye birikimi sağlamasına bağlıdır.Kapitalist birikim süreci sermayenin çevrimi bağlamında çözümlenir.Sermaye birikimi çevrimi iki süreçte gerçekleşir . Birincisi para sermayenin (P) meta sermaye (M) dönüşmesi devresini kapsayan üretim sürecidir. İkincisi meta sermayenin (M') satılarak para sermayeye (P') dönüşmesi devresini kapsayan dolaşım sürecidir. Sermaye birikimi çevrimi şöyle gösterilebilir:

$$P \rightarrow M \xrightarrow{c,v} \text{üretim süreci} \rightarrow M' \rightarrow P'$$

Kapitalistin temel amacı kar etmek olduğundan , elindeki para (P) ile gerekli işgücü(v) ve iş nesneleri ile üretim araçlarını (c) satın alarak üretim sürecine sokar.Üretim süreç ekonominin toplam arz yönünü oluşturur. Kapitalist üretim tarzında üretim sürecinin amacı kullanım değeri yaratmak değil , kullanım değeri aracılığıyla değişim değeri yaratmak olduğundan , kapitalist üretim sürecinde elde ettiği metayı (M') ve bu metanın içerdiği artık değerın gerçekleştirilmesi için pazara götürüp para (P') karşılığı satmak zorundadır. Böylece kapitalist üretim tarzı , aynı zamanda yaratılan değerın farklı kesimler arasında dağılımı, bölüşümü, ve belli bir tüketim biçimini düzenleyen dolaşım süreciyle bütünlük arz eder. Dolaşım süreci ekonominin toplam talep yönünü oluşturur. Kapitalist birikim sürecinde üretim kullanım değeri için değil , mübadele değeri için gerçekleştirildiğinden P' P den büyük olmalıdır ve kar da gerçekleştirilmiş olur. Sermaye birikiminin itici gücüdür. , çünkü hem kullanım değeri hem de değişim değeri bu süreçte belirlenir. Bu nedenle , üretim sürecinin çevrim içinde görece belirleyici olduğu , çünkü dolaşım sürecine taze kan sağlayacak değer yaratma koşullarının ve artı-değer üretim sürecinde yattığını belirtmek gerekir. (Carchedi , 1991, s.8-9)

Nitekim , değer yaratma süreci , sermayenin üretim ve dolaşım (arz ve talep) ilişkilerinin birlikteliği ile geçerlilik kazanır. Bu anlamda üretim süreci ile dolaşım süreci arasında zincirleme bir ilişki vardır. Bu zincirleme ilişkide halkalardan herhangi birinde kopma ya da kırılma gerçekleşirse kriz ortaya çıkar.Kriz , yanlış politikaların ya da sermaye birikimi sürecinin dışında faktörlerin beklenmedik biçimde bir daralmaya yol açması değil , sermaye birikimi sürecindeki kesinti yani üretim ve dolaşım sürecinin bütünlüğünün kendi içsel çelişkileri nedeniyle sekteye uğramasıdır. Bu çelişki pazarın derinleşmesi ve

genişletilmesiyle sürekli aşılır.Dolayısıyla kriz, bu sekteye uğrayan bütünsel sürecin yeniden düzenlenmesiyle giderilmeye çalışılır.

Kapitalist üretim tarzı, kendinden önceki üretim tarzlarından önemli bir farklılık göstermektedir. Çünkü kapitalist üretim tarzı kendisini çok çabuk yenileyebilen , genişleten ve esnekleştiren bir yapı arz eder. Bu genişleme süreci kendisini , kriz, krizden çıkış , büyüme ve tekrar kriz şeklinde bir devresel yenileme olarak ortaya koyar. Bu nedenle kriz, sosyal,ekonomik ve toplumsal gelişme karşısında varolan ilişkilerin köklü olarak sarsılması ve karşı karşıya kalınan sorunların olağan çözümünün çaresizlikle iç içe geçmesiyle yeninin önünü açan bir durumdur.Eski olanın yetersizliğinin öne çıktığı bu süreçte birbirleriyle çatışmalı olan üretici güçler de kendilerini değiştirmek zorunda kalacaktır.(Rosier, 1991,s.21) Dolayısıyla kapitalist üretim tarzı devresel dalgalanmalar sırasında krizden çıkış için sermaye birikim biçimlerini de yenilenmektedir.

Kriz olgusuyla iç içe geçerek bugünlere gelen kapitalist ekonomik sistemde iki tür kriz ayrımı yapılabilir. Birincisi kısa dönemli , geçici konjonktürel krizlerdir. İkincisi uzun dönemli yapısal krizlerdir. “Konjonktürel kriz bir konjonktür devresinde toplam talebin toplam arzın altına düşmesiyle ortaya çıkan geçici aşırı üretim durumudur.Onu durgunluk safhası izler (üretimin azalması) ve sonuçta toplam arzla toplam talep arasında yeniden denge kurmayı sağlar. Uzun dönemli yapısal kriz ise , birikimin normal oluşumunu engelleyen temel sorunların mevcut olduğu durumdur” (Gouverneur, 1997,s.239)

Krizlerin her biri içinde bulundukları konjonktürün doğasından etkilenmiş olsalar bile, genel anlamda klasik kriz nitelemesini kaybetmezler. Bu nedenle , üretimde hızlı bir daralma fiyatlarda hızlı bir yükselme , çok sayıda iflas , işsizlikte artış, ücretlerde gerileme , toplumsal gergilikler ve genellikle tetikleyici bir olgu olarak borsa ve banka sisteminin çökmesi olarak kavramlaştırılırken , katı anlamda ele alındığında etimolojik olarak bir hastalığın gelişmesinde doruk noktası olarak tanımlanır (Rosier 1991 ,s.20)

Ekonomik krizlerin her biri içinde bulundukları konjonktürel koşullarda kendine özgü nitelikler taşımakla beraber ; genellik, devresellik, aşırı üretim ve aşırı birikim gibi ortak özellikleri de içlerinde barındırırlar . Kriz , “ekonomik konjonktürdeki yön değiştirmeyi yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralma evresine geçişi tanımlar . Genişleme süreci boyunca , sanayi üretimindeki büyüme , sürekli

ve oldukça düzgündür. İstihdam düzeyi yükselmeye başlar. Bu, fiyatlarda bir artma eğilimiyle , karların işgücü verimliliğinin ve ücretlerin artmasını sağlayan bir konjoktür yaratır. Ardından talep genişler , üretim canlanır ve canlılık tüm sanayiye yayılır.Böylece , ekonominin tamamında bir genişleme yaşanır. Enflasyonun karları şişirdiği böylesi bir konjoktür girişimcileri yatırım yapmaya teşvik ederken aynı zamanda , etkisi dönem sonuna genişleyen ve özerk bir gelişme eğilimi gösteren bir borsa spekülasyonu da yaratır. (Rosier, 1991,s.21)

Krizin genişleme evresinde kapitalistler faiz oranları düştüğü için sermayeyi yeniden yapılandırmak ve yeni teknolojik yatırımlar yaparak verimlilik artışı sağlamak için borç talep ederler. Kredi sisteminin aşırı genişlemesi , krizin yarattığı değersizleşme eğilimini büyük çapta engeller . Bu aşamada yeni yatırımların yapılması kredi talebini arttıracığından faiz oranları yükselir. Krizin derinleşmesinin ve sermayenin değersizleşmesinin genişleyen kredi sistemi tarafından engellenmeye çalışılmasıyla “stagflasyon” olgusu ortaya çıkar.

Ne var ki bu süreç uzun sürmeyecek ve üretimin artması ve yatırımların genişlemesinin kar oranlarını sermaye birikimini sağlayacak kadar arttıramaması ve verimlilik artışlarında meydana gelen yavaşlama durgunluğu yol açacak ve süreçte kopmalar oluşacaktır. Bu aşamada hem üretimin massedilememesi hem de öncü sektörlerle yatırılan sermayenin karşılığının alınamaması kar beklentilerini azaltacak ve genişleyen mali sistemi ve sermaye piyasalarını çöküşe götürecektir. Bu durum konjoktürde ki kırılma dönemidir. , yani kriz anıdır. Kriz ilk etkilediği sektörlerden başlayarak tüm sektörlerle yayılacak ve zincirleme etkiler yaratacaktır.Böylece krizin başlangıç boyutunda üretim , fiyatlar , karlar , ücretler ve buna bağlı olarak talep düşecektir. Ayrıca birikim sürecinde iflaslar ve işsizlik artacaktır.

Krizin diğer boyutunda ise , reel sermaye birikimi ve üretim fiziki faktörlerinin de giderek yavaşlayan büyüme hızlarına karşın hızla artan ve dolayısıyla giderek şişmekte olan mali sermayeye ilişkin sorunlar vardır. Kapitalist üretim tarzında olağan dönemlerde üretim sürecindeki reel sermaye miktarı ile mali işlemler için kullanılan para sermaye miktarı arasında bir orantı söz konusu iken , kriz dönemlerinde bu orantı bozulur. Kar oranlarının düşme eğiliminin hızlandığı süreçte mali sermayenin geri ödeme sorunlarının yaşanması üretim sürecinden kaynaklanan krizi derinleştirici etkide bulunarak büyük bir mali çöküşü getirir. Kriz , ilk başladığı alanlardan dalga dalga ekonominin tümüne yayılan bir görüntü

sergiler. Sanayi alanının yanı sıra ticaret ve mali alanını da etkisi altına alarak hızla genelleşir ve dünya kapitalizminin merkezinde yer alan ülkelerin birinde baş gösteren kriz dünya ölçeğinde genelleşerek uluslar arası ekonomik krize dönüşür.

1.2.Ekonomik Kriz Konusunda Kuramsal Görüşler

Kapitalizmin tarihinde 19.yy’ dan başlamak üzere bir çok ekonomik kriz görülmüştür. Kapitalizm , 1970’li yıllara gelindiğinde uluslar arası düzeyde genelleşmiş , uzun dönemli bir yapısal krizin eşiğine gelmiştir. Bu yirminci yy’da kapitalizmin yaşadığı büyük krizlerden ikincisidir.(Arın, 1986a,s.105) Bu nedenle ekonomik dinamiğin analizi krizlerin sistemli olarak açıklanmasını gerektirmektedir.Kriz, ilk krize giren ve krizi yayan ülkeye göre farklılıklar içerir ve takiben krizin uluslararası alana yayılması söz konusudur. Bu yayılma uluslararası mal ve hizmet ticaretindeki bir daralmanın , kimi yerde kar beklentilerine , kimi yerde de krizin daralma etkisine eklenmesiyle gerçekleşir fakat kriz yayılırken bir yandan da değişikliğe uğrar (Rosier, 1991,s.24) Bu yüzden 1970’lerin ekonomik krizi farklı ekol ve yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde açıklanıp yorumlanır.

Kriz yorumları kuramsal görüşlerde farklılık göstermektedir.Şimdi farklı yaklaşımların bu konudaki görüşlerine bakalım.

1.2.1.Serbest Piyasacı Yaklaşım

Günümüzde Uluslar arası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumlarca benimsenen , belirlenen ve etkin olan ekonomik kuramsal çerçevesini oluşturan serbest piyasacı yaklaşımda, kriz kapitalist sistemin ve piyasa mekanizmasının içsel dinamiklerinden kaynaklanmaz. Bu yüzden krizleri kapitalist sistemin geçici rahatsızlıkları olarak ele alır.Bu yaklaşıma göre , ekonomik istikrarsızlıkların nedeni , ekonomiye dışarıdan yapılan müdahalelerdir. Kapitalist birikim tarzı özünde istikrarlı ve uyumlu bir sistemdir. Sistemin kesintiye uğraması dışsal etkenlerden kaynaklanmaktadır.Eğer sisteme dışarıdan müdahale edilmez ise serbest piyasa mekanizması ekonomik yaşamı herkes için en faydalı biçimde düzenler ve devam ettirir. Çünkü piyasa mekanizması toplumdaki kaynakları rasyonel ve etkin dağıtarak , özgür ve refahın yüksek olduğu bir ekonomi toplumu yaratır.

Burada piyasanın “görünmez el” yardımıyla bütün ekonomiyi düzenlediğini , ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlığın geçici olduğunu , piyasaların esnek yapısının bu istikrarsızlığı kısa sürede gidereceğini ve temelde sistemi istikrarsızlaştıran dışsal etkenlerin başında devlet müdahalesinin geldiğini , bu nedenle savunan klasik liberal ya da çağdaş versiyonu olan yeni klasik veya yeni liberal görüşler ele alınacaktır.

1.2.1.1.Klasik Görüş

Klasik görüş , temel ekonomik ilişkilerin her zaman ve her yerde geçerli olduğunu ileri sürer. Bu anlamda , trampa ekonomisi ile günümüzün gelişmiş modern ekonomilerinin aynı temel kurallara tabi olduğunu savunur. Bu temel kurallar , piyasada tam rekabet koşullarının geçerliliği , ücret, fiyat ve faiz esnekliği ve fiyatların arz ve talebi dengelemesi , yani her arzın kendi talebini yaratmasıdır. Klasik yaklaşım kapitalizmin dönemsel krizlerine getirdikleri açıklamalar ve çözümler açısından klasik ve neo klasik görüşler altında incelenebilir.

Klasik yaklaşım miktar kuramını kabul eder ve buna göre tam istihdam da bulunan bir ekonomide , kısa dönemde paranın dolaşım hızı ve reel üretim arttırılamayacağına para arzında meydana gelen her hangi bir genişleme doğrudan doğruya fiyatlar genel düzeyini arttıracaktır. Klasiklere göre para arzı devlet tarafından belirlenir yani sisteme dışsaldır. Para talebi ise işlem amacıyla elde tutulur. Bireysel tasarruflarını yatırma yönlendirirler. Tasarrufların yatırıma yönlendirilmesi faiz oranı tarafından belirlenir. Belirlenen faiz oranı ise gelirin tüketim ve yatırım arasında nasıl dağıldığına bağlıdır. Eğer faiz oranı denge faiz oranının üstünde ve altında belirlenirse ortaya çıkacak tasarruf fazlası veya yatırım fazlası faiz oranlarını düşülüp yükseltilmesiyle dengelenecektir. Çünkü tam istihdam denge düzeyinde yatırımlar tasarruflara eşittir.

Klasik yaklaşıma göre insanların gereksinimini ideal bir şekilde karşılayan en iyi düzen piyasa ekonomisidir ve piyasa ekonomisinden sapma anlamına gelen krizler ekonomik etkinliği azaltır. Ekonominin işleyişinde ortaya çıkan sorunlar rekabet ilkelerini zedeleyebilir. Ancak otomatik istikrar sağlayıcı unsurların (Fiyat mekanizması) harekete geçmesiyle birlikte rekabet ortamı yeninde kurulur ve ekonomik sorunlar kendiliğinden aşılır. (Kazgan , 1984,s.106-107) Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesine gerek yoktur.

Klasik iktisatçılardan Ricardo'nun en temel argümanı J.B.Say yasasıdır. Buna göre mallar mallar ile değiştirilir , her arz kendi talebini yaratır , tüm üretim tüketilir çünkü üretimin değeri dağıtılan gelirin değerine , yani satın alma gücüne eşittir.Bu nedenle ekonomik kriz ya da her hangi bir dengesizlik söz konusu olamaz.Ancak bazı dışsal nedenler mal , işgücü ve para piyasalarında dengesizlik yaratabilir. (Kazgan, 1984,s.106-107, Unay , 1996 , s.18)

Fakat Say Yasası'nın işleyişi bu dengesizliklerin kendiliğinden giderilmesini sağlar . Eğer işgücü piyasasında varolan denge dışarıdan bir müdahale ile bozulursa , örneğin , reel ücretler yükselirse , işgücü arzı işgücü talebinden fazla olacaktır. Bu durum işçilerin kendi aralarında ki rekabet nedeniyle daha düşük bir ücrete razı olmalarına yol açacağından ekonomide yeniden tam istihdam denge düzeyine dönülecektir. Aynı şekilde, eğer ekonomide göçler ve doğumlar gibi dışsal nedenlerle nüfus artışı olursa işgücü arzı yine artacaktır.İşgücü arzında meydana gelen artış işsizliği arttıracaktır.Ücretlerin esnekliği varsayımı altında ortaya çıkan bu işsizlik parasal ücretlerin değişmediği varsayımı altında genel fiyat düzeyinin değişmesi reel ücretlerin düşmesine yol açacaktır.Reel ücretlerdeki düşüş is gücü talebini arttıracak ve ekonomi tam istihdam denge düzeyine ulaşacaktır.

Piyasa mekanizmasının yarattığı aşırı yatırım, işsizlik ve deflasyon gibi istikrarsızlık eğilimlerinin süreklilik kazanması ve özellikle,Marx'ın klasik değer ,sınıf ve bölüşüm ilişkilerine yaptığı eleştirileri,klasik anlayışta köklü dönüşümü gerçekleştiren fiyat teorisi, fayda maksimizasyonu ve geçimlik ya da doğal ücret anlayışı yerine marjinal verimliliğe bağlı ücret teorilerini getiren neoklasik yaklaşımı öne çıkarmıştır.(Kazgan,1984,s.184)

Neoklasik yaklaşımın amacında gelir düzeyini veri olarak fiyat mekanizması aracılığıyla ,piyasanın bireylerin faaliyetlerini en iyi şekilde düzenleyen bir araç olduğunu göstermektir.bunu yaparken de klasik yaklaşımın kabul ettiği tam rekabet ,tam istihdam ,say yasası ve piyasanın görünmez el varsayımın aynen kabul ederler.Ekonomiye marjinal değişme kavramını getirerek piyasaların marjinal fayda nın marjinal maliyete eşitlenmesiyle dengeleneceğini ileri sürerler. Böylece klasik iktisatçıların objektif değer teorisini subjektif değer teorisi ile ikame ederek ekonomik dengesizliklerin giderileceğini savunmaktadırlar.(Paya 1997,s162)

Gelirin toplumsal kesimler arasında nasıl paylaşıldığı üzerinde durmaksızın, toplumu çok sayıda üretici ve tüketici bireylerden oluşan topluluk olarak gören neoklasik yaklaşıma göre, tüketici ve üreticilerin rasyonel davranış ve kararları piyasayı yönlendirmektedir. Neoklasik iktisatçılardan Walras tam rekabet şartları altında rasyonel davranan bireylerin faydasını maksimize etmesinin toplumsal faydayı da maksimize edeceğini varsayan bir genel denge analizi ortaya koymuştur. Buna göre , tüketici bireyler seçimini yaparken faydalarını , üreticiler ise karlarını maksimize edecek bileşimi arayacaklardır. Tüketiciler üreticilere işgücü arz ederek karşılığında gelir elde ederler ve elde ettikleri bu gelirleri tekrar üreticilerin mallarına harcarlar. Üreticilerde elde ettikleri gelirlerle tekrar işgücü talep ederler. Dolayısıyla bütün ekonomik birimler talep cephesinde tüketici arz cephesinde ise üreticidirler. Böylece toplam tüketim toplam gelire eşit olursa toplam talepte toplam arza eşit olacak ve Pareto optimumu gerçekleşecektir. (Kazgan, 1984,s.142-158)

Neoklasik yaklaşım Walras'ın genel denge analizi ile hem ekonomik birimler “tüketici ve üretici” hem de toplum için eş anlı bir Pareto optimumunu gerçekleştireceğini savunarak klasik yaklaşımın piyasaya müdahale edilmemesi görüşünü güçlendirmiştir. Çünkü piyasaya yapılacak her hangi bir müdahale tüketici tercihlerini üreticilere ulaştıran fiyat mekanizmasını bozduğundan piyasada arz ve talep dengesizliklerine yol açacaktır. Neoklasik yaklaşımda denge fiyatının piyasa mekanizması tarafından belirlenmesi klasik yaklaşımın fiyat ve ücretlerin esnekliği varsayımına dayandırılmaktadır. Ücretlerin ve fiyatların esnekliği kısa dönemde arz ve talep dengesini kurabilmenin temel nedenidir.

Neoklasik yaklaşım uzun dönemde kaynak artışının da sürekli dengesizliklere yol açmayacağını savunur buna göre kaynak artışı üretim artışıyla dengelenmektedir. Kaynakları oluşturan işgücü ve sermayenin aralarında ikame olanakları olduğundan uzun dönemde birbirine eşit oranda büyürler işgücü ve sermaye arasında ki bu eş anlı büyüme üretimde de aynı oranda büyümeyi getiri ve tam istihdam denge düzeyi sağlanır. Neoklasikler bu yaklaşımdan yola çıkarak bölüşüm sorununa değinirler , buna göre üretim faktörlerinin fiyatı verimliliğine bağlıdır.

Örneğin sermayenin fiyata olan faiz oranı denge durumunda sermayenin marjinal verimine eşittir. İşgücünün fiyatı olan ücretler ise işgücünün marjinal verime eşittir. Bu eşitlikler kar maksimizasyonunu sağlayan koşullardır. Bu açıdan denge fiyatını belirleyen unsur işgücünün ve sermayenin üretime katkısıdır.

Neoklasik yaklaşıma göre ekonomisinde ki istikrarsızlıkları, doğa ve insan davranışları gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan geçici olgulardır. Örneğin talep kaymaları olduğunda arz tarafında bir fazlalık doğabilir.ancak bu durum bütün ekonomiyi etkileyecek bir aşırı üretim krizine yol açmaz . Çünkü bu arzın kendi talebini yaratması ve üretim faktörlerinin hareketliliğinin nedeniyle herhangi bir kesimde ortaya çıkabilecek bir üretim fazlalığı bir süre sonra sona erecektir. Neoklasiklere göre burada iki ilke devreye girmektedir. Birinci ilke herkes aynı zamanda hem üretici hem de tüketici olduğu için bir kesimin üretimine olan talebin azalması ya da durması başka kesimlere olan talebin artması demektir. Bu durumda ikinci ilke devreye girmektedir. Talebi azalan ya da duran kesimin üretim unsurları talebi yükselen üretim alanlarına kaydırılarak ekonomide genel denge yeniden sağlanacaktır. (Özcan, 1981,s.36,Paya , 1997 ,s.164-165) Dolayısıyla piyasalarda yaşanan kısa dönemli dengesizlikler otomatik olarak giderilecektir.

1.2.1.2.Monetarist Yaklaşım

Bu yaklaşımın temelleri şöyle özetlenebilir.Doğal işsizlik geçerlidir. Nominal gelirlerin belirleyeni parasal değişimlerdir. Maliye politikaları etkisi geçici ve önemsizdir. Devlet aktif iktisat politikalarında mümkün olduğunda kaçınmalı eğer devletin ekonomiye müdahalesi gerekiyorsa bu önceden belirlenmiş basit kurallara bağlı olmalıdır. Yani Monetarist yaklaşım analizini nominal gelir fiyat ve istihdam değişimine yol açan parasal unsurlar para arz değişimi ve para otoritelerinin davranışları çerçevesinde ele almıştır.

Monetaristlere göre Phillips eğrisinin enflasyonla işsizlik arasındaki değiş tokuş analizi geçerli değildir ve ekonomide doğal işsizlik oranı vardır. Enflasyon yoluyla istihdam geçici olarak artırılabilir. Fakat uzun dönemde reel göstergeler önceki döneme geri döner sadece yüksek enflasyon kalır. Çünkü devletin genişletici talep politikaları yoluyla harcamaları arttırarak işsizliği doğal sınırları altına çekme çabaları ücretleri ve fiyatları yükselttiğinden enflasyonu artırır . Buna göre uzun dönemde enflasyonlar işsizlik arasında bekleyişlerden kaynaklanan çeşitli kısa dönem Phillips eğrileri vardır. Bir dönemde beklenenin üzerine gerçekleşen enflasyon sonraki dönemde enflasyon beklentilerini daha da yükselteceğinden istihdam ve üretim üzerinde reel bir etkinin olmasını önler. Dolayısıyla enflasyon yoluyla işsizliği azaltma politikaları istihdamı azaltırken enflasyonun daha da şiddetlenmesine neden olur.

1970'lerden sonra ekonomik politikaları belirleyici olan monetaristler için ekonomik istikrarsızlık ve enflasyonun önlenmesi temel amaçtır. Ekonomik istikrarsızlığın ve enflasyonun temel nedeni para arzının gereksiz yere aşırı derecede artmasıdır. Çünkü para miktarındaki dalgalanmaların fiyatlar, üretim ve gelirlerin aynı yönde dalgalanmasına yol açacağını savunmaktadır. Bunun için ekonomide parasal değişkenlere önem verilir. İktisadi yaşamı etkileyen temel faktör parasal değişimler olup toplam talebi , dolayısıyla üretim , istihdam ve fiyatlar genel düzeyini belirleyen temel öge para arzında meydana gelen değişimlerdir. Yani para arzında meydana gelen değişimler parasal milli gelir üzerinde kısa dönemde önemli etkide bulunur.(Savaş , 1994 s.166; Orhan , 1990 , s.77-79) Çünkü kısa dönemde henüz tüm beklentilerin gerçekleşmesi söz konusu değildir. Bu yüzden para arzındaki bir artış geçici olarak faiz oranlarını düşürecek ve üretimde artışlar neden olur.

Monetarist yaklaşıma göre , para arzındaki bir artış kısa dönemde üretimi etkiler . Bu da milli gelir düzeyinde geçici olarak bir artışa neden olur. Fakat uzun dönemde paranın nötr etkisinden dolayı yalnızca enflasyonu arttırır.(Friedman , 1970 ,s.72-73) Çünkü , ekonomik birimler adaptif beklentiler varsayımı altında para arzı artışının enflasyona neden olacağını tahmin ettiklerinden , enflasyona karşı korunmak amacıyla borç verilebilir fonlar için faiz oranlarını arttırırlar . Bu süreç devam ettikçe bu etki ekonominin diğer alanlarına yayılır. Böylece geçici olarak artan üretim bir süre sonra düşmeye ve fiyatlar genel düzeyinde bir artışa yol açar. Bu nedenle , para arzı artışı başlangıçta geçici olarak üretimi teşvik etse de uzun dönemde etkisini sadece fiyatlar genel düzeyinin artışında gösterir . Dolayısıyla genişlemeci para politikalarını sürdürmek , ancak daha yüksek enflasyon pahasına gerçekleşir.

Enflasyonun nedeni para arzı artışı olduğuna göre , enflasyonu önlemenin tek yolu para arzı artışını kontrol altına almak ve azaltmaktır. Monetaristler , ekonomide istikrarı bozan etkenlerin , devletin izlediği maliye politikaları ve para otoritelerinin firmalar ve bireyler arasındaki farklılık yaratıcı uygulamaları olduğunu savunurlar . Ekonomi temelde istikrarlıdır ve piyasa kendi haline bırakıldığında kaynakların optimal dağılımını ve üretim kapasitelerinin tam istihdamını sağlayacaktır. Böylece ekonomide işsizlik ve enflasyon gibi istikrarsızlık olmayacaktır. Bu nedenle devletin müdahalelerinin ekonominin istikrarını bozmaması için denk bütçe uygulaması ve parasal genişlemenin de üretim artışıyla aynı anda oranda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Para ve üretim aynı oranlarda artarsa ekonomideki dalgalanmalar en aza indirilecek ve fiyatlar genel düzeyinde istikrar sağlayacaktır. (Friedman,1968,s.15-16)

1.2.1.3 Yeni Klasik Yaklaşım

Yeni Klasik yaklaşımın temelleri ilk defa 1961 yılında John Muth tarafından mali piyasalardaki ekonomik birimlerin davranışlarını analiz eden çalışmasında ileri sürdüğü rasyonel beklentiler görüşü üzerine inşa edilmiştir. Rasyonel beklentiler daha sonra 1970'lerin ortalarında T.Sargent , N.Wallece (1975) ve R.Lucas (1972;1975) gibi , iktisatçılar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Muth'a göre ekonomide sistematik beklenti hataları , eğer hataları yapan bireylere pahalıya mal oluyorsa bu o bireylerin davranışlarını şekillendiren herhangi bir bilgiden yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır. Eğer geleceğe ilişkin doğru bilgiler mevcutsa beklentilerde rasyonel olacaktır . (Savaş 1986,s.199-200) Lucas'da Friedman , Phelps hipotezine dayanarak bugünkü enflasyonun üzerinde gerçekleşmesi durumunda üretimin de sürekli artırılması gerektiğini aksi halde dengesizlik eğiliminin başlayacağını savunmaktadır.

Yeni Klasik yaklaşım hem Keynesçi hem de monetarist yaklaşımın gelecek ile ilgili beklentilerini dengesizlikler yaratması nedeniyle eleştirmektedir. Buna göre Keynesçi yaklaşımlar gelecek ile ilgili beklentileri tümüyle göz ardı etmekte makro ve mikro kavramları birlikte ve tutarsızca kullanmakta ve bireysel refahı büyüme gibi dolaylı ve belirsiz bir kriter ile ölçmektedir. Keynesçi yaklaşımın ve monetarist yaklaşımın gelecek ile ilgili beklentileri geçmişe ait veriler tarafından belirlenir yani adaptif beklentilerdir buna göre bireyler devletin uyguladığı ekonomi politikalarına karşı geçmişteki verilerden yola çıkarak davranışlarına uyarlarlar. Bu yüzden uygulanan politikaların beklenen sonuçları kısa dönemde ve geçici olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat bireylerin tam bilgilendirilmeleri halinde gelecek ile ilgili beklentilerinin rasyonel olacağından Keynesçi yaklaşımların öngördüğü belirsizlik ortadan kaldırılmasa da bireylerce kontrol edilebilir olacaktır .

Böylece yeni klasik yaklaşım ise , adaptif beklentiler yerine rasyonel beklentiler hipotezini geliştirerek gelecek hakkındaki bekleyişlerin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu yaklaşımın iki temel varsayımı vardır. Birincisi , ekonomik birimler rasyoneldir. Bireyler piyasa göstergelerini yakından izler ve tam bilgiye sahip olarak geleceğe ilişkin beklentilerini rasyonel bir şekilde biçimlendirirler. İkincisi piyasaların temizlenmesi veya denge fiyat varsayımıdır. Bu varsayımla klasik yaklaşımın piyasada tam rekabet şartlarındaki ücretlerin ve fiyatların esnekliği mekanizmasına geri döner .(Ataç, 1988,s.344-345)

Bu yaklaşıma göre , ekonomide tam istihdamdan sapmalar kişilerin fiyatlar genel düzeyini öngörmedeki hatalarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu dalgalanmalara neden olan hatalar tesadüfidir. Ekonomide , devletin yönlendirmeleri , hataları , ücretler ve fiyatlar hakkındaki yanlış enformasyonu nedeniyle tam istihdamdan uzaklaşan geçici dengesizlikler yaşamaktadır. Fakat , ekonomik birimlerin beklentilerinde sistematik hata yapmaları ya da sürekli eksik bilgilenmeleri olanaksızdır. Çünkü toplumu oluşturan bireyler rasyonel davranışlara sahiptir. Bu nedenle bireyler hatalardan çok çabuk ders alırlar. Sistemli ve sürekli hatalar yapmazlar. Dolayısıyla ekonomideki birimler tam bir enformasyona sahiptir ve davranışlarını bu enformasyona göre belirler. Bireylerin tek tek beklentileri gerçekleşme bile makro düzeyde tamama yakını gerçekleşecektir.(Özmucur ve Öniş , 1989,s.33-35, Paya , 1997,s.312)

Yeni klasik yaklaşım, Keynesçi yaklaşımın Phillips eğrisi analizini reddeder. Eğer bekleyişler rasyonel ise , Keynesçi politikaların işsizliği azaltıcı etkisi farklı olacaktır. Keynesçi yaklaşımda para politikasındaki değişimler doğrudan fiyat bekleyişlerini yansıtmaz. Çünkü geçmiş dönemi baz almaktadır. Bu nedenle geçici olarak toplam talep ve işsizlik üzerinde etkide bulunmaktadır. Yeni klasik yaklaşım ise montarist yaklaşımın hatalarının fark edildiği anda işsizliğin doğal dengeye geleceği varsayımını kabul ederek, beklentilerin rasyonel olması nedeniyle bireylerin bu politikalara anında cevap vereceğini ileri sürer. Kısacası yeni klasik yaklaşım , Keynesçi yaklaşımların iktisat politikalarının etkinsizliğini , rasyonel beklentiler yanında doğal işsizlik varsayımı ve piyasanın kendi halinde bırakıldığında tam istihdam denge düzeyine geleceği anlayışına dayanmaktadır. Yani asıl etmen fiyatların ücretlerin esnekliği , piyasaların temizlenmesi görüşüdür. Bu görüş Walrasyan dengeye geri dönüştür. Burada yeni klasik yaklaşımın getirdiği yenilik dengenin dinamik bir denge olduğunun kabulüdür.

Devlet bu koşullar altında üretim ve istihdamı arttırmak için maliye ve para politikalarına başvuramaz buna gerek de duymaz. Özetle , yeni klasik yaklaşıma göre , ekonomideki istikrarsızlıkların çoğu , hükümetlerin izlediği maliye politikaları ve para otoritelerinin uygulamalarından kaynaklanır.

1.2.2. Müdahaleci Yaklaşım

1929 yılında yaşanan büyük bunalım ve Amerikan finans sisteminde yayılan mali kriz hızla ekonominin reel kesimine de yayılmıştı. Krizin yayılmasıyla birlikte iflaslar artmış , milli gelirden ve istihdamda büyük düşüşler göze çarpmıştı. Kısa sürede dünya ekonomisine yayılan bu kriz klasik yaklaşımın sorgulanmasına neden olmuş ve bu yaklaşımın çözüm olmayacağı yönünde fikirler ortaya atılmıştır. J. Maynard Keynes , işsizliğin kaynağını efektif talep yetersizliğine bağlamış , bu nedenle talebi canlandıracak politikalar önermiştir.

1.2.2.1. Keynesçi Görüş

Klasik görüşün düşüncelerinin 1929'da yaşanan büyük bunalıma çözüm olamaması Keynes tarafından büyük çapta eleştiriye uğramıştır. Çünkü klasik yaklaşımın savunduğu gibi , ekonomik durgunluk yerini bir türlü ekonomik genişlemeye bırakmamakta ve kriz kalıcı olma niteliğini göstermektedir. Keynes istikrarsızlığın kapitalist sistemin işleyişine özgü olduğunu ve sanıldığı gibi piyasaların kendi kendisini otomatik olarak düzenleyemediğini , özel mülkiyete dayalı kapitalist sistemin düzenli işlemesi için devletin müdahalesinin zorunlu olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.

Klasik İktisatçılar krizin temel nedenini reel ücretlerin yüksekliği ile ilişkilendirerek , reel ücretlerin düşürülmesini önerirken Keynes bu görüşe karşı çıkmıştır. Keynes'e göre krizin ve artan işsizliğin nedeni , reel ücretlerin yüksekliği değildir ve ücretlerin düşürülmesi , krizin aşılmasına yardımcı olmaz hatta krizin daha da derinleşmesine yol açabilir. Keynes'e göre krizin nedeni efektif talep yetersizliğidir ve krizin aşılması da efektif talebin genişletilmesine bağlıdır. Çünkü Keynes için kısa dönemde , toplam arz bir sorun olarak ortaya çıkmadığından , iktisadi dalgalanmalar efektif talepteki özellikle de yatırım harcamalarının değişken bir karakter taşımasından kaynaklanmaktadır. (Orhan, 1990,s.43)

Efektif talep , cari istihdam düzeyinde sermayedarlar tarafından satılacağı düşünülen , yani talep edilecek olan tüketim ve yatırım malları toplamıdır. Bu nedenle Keynes ücretli kesimin gittikçe yayıldığı bir toplumda , ücretlilerin aynı zamanda tüketiciler oldukları ve tüketicinin artacağına dair beklentileri sermayedarların beklentilerini ve yatırımlarını arttırdığını söyleyecektir. Böylece klasiklerin piyasa ve fiyat mekanizmasına bağladıkları denge koşulunu ulusal gelirdeki değişimlere dayandırmaktadır. Keynes'e göre , ulusal gelir

düzeyi efektif talep tarafından , efektif talep ise tüketim eğilimi ve sermayedarın beklentilerine bağlı olan yatırım talebi tarafından belirlenmektedir.

Keynes 'de kriz analizinden çok bir konjonktür (çevrim) analizi vardır.(Keynes, 1980,s.329-350) Ona göre çevrimlerin temel nedeni , tüketim eğilimi ile sermayenin marjinal etkinliği tanımıyla gösterdiği en üretken sermayenin beklenen getiri oranındaki çevrimsel değişmelerden kaynaklanmaktadır. Fakat asıl belirleyici olan sermayenin marjinal etkinliğindeki değişimdir. Çevrimsel dalgalanmaları sermayenin marjinal etkinliğine bağlayan Keynes , sermayenin marjinal etkinliğini de yatırımcıların gelecek ile ilgili beklentilerine bağlamaktadır. Geleceğe ilişkin beklentileri şekillendiren etkenler ise efektif talep yapısı ve faiz oranlarıdır. Efektif talep yatırımcıların belli bir üretim düzeyinde öngördükleri tüketim ve yatırım harcamalarının toplamından oluşan , diğer bir deyişle yatırımcıların beklentilerini karşılayan taleptir. (Keynes, 1980 , s.137-141)

Faiz oranı ise para arzı ile para talebi tarafından belirlenmektedir. Para arzı devlet tarafından artırılıp azaltıldığı için otonom kabul edilir. Keynes paranın işlem amacının yanında spekülatif amaçlı para talebini de kabul eder. Spekülatif amaçlı para talebiyle faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi belirleyen de likidite tercihidir der Keynes.

Keynes'in analizinde merkezi rolü olan beklentiler, belirsizlikler gibi çok hassas bir temel üzerine oturmaktadır.Yatırımcıların gelecek ile ilgili beklentilerinin içerdiği belirsizlik ekonomik dalgalanmalara yol açmaktadır. Diğer bir deyişle yatırımların gelecekte ki kar beklentilerinde ki değişmeler ekonomik dalgalanmalara yol açmaktadır. Kar oranı konjonktürün genişleme döneminde aşırı yatırım durumunun bir yaratıcısıdır.

Böylece serbest piyasa koşullarında , gelecek konusundaki belirsizlik ve sermayenin marjinal etkinliğindeki düşüş likidite tercihinde artışa ve bunun sonucunda faiz oranlarında yükselmeye yol açacaktır.(Keynes , 1980,s.331-333) Dolayısıyla faiz oranının yükselmesi değil , sermayenin marjinal etkinliğindeki ani düşüşe bağlamaktadır. Bu nedenle belirsizliğin yarattığı ekonomik dalgalanmalar , kapitalist yeniden üretim sürecine dışardan müdahale edilmediği taksirde istikrarsızlığa ve savurganlığa neden olacaktır.

Kısaca Keynes'in dünyasında , piyasalarda tarafların çıkarlarını koordine eden mekanizmalar bulunmamaktadır. Bu durum efektif talebi , para ve maliye politikalarıyla yönlendirmek talep krizlerin aşılması tek yolu olmaktadır. Keynes likidite tuzağı ve sermayenin marjinal etkinliğinin fazi oranlarından daha hızlı azalması nedeniyle izlenecek para politikasının efektif talebi genişletme etkisinin olmayacağını savunduktan sonra , tek etkin araç olarak maliye politikasını önermektedir. Maliye politikalarını içeren devlet müdahalesi , yatırımların , sosyalizasyonu anlamına gelmektedir. Keynes'e göre ekonomideki dengesizliğin nedeni , piyasalardaki yatırım düzeyinin istikrarsızlığıdır. Bu sorun ancak yatırım düzeyinin devlet tarafından stabilize edilmesiyle aşılabilecektir. (Paya , 1997 , s.233-234)

1.2.2.2. Geleneksel (Neoklasik Sentez) Keynesçi Yaklaşım

1970'lere gelindiğinde yaşanan krizle birlikte enflasyon ve işsizliğin yükselmesi Keynesçi iktisat politikalarının eleştirilmesine neden olmuştur. Keynesçi iktisat politikalarına yöneltilen neoklasik eleştirilerin temelinde , Keynesçi yaklaşımın talep yönetimli olması, yani politikaların ekonominin talep yönüyle ilgilendiği ve arz yönünü göz ardı ettiği yer almaktaydı. Bu eleştiriler sonucunda bir grup iktisatçı Keynesçi ve Klasik iktisadi yaklaşımı bağdaştırarak Keynesçi analize arz fonksiyonu dahil etmiş ve neoklasik sentez olarak isimlendirilen geleneksel Keynesçi yaklaşımı oluşturmuşlardır. (Yıldırım,1999a,s.51) Geleneksel Keynesçilik temelde Keynes'in üretim ve istihdam düzeyinin ve bu düzeydeki dalgalanmaların toplam talep düzeyi tarafından belirlendiği görüşünü benimser . Yani ekonomide enflasyon ve işsizlik talep fazlası ya da talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ekonomide tam istihdam reel ücret düzeyinden ziyade toplam talep düzeyine bağlıdır. Talep düzeyi belirleyici olunca, analizlerinin ağırlık noktaları da toplam talebin öğeleri olan tüketim, yatırım , devlet harcamaları, vergiler , ithalat ve ihracat üzerindedir. Buna göre , devlet müdahalesi toplam talebin yönetilmesi ve düzenlenmesini içeren maliye politikaları olmalıdır. (Arın , 1987,s.34)

Keynesçiliğin neoklasik sentezi olan bu yaklaşım , hem Keynesçiliği monetarizmle , hem de para politikasını maliye politikalarıyla bütünleştirmektedir. Çünkü 2.Dünya Savaşı'nı izleyen genişleme ve hızlı birikim döneminde gelir artışına karşın tasarruf/gelir oranının görece olarak sabit kalması Keynes'in gelir arttığında aşırı tasarruftan kaynaklanan durgunluk

hipotezini zayıflatmıştı. Bu nedenle para politikasının maliye politikasına göre etkinsizliği görüşleri değişmeye başlamıştır. Böylece geleneksel yaklaşım para ve maliye politikalarını gelir düzeyinin belirlenmesi kuramı ve para kuramı ile bütünleştirip belirgin bir paranın dolaşım hızı teorisi sunarak monetarist ve Keynesçi makro ekonomi yaklaşımlarının bir sentezini yapmaktadır. Buna rağmen , faiz oranına dayanan para politikaları üretim ve istihdam arttırmada etkili olmayacağından ekonomiyi istikrar kavuşturmak için maliye politikası uygulamak gerektiği sonucuna ulaşır. Kısacası , geleneksel Keynesçi yaklaşım, istikrarın sağlanması için ekonominin içinde bulunduğu duruma göre bazı koşullarda para politikaları , bazı koşullarda maliye politikaları ya da her iki politikanın birlikte uygulanması gerektiğini savunur.

J.Hicks , C.Shultze, A.Kahn ,P.Samuelson gibi neoklasik sentezi savunan iktisatçılara göre , piyasa mekanizmasını kabul etmeden göreceli fiyatların kaynak dağılımı ve gelir bölüşümünü düzenlemesi mümkün değildir. Diğer yandan devletin ekonomiye makro düzeyde müdahale etmesi gerektiğini çünkü ekonominin Keynes’inde savunduğu gibi eksik istihdamda dengeye geleceği görüşü kabul edilmektedir. Ayrıca sendikaların ve tekelci firmaların yarattığı piyasa aksaklıkları ve esnekliklerin ekonominin kendi kendine dengeye gelmesini geciktireceğinden , devlet harcamalarını arttırmak , vergileri indirmek, bütçe açığı vermek ve bunu emisyon yoluyla finanse etmek , böylece maliye ve para politikalarıyla talebi canlı tutarak iktisadi dalgalanmaları azaltarak tam istihdama ulaşmayı hızlandıracaktır.Ancak, talebi canlandırmak için yapılan bu müdahalelerden sonra piyasanın serbestçe çalışmasına ve işleyiş mekanizmasına karışmamak gerekir. Çünkü rekabetçi koşullar altında arz ve talep fiyat ve miktar ilişkilerini düzenleyecektir.(Arın , 1987,s.35-36)

1970’lere gelindiğinde devlet harcamalarının artması ve buna bağlı olarak artan bütçe açıkları işsizliği önleyemediği gibi işsizlik artarken fiyatlarda artmıştır. Bu nedenle işsizlikle enflasyon değiş tokuşunu ileri süren Phillips Eğrisi yaklaşımı eleştirilere uğramıştır. Bu bağlamda Geleneksel Keynesçilik enflasyon içinde işsizlik (stagflasyon) krizine yol açan etmenin uygulanan iktisadi politikaların kötü uygulanmasını ve yeterince “ince ayar” (fine-tuning) tutturulmaması olduğunu ileri sürer. Buna , Keynesçi talep yönetimi politikalarının , işgücü rezervlerinin azaldığı koşullarda talebi arttırıcı uygulamalar nedeniyle enflasyonu hızlandıran aşırı talebe yol açmasını gerekçe gösterir. Aşırı talep politikalarını uyaran en önemli neden ise 1970’lerde (petrol, hammadde ve tarımsal ürünlerin fiyatlarının yükseltilmesiyle) ortaya çıkan arz şoklarıdır.

Fakat arz şoklarının yarattığı fiyat artışlarını besleyen ve maliyet enflasyonuna yol açan en önemli öge esnek olmayan ücret artışlarıdır. Çünkü ücretler aşağı doğru esnek olmadığı için enflasyon dizginlenememektedir. Ücretlerin esnek olmaması pazarlık yoluyla sendikal mücadele içinde fiyat artışlarını içerecek şekilde endekslenmesinden kaynaklanmaktadır. Endekslemeye gidilmesi maliyetleri arttırmakta , maliyetler fiyatları yükseltmekte , böylece ücret fiyat sarmalı hızlanmaktadır. Kısacası Keynesçi neoklasik sentezin ayırt edici özelliği , işsizliğin uygun olmayan reel ücretler sonucu ortaya çıktığını kabul etmesidir. Diğer bir deyişle , nominal ücret katılığı reel ücretlerin denge değerlerine ulaşmasını engellemektedir. Bu koşullarda talep yönetimi genel fiyat düzeyini değiştirerek denge reel ücret düzeyini belirlemenin bir almasıdır. (Yıldırım,1999a,s.52)

Enflasyonun artmasına bağlı olarak hükümetler genişletici talep politikalar yerine talep daraltıcı politikalar uygulamaya başlamıştır. Uygulanan daraltıcı politikalar faiz oranlarını , döviz kurlarını , dolaylı vergileri arttırmış, bu da maliyetleri ve fiyatları daha çok yükseltmiştir. Fiyat artışları ücretlere yansıtılmıştır. Daraltıcı politikalarla beraber ücretlerin rijit olması bir yandan enflasyonu arttırırken diğer yandan işsizliğe yol açmıştır. Böylece bütün bu süreci besleyen en önemli neden daraltıcı politikalar ve artan ücretlerdir. Ayrıca , üretimi arttırmadan ve otomatik istikrar sağlayıcı mekanizmaları harekete geçirmeden uygulanan monetarist politikalar ücret taleplerini ve enflasyon beklentilerini körüklemektedir. Böylece , enflasyon ve işsizlik varken ücretlerin rijitliği hem enflasyonun hem de işsizliğin yükselmesine yol açar (Arın , 1987,s.37)

Nitekim geleneksel Keynesçi yaklaşımın monetarist eleştirilere karşı “talep yönetimi” politikalarını savunmaz hale gelmelerine yol açan durum budur. Sonuçta geleksel Keynesçi yaklaşım ekonomide yaşanan işsizlik ve istikrarsızlık durumunda piyasanın dengeye elmesi için ya talep genişletici para ve maliye politikalarını uygulamaya koyarak toplam talebin arttırılması ya da yüksek işsizlik nedeniyle işçiler arasında rekabetin parasal ücretleri düşürmesiyle toplam arzın arttırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Neoklasik yaklaşım parasal ücretlerin aşağı doğru katı (rijit) olması nedeniyle ücretlerde bir düşmenin olmayacağını kabul ettiğinden devletin ekonomiye müdahale ederek toplam talebi arttırıcı politikaları uygulamalarını ve bunun sonucunda fiyat düzeyinin yükselmesi nedeniyle reel ücretlerin düşerek üretimin tam istihdama ulaşacağını ileri sürmektedir.

Geleneksel Keynesçi yaklaşım 1970'lerdeki krizin en önemli göstergelerinden olan enflasyonu gelirler politikası , fiyat ve ücretlerin kontrol edilmesiyle dizginlenebilecek bir olgu olarak kabul edilmiştir. Gelirler politikasıyla kastedilen ücretlerin sınırlandırılmasıdır. Yani , enflasyonist ortamda işsizliğin azaltılması için reel ücretlerin gerilemesi veya ücretlerin fiyat artışlarının gerisinde kalması gereklidir. Çünkü anti-enflasyonist iktisadi canlandırma politikalarının başarısı tamamlayıcı bir ücret-fiyat politikasıyla gerçekleştirilebilir(Arın , 1987,s.37-38) Böyle bir gelirler politikası uygulamak için önerilen , ücretlerin belirlendiği kurumsal yapıların ve kuralların değiştirilmesidir. Yani sendikaların gücünü pekiştirdiği alan olan ücretlerin belirlendiği toplu pazarlık sistemi düzenlenmelidir. Fakat maliyetlerin artmasında tekelci firmaların belli bir kar oranını belirlenmesine dayanan mark-up sistemi sorgulanmaz, çünkü mark-up fiyatları arttıran esas etmeninde ücret artışları olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle fiyat kontrolleri yerine ücret kontrolleri önerilmektedir.

Geleneksel Keynesçilerin kabul ettiği gelirler politikası piyasanın serbest işleyişiyle uyumlu olmalıdır. Bu politika makro düzeyde ücret ve fiyat kontrollerine karşıdır. Ücret artışlarının ne olacağı makro düzeyde belirlenmelidir. Buna göre , enflasyon aşırı talep artışından, enflasyonist gelir bölüşümü mücadelesinden veya enflasyonist beklentilerden kaynaklanabilir. Eğer enflasyon sadece aşırı talepten kaynaklanmıyorsa , nominal talebi azaltarak enflasyon durdurulamaz, fakat ekonomi mutlaka ciddi bir durgunluğa , hatta depresyona girer. Hükümetler durgunluğu önlemek ve seçimleri kaybetmemek için talebi düşürmez , ancak talep artmaya başlayınca da paniğe kapılarak harcamaları kısırlar. Ücretlerin düşmesi büyük bir işsizlikle sağlanabilir. Bu nedenle depresyona yol açmadan enflasyonu durdurmak için ücret-fiyat kontrolü uygulanmalıdır. Ücretlerin kontrolü fiyatların kontrolünden daha kolay olması önceliğin ücretlerin kontrolüne verilmesini gerekli kılmaktadır. Ücretlerin kontrolü piyasada göreceli fiyatların işleyişine dokunulmadan yapılmalıdır. Ücret-fiyat kontrolleri buna ters düşer. Bunun yerine ekonomide ortalama bir fiyat artışı tutturabilmek için ortalama bir ücretin saptanmasını savunur. Kontrol firmaların net satışları üzerinden yapılacaktır. Her firmaya karşılıksız kredi verilecek ve bu kredi verilecek ve bu kredi , net satış , kullanılan kaynakların (işgücü ve sermaye) artışına ve ekonomideki verimlilik artışlarına eşit olacaktır. Toplam talep ve toplam harcama artışı da mal ve hizmet artışına eşit olacaktır. Fakat kredilerin ücret , kar , rant ve faiz arasında bölüşümü tamamen firmalar ile çalışanlar arasındaki pazarlığa bırakılacak , böylece göreceli fiyat değişimleri piyasa gereklerine göre işleyecektir. (Arın , 1987,s.39-40)

Geleneksel neoklasik sentez Keynesçi yaklaşımın en sağ kanadında yer alan görüşler ise , aşırı talep artışını , enflasyonu ve işsizliği hızlandıran etmenleri uluslararası rezerv paralardaki aşırı artış , petrol fiyatlarının artışı , daha yüksek ithal fiyatları , dolaylı vergiler , daha yüksek mark-up fiyatlar , daha yüksek ücretler yanında devlete bağlarlar. Devlet harcamaları özellikle seçim dönemlerinde artar. Çünkü , hükümetler seçimleri kaybetmemek için işsizlik yaratmayı göze alamazlar. Ayrıca enflasyonu önlemek için parasal tedavi gereklidir. Döviz kurlarının esnekliği sağlanarak ekonomi istenmeyen dış etkilerden korunmalıdır. Ücret ve fiyatların esnek olmamasıyla vergi indirimi yoluyla mücadele edilebilir. Ücretlerin saptanması serbest pazarlığa bırakılmalıdır. Ayrıca serbest piyasa işlevini yerine getirecek gelirler politikası uygulanmalıdır. Fakat formel bir gelirler politikası uygulamak yerine sendikaların da sorumlu olduğu genel bir konsensüs yaratmak daha iyi olur. (Arın , 1987,s.41)

1.2.2.3.Yeni Keynesçi Yaklaşım

1980’li yıllardan bu yana Keynesçi İktisat içinde öne çıkan grup , Yeni Keynesçi İktisat (New Keynesian Economics) dir.Başlıca temsilcileri J.Stiglitz, A.Blinder, G.Mankiw, M.Parkin, M.Parkin gibi iktisatçılardır. Yeni Keynesçi İktisat diğer iktisat okullarından ve Keynesçi iktisattan ayrılmaktadır. Diğer okullardan farkı heterojen olmasıdır. Belli bir grubu temsil etmemektedir.Kendi içerisinde gruplar bazı noktalarda birbirlerinden farklılık gösterebilmektedirler.

Bu yaklaşım , Keynesçi iktisat içinde de bazı farklılıklar göstermektedir. Diğer Keynesçi İktisatçılarda Neo Klasik iktisadı aşma , eleştirme iddiası söz konusudur. Oysa Yeni Keynesçi iktisat Neo Klasik iktisadın içindedir. Onların görüş ve yaklaşımlarının büyük kısmını kabul etmektedirler. Bunların belli başlıcaları rasyonellik , doğal işsizlik oranı , doğal gelir düzeyidir. Yeni Keynesçi İktisatta, Yeni Klasik ‘ten farklı olarak nominal ve reel rijitlikler nedeniyle piyasa açıklığı yoktur. Bu nedenle arz ve talep şokları reel değişkenleri etkilemektedir. Ama uzun dönemde Yeni Klasiklerden farklı düşünmemektedirler. Bir diğer fark , yeni Klasiklerin mikro ekonomik temellerden hareketle makro ekonomik çıkarsamalarda bulunmalarıdır. Oysa Yeni Keynesçiler makro ekonomiden mikro temellere inmekte ve makro ekonomik çıkarsamada bulunmaktadırlar. Bu yaklaşımda eksik rekabet,

eksik piyasalar , asimetrik bilgi , nominal ve reel rijitlikler , fiyat ve ücret yapışkanlıkları önemli kavramlardır.

1.2.2.3.1 Yeni Keynesçi Yaklaşım İktisatçıların Politika Önerileri

Yeni Keynesyen İktisatçıların politika önerileri de kendi arasında bir homojenlik göstermemektedir. Nitekim bir kısım Yeni Keynesyen İktisatçı , monetarizme yakın politika önerilerinde bulunurken , diğer bir kısım gelirler politikasını önermektedir.

Bu özellikleri vurgulandıktan sonra denilebilir ki , yeni Keynesyen İktisatçılarda para yanlıdır. Bu görüşten hareketle , politika etkinsizliğine değişik bir bakış açısı getirmektedirler. Rasyonel beklenti ve fiyat yapışkanlığı , para politikasını farklılaştırmaktadır. Beklenen ve beklenmeyen politikaların etkilerinin farklı olduğunu ileri sürmektedirler. Beklenmeyen para politikasının toplam fiyat seviyesindeki etkileri pozitif ve önemlidir. Yine beklenmeyen genişletici politika gelirleri ve fiyatları arttırmaktadır. Ancak politikanın beklenmediği durumlarda gelir daha az artarken , fiyatlar daha fazla yükselmektedir. Beklenmeyen daraltıcı politika ise , gelirleri düşürmekte , enflasyon düşmektedir. Aynı politikanın beklenildiği durumlarda ise gelir daha az düşerken , enflasyon daha fazla düşecektir.

Ancak Yeni Keynesyencilerin bir kısmı talep yönetim politikalarını öne sürmektedirler. Stiglitz fiyat ve ücretler esnekte olsa talep yönetim politikalarının etkili olabileceğini göstermiştir. Talep yanlı politikalar kadar arz yanlı politikalarda iktisat üzerinde etkilidir. Yeni Keynesyen iktisatçıları bu tarzda düşünmeye iten ise içeridekiler – dışarıdakiler, histeresiz ve etkin ücret teorileridir.

Yeni Keynesyen İktisatçılarda aktif maliye politikası konusunda ihtiyatlıdır. Bunun nedeni ; hükümetin aktif eyleminin özel sektör tarafından telafi edilme düşüncesinin kabul edilmesidir. Özel sektörü dışlama etkisi , eksik istihdam da söz konusu olabilmektedir. Özel sektörü çekme etkisi ise , hükümeti harcamalındaki azalışla ortaya çıkmaktadır. (Eren ve Bildirici , 1996:55-77)

Özel sektörü çekme etkisi çarpanı uyarabilmektedir. Ancak çarpan (-) işaretlidir. Yeni Keynesyen İktisatçılar , çekme etkisinin Monetarist ve Yeni Klasik İktisatçıların kabul ettiğinden daha az olduğunu belirtmektedir.

Yeni Keynes İktisatçıların büyük çoğunluğu piyasa başarısızlığı nedeniyle özellikle de resesyonda , hükümet müdahalelerini önermektedir. Yeni Keynesyen İktisatçıların büyük çoğunluğu piyasa başarısızlıkları nedeniyle özellikle de resesyonda , hükümet müdahalelerini önermektedir. Yeni Keynesyen İktisatçıların bazıları Monetaristler tarafından önerilen sabit kuralı kabul etmekte enflasyonla mücadelede aşamalı politikalar önermektedirler.

BÖLÜM 2.ULUSLARARASI PARA FONU

2.1.IMF'nin Kuruluşunun Temel Nedenleri

1929 Dünya ekonomik Bunalımı kapitalist sistemin karşılaştığı en büyük bunalımdır. Milyonlarca insan işini kaybetmiş, ülkelerin milli gelirleri gerilemiş, ekonomiler küçülmüş, karşılıklı ticaret büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Pek çok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etmeye yönelmişlerdir. Bazı ülkeler yabancı parayla işlem yapılmasını yasaklamaya başlamışlardır. Sonuçta uluslararası ticaret hızla daralmış, istihdam ve yaşam standartları düşmeye başlamıştır.

Dünya ekonomisinin bu büyük bunalımdan çıkışı büyük ölçüde İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in formüle ettiği devlet müdahaleleri yoluyla olmuştur. Keynes 1936 yılında yayımladığı İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi adlı kitabında, sonradan Keynesyen ekonomi ya da karma ekonomi adıyla anılacak olan devlet müdahalelerinin formülünü ortaya koymuştur. Deflasyonist bir gelişmeden depresyona geçen kapitalist dünya ülkeleri ekonomiye devlet müdahalesi yapmak suretiyle ekonomilerini canlandırmıştır.

Canlanmanın ilk sonuçlarının alınmaya başlandığı sıralarda II. Dünya Savaşı çıkmıştır. Savaşın çıkışı büyük ölçüde Almanya'nın ekonomik bunalımdan gördüğü zararın nedenlerine dayalıdır. Savaşın sonlarına doğru dünya kapitalizminin karşılaşacağı bu tür bunalımları daha kolay atlatabilmek için uluslararası bir işbirliğine gitmenin ve bunu kurumsallaştırmanın gerekli olduğu anlaşılmıştır. Bu çerçevede üç uluslararası kurum tasarlanmıştır. İlki bir para fonu, ikincisi Avrupa'nın savaş sonrasında yeniden imarını gerçekleştirecek bir banka ve üçüncüsü de dünya ticaretinin bu gibi durumlarda daralmasını önleyecek bir ticari işbirliğini sağlayacak olan dünya ticaret örgütü. Her üç kurumun tasarlanmasının temel dayanağı dünya ticaretinin geliştirilmesidir. Kapitalizmin temel önermelerinden birisi uluslararası ticaretin uluslararası refahı artıracığı önermesidir.

Para fonu, geçici ödemeler dengesi sıkıntıları çeken ülkelerin bu sıkıntılar nedeniyle ithalat kısıtlamalarına gitmemelerinin sağlanması için destek vermek üzere tasarlanmıştır. Dış denge kriziyle karşılaşan ülkelerin ilk başvurdukları yol ya miktar kısıtlamaları ya da tarifeler (gümrük vergileri ve benzerleri) yoluyla ithalat kısıtlamasına gitmektir. Bu yolla dış ticaret açıklarını ve dolayısıyla cari denge sorunlarını çözmeye çalışırlar. Oysa bir ya da bir kaç ülkenin bu şekilde ithalat kısıtlamasına gitmesi diğer ülkelerde de benzeri uygulamaların zincirleme olarak yürürlüğe sokulmasına yol açarak dünya ticaret hacminin daralmasına

neden olur. Bu gelişme ise uluslararası refahı düşürür. O halde bu tür ödemeler dengesi sıkıntısına giren ülkelere kurulacak bir para fonu aracılığıyla destek sağlanırsa dünya ticaretinde daralma oluşmasının ve dolayısıyla uluslararası refahın gerilemesinin önüne geçilmiş olur.

II. Dünya Savaşı, Avrupa ülkelerinde büyük yıkıntılara yol açmıştır. O nedenle tasarlanan Dünya Bankası ilk aşamada Avrupa'nın yeniden imarı için kredi vermek üzere düşünülmüştür. O nedenle de adı Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (International Bank of Reconstruction and Development – IBRD) olarak konulmuştur. Avrupa'nın yeniden yapılanması sağlanamadığı takdirde kapitalizmin canlanması ve uluslararası ticaretin yeniden düzene girmesi beklenemezdi. O nedenle de ABD savaş sonrasında Avrupa ülkelerine Marshall Yardımı adı altında önemli miktarda yardımda bulunmuştur.

Tasarlanan üçüncü kurum dünya ticaret örgütüdür. Ya da o zaman İngiltere ve onun temsilcisi Keynes tarafından önerilen adıyla Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organisation - ITO).

Böylece Para Fonu ödemeler dengesi sıkıntılarını çözmek ve dolayısıyla ithalat kısıtlamalarını önlemek; Dünya Bankası Avrupa'lı ülkelerin savaştan kaynaklanan sıkıntılarını çözmek ve onların dünya ticaretinde etkin rol almasını sağlamak; Uluslararası Ticaret Örgütü de uluslararası ticarete standart kuralları geliştirerek ticaretin kurallarını belirlemek ve keyfi uygulamaları önlemek üzere kurulmak üzere planlanmıştır.

2.1.1.Bretton Woods'da Keynes ve White Planları

Bu düşünceleri tartışmak ve bir sonuca bağlamak üzere ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde 1 – 22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı düzenlendi. Bu konferansta 45 ülkenin temsilcileri bir araya gelerek yukarıda değinilen konulardaki iki tasarı üzerinde tartışmalar yaptılar. Tasarılardan ilki Keynes Planı, ikincisi de White Planı idi.

John Maynard Keynes'in hazırladığı İngiltere Planına göre yukarıda değindiğimiz üç kurum da mevcuttu. Yalnız Keynes Planı'nda Para Fonu bugünkü Dünya Bankası, Dünya Bankası da bugünkü IMF gibi düşünülmüştü. Bir çeşit kliring merkezi (clearing house)

konumunda olacaktı. Keynes'e göre Dünya Bankası, bütün ülke Merkez Bankalarının üstünde bir uluslararası Merkez Bankası konumunda olacak ve bancor adlı bir rezerv yaratabilecekti.

ABD Hazine Bakanı Harry Dexter White'ın adını taşıyan White Planı'nda ise bugünkü görünüm vardı. White Planı'nda Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulması öngörülüyor, uluslararası ticaretin bir örgüt eliyle değil konferanslar yoluyla ele alınmasının daha uygun olacağı savunuluyordu. Planda ayrıca Keynes'in önerdiği bancor gibi bir uluslararası rezerv yaratılmasına da yer yoktu.

Bretton Woods Konferansı'ndaki tartışmalar sonucunda White Planı kabul edildi. Böylece IMF ve Dünya Bankası kurulmuş oldu. Uluslararası Ticaret Örgütü kurulmadı ve onun yerine GATT düzenine geçilmesi öngörüldü.

Yıllar sonra 1969'da SDR adlı bir uluslararası rezervin IMF tarafından yaratılması benimsendi. Böylece Keynes'in 25 yıl önce öne sürdüğü bancor yerine bir başka adla bir uluslararası rezerv sistemine geçilmiş oldu. Yine yıllar sonra 1995'de Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kuruldu. Böylece de Keynes'in 50 yıl önce ortaya attığı uluslararası ticaret örgütü de kurulmuş oldu. Özetle Bretton Woods'da kabul edilen White Planı yıllar sonra Keynes Planı'yla yenilenmiş oldu.

2.2 IMF'nin Kuruluşu

IMF, Bretton Woods Konferansı'nda kabul edilen esaslar üzerine 45 ülke (Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Mısır, Habeşistan, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, İzlanda, Hindistan, İran, Irak, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Güney Afrika, SSCB, İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuela, Yugoslavya) arasında 29'u sözleşmeyi imzaladıkları 27 Aralık 1945'de kurulmuş ve 1 Mart 1947'de finansal operasyonlarına başlamıştır.

Bretton Woods Konferansı'na katılmayan Türkiye, IMF'ye kurucu üye olarak katılmamıştır. Mısır, İran, Irak, Habeşistan gibi ülkelerin kurucu olarak katıldığı IMF'ye Türkiye'nin kurucu olarak katılmaması dikkat çekici bir olgudur. Türkiye'nin IMF'ye katılması iki yıl sonra 1947'de yılında olmuştur.

IMF'nin ilk kuruluşunda 45 ülkenin 44'ü kotalarını taahhüt etmişler, Danimarka sonradan kotasının onaylanması üzerine katılmıştır. 44 ülkenin yaptığı katkılarla ortaya çıkan ilk toplam IMF kotası 8.8 milyar dolardır. İlk kotalarda en yüksek 10 pay şu ülkelere aittir (milyon dolar olarak): ABD 2,750; İngiltere 1,300; SSCB 1,200; Çin 550; Fransa 450; Hindistan 400; Kanada 300; Hollanda 275; Belçika 225; Avustralya 200.

Bu dağılım zaman içinde kota artırımları yapıldıkça değişecektir. IMF kotalarındaki değişim aynı zamanda ülkelerin ekonomik güçlerinin dünya ekonomisi içindeki değişiminin de bir göstergesidir.

Keynes, IMF'nin merkezinin New York'da olmasını önermişti. Bundan amacı IMF'nin Washington'da kurulması halinde ABD yönetiminin ve Hazine'sinin etkisi altında kalacağı endişesiydi. Bu öneriye ve uyarıya karşın Amerikalılar IMF'nin Washington'da kurulmasında ısrarlı oldular ve IMF, Washington'da kuruldu.

Yıllar sonra, Sovyetler Birliği dağılıp da ABD tek süper güç olarak kalınca IMF üzerindeki baskısını giderek artırdı ve IMF, ABD Hazinesi'nin dediklerini yapan bir kurum haline geldi. 1990'ların ikinci yarısından itibaren ABD Hazinesi'nin IMF yönetimi üzerindeki baskısı en üst düzeye çıktı. Amerikan Kongresi'nin, her kota artırımındaki baskısıyla Amerikan Hazinesi IMF'de ipleri iyiden iyiye eline aldı ve IMF giderek Amerikan Yönetiminin bir departmanı haline geldi. Yani Keynes'in yıllar önce yaptığı uyarıların tamamı doğru çıktı.

IMF'nin Amerikan yönetiminin bir departmanı haline gelişinin en açık örneğini Türkiye'den verebiliriz. Türkiye, 2000 yılına başlarken IMF ile 18. Stand by düzenlemesine girmişti. Bu düzenlemenin öngördüğü programı uygularken Kasım 2000'de bir krize girdi. Hemen arkasından IMF'den alınan Ek Rezerv Kolaylığı Desteği (SRF) ile yoluna devam etti. Bu kez 2001 Şubat ayında bir krizle karşılaştı ve IMF Türkiye'ye dalgalı kura geçmesi kaydıyla yeniden destek verdi. 2001 yılının Eylül ayına gelindiğinde IMF, Türkiye'yi ağır bir dille eleştiriyor ve gereken reformları yapmadığı için stand by düzenlemesinin son iki taksidini <zamanında serbest bırakmayarak bloke etmiş bulunuyordu. Tam bu sıralarda 11 Eylül olayı oldu. Birdenbire Türkiye'nin stratejik önemi ortaya çıktı. ABD birden Türkiye'ye yönelik eleştirileri bir kenara bırakarak Türkiye'yi övmeye başladı. Hemen ardından IMF'nin Türkiye'ye yaklaşımı değişmeye ve o güne kadar sert biçimde eleştirilen Türkiye, üzerine düşenleri yapan bir ekonomi olarak lanse edilmeye başlandı. Bu yaklaşımın ardından da

Türkiye ile 19. Stand by düzenlemesi yapıldı ve Türkiye'ye yönelik destek muslukları açıldı. IMF, bağımsızlığını tümüyle yitirmiş ve Amerikan Yönetiminin bir departmanı haline gelmişti. Bütün dünyadaki Merkez Bankalarının bağımsız olması gerektiğini savunan IMF, ne yazık ki artık kendisi bağımsız değildi. Keynes bir kez daha haklı çıkmıştı.

2.3. IMF'nin Kuruluş Amaçları ve Gelişmeler

IMF'nin kuruluş amacı Anasözleşmede şöyle belirlenmektedir: “Uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak; uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak; çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak; ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini almak kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak; üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmek.”

Ana sözleşmedeki düzenlemeye bakılınca tanımlanan amaçların Bretton Woods Konferansı'nın amaçlarının bir yansıması olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Altın para standardının dünyaya egemen olduğu dönemlerde ve sonrasında altına dönüştürülebilir dolar sisteminin yürürlükte kaldığı 1970'lere kadarki dönemde IMF'nin amacı pek bir değişim göstermeden kalmıştır. Yani üye ülkelerin karşılaştığı ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için üye ülkelere kotaları oranında katkı sağlamak. 1970'lerin başında doların altınla ilişkisi kesildikten sonra IMF'nin amaçlarında yavaş yavaş bir değişim süreci içine girildi.

IMF Anasözleşmesi zaman içinde bazı değişikliklere uğradı. Bunlar: 1969; 1978 ve 1992'de yapılan değişikliklerdir.

2.4. Üyelik

Her ülke IMF'ye üye olabilir. Bunun için IMF Anasözleşmesini kendi parlamentosunda onaylayarak uluslararası anlaşma haline getirmesi ve kendisine düşen kotayı IMF'ye ödemesi (ya da ödenecek bölümünü ödeyip kalanını taahhüt etmesi gereklidir.)

İlk kuruluşunda 45 üyesi bulunan IMF'nin zaman içinde üye sayısı artmaya başladı. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılışımdan sonra üye sayısında büyük artış oldu. 2002 itibariye üye sayısı 183 ülkedir. Üye ülkeler, kotaları ve oygüçleri bölümün sonundaki ekli tabloda gösterilmektedir.

Ülkeler IMF'ye iki türden birinde üye olurlar. Eğer sermaye hareketlerinde bir kısıtlama söz konusuysa IMF Anasözleşmesinin 4. Maddesi statüsünde üye konumundadırlar. Eğer sermaye hareketlerini serbest bırakmışlarsa o zaman IMF Anasözleşmesinin 8. Maddesi statüsünde üye konumundadırlar. IMF'nin temel hedeflerinden birisi üyelerinin 8. Madde statüsünde buluşmalarını yani sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir konumda olmalarını sağlamaktır..

11 Kasım 1947'de IMF'ye Anasözleşmenin 4. Maddesi çerçevesinde, yani kambiyo kısıtlamaları uygulayan ülke konumunda üye olan Türkiye, bugün IMF anasözleşmesinin 8. maddesi statüsünde, yani sermaye hareketlerini serbest bırakmış ülke statüsünde üye durumunda bulunuyor. Türkiye, bu statüye Türk parası kıymetini koruma hakkında 32 sayılı kararı yürürlüğe soktukten sonra geçti. Türkiye'nin statü değişikliği 3 Nisan 1990'da IMF tarafından dünyaya duyuruldu.

Türkiye'nin IMF'deki durumu Şubat 2002 itibariyle şöyledir:

Üyelik Statüsü: 11 March 1947;		V.Madde
Genel Kaynaklar Hesabı:	Milyon SDR	Kota %
Kota	964.00	100.00
Rezerv Pozisyonu	112.78	11.70
Borcu	Milyon SDR	Kota %
Stand-by düzenlemesinden	10,871.36	1,127.73
Kredi dilimlerinden	361.50	37.50

Son 3 Finansal Düzenleme:				
	Onaylanma	Sona Erme	Onaylanan Miktar	Kullanılan Miktar
Düzenleme	Tarihi	Tarihi	(Milyon SDR)	(Milyon SDR)
Stand-by (SRF Payı)	22 Aralık,1999	21 Aralık, 2002	15,038.40	11,738.96
	21Aralık, 2000	20 Aralık, 2001	5,784.00	5,784.00
Stand-by	08 Haziran, 1994	07 Mart, 1996	610.50	460.50
Stand-by	04 Nisan, 1984	03 Nisan, 1985	225.00	168.75

IMF'ye Geri Ödeme Projeksiyonu						
		2002	2003	2004	2005	2006
Anapara		4,048.80	2,091.50	3,158.20	1,934.30	
Faiz		463.10	250.00	136.80	32.80	2.10
Toplam		4,511.90	2,341.50	3,295.00	1,967.10	2.10

Kaynak: www.imf.org/www.hazine.gov.tr

2.5. Kotalar

Kota, IMF açısından bir çeşit sermayedir. Yani eğer IMF bir anonim şirket olsaydı sermayesi olacak ve bu sermaye hissedarlara hisseleri oranında bölünmüş olacaktı. Dolayısıyla her ülkenin IMF'deki kotası o ülkenin IMF'deki ortaklık payını temsil eder.

2002 yılı itibariyle IMF'nin kotaları toplamı 212.4 milyar SDR, yani yaklaşık olarak 290 milyar dolardır. Yüzde 45 oranında kota artışına olanak sağlayan 11. genel kota artışı öncesinde (22 Ocak 1999'a kadar) genel kota toplamı 146 milyar SDR yani yaklaşık 200 milyar dolardı.

Bir ülkenin IMF'de ne kadar kotası olacağı o ülkenin geçmiş beş yıldaki ekonomik performansını ölçen bir formülle hesaplanır. Bu formülde üye ülkenin geçmiş beş yıldaki ekonomik büyüme performansı, dış ticaret hacmindeki gelişmeler gibi göstergeler hesaba katılır.

Kotalar bir ülkenin IMF'deki oygücünü belirlemekten öteye o ülkenin ihtiyaç halinde IMF desteklerinden yararlanma limitlerini de belirler.

Tablo 1: Bazı Ülkelerin IMF'de ki Kotaları

Türkiye'nin IMF'deki kotası 964 milyon SDR'dır. Türkiye'nin IMF'deki kotasını bazı ülkelerin kotasıyla karşılaştırabilmek için aşağıda bazı ülkelerin kotalarını görebiliriz..

Ülke	Kotası (Milyon SDR)	Oygücü (%)
Suudi Arabistan	6,985	3,24

Suudi Arabistan	6,985	3,24
İspanya	3,049	1,42
Portekiz	867	0,41
Yunanistan	823	0,39
Bulgaristan	640	0,31
İran	1,497	0,70
Türkiye	964	0,46
IMF Toplamı	212,415	100.0

Kaynak:www.imf.org

2.5.1. Kota – Oygücü İlişkisi

IMF üyesi her ülkenin IMF'deki kotasının her 100,000 SDR'lık bölümü o ülkeye bir adet oy sağlar. Buna kolaylık sağlamak için “değişken oy sayısı” adını verelim. X ülkesinin IMF'de 1 milyar SDR tutarında kotası varsa bu ülkenin değişken oy sayısı $(1,000,000,000 / 100,000 =)$ 1 milyon adet olarak hesaplanır. Buna ek olarak IMF üyesi her ülkenin 250 adet sabit oyu vardır (IMF dilinde buna basic votes adı veriliyor.) O halde X ülkesinin oy sayısını şöylece hesaplayabiliriz:

Değişken oy sayısı: 10,000

Sabit oy sayısı: 250

Toplam oy sayısı 10,250

Şimdi de IMF'deki toplam oy sayısını hesaplayalım. IMF'de 183 üye bulunduğu göre üye ülkelerin toplam sabit oy sayısı $(183 \times 250 =)$ 45,750 adet olarak bulunabilir. IMF'de kotalar toplamı 212 milyar dolar olduğuna göre de toplam değişken oy sayısı $(212,000,000,000 / 100,000 =)$ 2,120,000 olarak bulunabilir. Buna göre IMF'deki toplam oy sayısı şöyle bulunabilir:

Toplam değişken oy sayısı: 2,120,000

Toplam sabit oy sayısı: 45,750

Toplam oy sayısı: 2,165,750

X ülkesinin IMF'deki oy gücünü hesaplayabilmek için X ülkesinin toplam oy sayısını IMF toplam oy sayısına bölmek ve 100 ile çarpmak gerekir:

$(X \text{ ülkesinin toplam oy sayısı} / \text{IMF'deki toplam oy sayısı}) \times 100 = X \text{ ülkesinin IMF'deki oygücü (\%)}$

$$(10,250 / 2,165,750) \times 100 = \% 0.47$$

Yani X Ülkesinin IMF'deki oygücü binde 47'dir.

Türkiye'nin IMF'deki kotası 964 milyon SDR'dır. Buna göre değişken kotası şöyle hesaplanabilir:

Türkiye'nin değişken oy sayısı = Türkiye'nin kotası / 100,000 SDR

$$\text{Türkiye'nin değişken oy sayısı} = 964,000,000 / 100,000 = 9,640$$

Buna Türkiye'nin 250 adetlik sabit oy sayısını da eklersek Türkiye'nin IMF'deki toplam oy sayısını $(9,640 + 250 =) 9,890$ olarak bulmuş oluruz. Bunu IMF'deki toplam oy sayısına böler ve 100 ile çarparsak Türkiye'nin IMF'deki oygücünü bulmuş oluruz:

$$\text{Türkiye'nin oygücü} = (9,890 / 2,165,750 =) 0,0046$$

Yani Türkiye'nin IMF'deki oygücü binde 46'dır.

2.6. IMF'nin Organizasyon Şekli

Anonim şirketlerdeki pay sahipleri genel kurulunun görevini yapan bir Guvernörler Kurulu, yine anonim şirketlerdeki yönetim kurulunun görevlerini yapan bir İcra Direktörleri Kurulu. Ayrıca uluslararası parasal ve ekonomik konuların tartışılıp görüşüldüğü bir Parasal ve Finansal İşler Kurulu. İcra Direktörleri Kurulu kararlarını uygulamaktan sorumlu bir Başkan (managing director) ve IMF personeli.

2.6.1. Guvernörler Kurulu:

Her üye ülkenin ekonomi ve/veya maliye bakanı ya da üst düzey bir bürokrati (çoğunlukla Merkez Bankası başkanı) bu kurulda guvernör olarak görev yapar ve ülkesi adına

oy kullanır. IMF'nin 183 üyesi bulunduğuna göre 183 adet Guvernörü vardır. Guvernörlerin oy hakkı ülkelerinin oygücüsüyle sınırlıdır. Ülkelerin oygücüsü ,Tablo 2'de görölmektedir.

2.6.2.İcra Direktörü Sayısı:

5 adedi atanmış (ABD, Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere) ve 19'u da seçilmiş olmak üzere toplam 24 kişİ. Atanmış üyeler yalnızca kendi ülkelerini temsil ederler. Seçilmiş üyeler ise bir grubu (constituency) temsil ederler. Yalnızca kendi ülkesini temsil eden üç seçilmiş üye vardır: Suudi Arabistan, Rusya ve Çin.

24 kişilik İcra Direktörleri Kurulu'ndaki 5 adet atanmış ve 3 adet yalnızca bir ülkeden seçilmiş 8 icra direktörü bir kenara bırakılırsa kalan 16 icra direktörünün temsil ettiğı ülkeler 16 grupta toplanmış demektir.

Türkiye, Belçika, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Belarus, Slovenya, Slovak Cumhuriyeti, Lüksemburg ve Kazakistan ile aynı grupta yer almaktadır. Grubun en yüksek oygücüsüne sahip olan Belçika İcra Direktörlüğünü yapmakta Türkiye, bu grubun İcra Direktörlüğü ofisinde bir İcra Direktörü Danışmanı ve bir de Teknik Asistan bulundurmaktadır.

2.7. Hesap Birimi - SDR

SDR (special drawing rights – özel çekme hakkı) hem IMF'nin hesap birimi hem de bir çeşit ek rezervdir. Rezrv olarak niteliğini tanımlamak için buna kağıt altın adı verilmektedir.

ABD Doları, Euro, İngiliz Pound'u ve Japon Yeni'nin belirli ağırlıklarla biraraya getirildiğı bir sepet olan SDR'ın hesap birimi olarak 2002 başı itibariyle değeri 1 SDR = 1.26 Dolar'dır.

2.8.Üye Ülkelerde Gözetim ve Konsültasyon

IMF, her üye ülkede ekonomik durum izlemesi ve konsültasyonları yapar. Bunlar: Anasözleşmesinin 4. maddesi gereğince yılda bir kez yapılan **konsültasyon**; Dünya Ekonomik Görünümü raporu (World Economic Outlook) için yılda iki kez yapılan **WEO çalışması**; fon kaynaklarını kullanmaksızın IMF yakın gözetiminde olmayı kabul eden üye

lkeler için yılda bir kaç kez yapılan **uyarıcı düzenlemeler, genişletilmiş gözetim ve program gözetimi**. Bunların tümü genel olarak IMF'nin gözetimi (surveillance) adını alır.

IMF'nin ye ülkelerde yılda bir kez gözetim yapmasının temel nedeni ortaya çıkabilecek riskleri önceden saptamak ve ona göre önlemler alınıp alınmadığını yakından incelemektir. Eğer bu tür risk belirtileri saptanmışsa o zaman ye ülke ile birlikte bunların nasıl aşılacağı üzerinde ortakla çalışmalar yapılır.

IMF yılda iki kez Dünya Ekonomik Görünümü Raporu yayınlar. Bunların ilki ara toplantı dönemi olan Nisan ayında; ikincisi de IMF Yıllık Genel Kurul Toplantısının hemen öncesinde yayınlanır. Bu rapora ye llere ve dünya ekonomisine ilişkin ayrıntılı istatistikler ve değerlendirmeler yer alır. IMF, bu istatistiklerin büyük bölümünü ye ülkelerin kendisine düzenli olarak gönderdiği istatistiklerden derler. Bunun yanı sıra ye ülkelere doğrudan giderek verilerin derlenmesi ve sağlığının denetimini yaptığı da olur. Bazı ülkelerin bu verileri zamanında ve sağlıklı olarak derlemesi söz konusu olamadığı için oralarda derlemeyi bazen doğrudan IMF uzmanları yaparlar. Ülkelerin yolladığı verilerle yetinilmesi durumunda bile IMF uzmanları bir kaç yılda bir o ülkelere giderek verilerin sağlığını denetlerler.

Konsültasyonlar, IMF'den stand by ya da başka bir düzenleme altında destek gören ülkelerde yapılır. Yılda iki kez ya da gereğine göre daha çok sayıda olmak üzere IMF uzmanları ilgili ülkeye giderek bütün verileri ve ekonominin gidişini denetlerler. Destek 3 ayda bir taksitler halinde ödendiği için genellikle yılda 4 kez ziyaret yapılır. Konsltasyonlarda IMF uzmanları ye ülkenin destek alırken girdiği stand by ya da diğer düzenlemede ve onun ekini oluşturan niyet mektubunda yer alan performans kriterlerine uyup uymadığını, programın hedeflendiği biçimde gelişip gelişmediğini denetlerler. Eğer sonuçlar beklendiği gibi çıkmış ve performans kriterlerine uyulmuşsa bir sonraki taksitin serbest bırakılmasını IMF İcra Direktörleri Kurulu'na bir raporla önerirler. Bu rapor iki bölümdür. Metin bölümünde (4. Madde Konsültasyon Raporu – Article 4 Consultation Report - adını taşır) lkenin uyguladığı program, hedefler, hedeflere ve dolayısıyla performans kriterlerine uygunluk, sapmalar ve öneriler yer alır. Raporun istatistiklerden oluşan bölümünde (Yakın Geçmişe İlişkin Gelişmeler – Recent Economic Developments- adını taşır) istatistik veriler ve geleceğe ilişkin tahminler yer alır.

2.8.1.IMF'nin Finansal Politikaları ve İmkanları

IMF'nin üye ülkelere yönelik olarak izlediği finansal politikalar 4 grupta toplanır: (1) Rezerv dilimi politikaları; (2) Kredi dilimi politikaları; (3) Acil durum destek politikaları; (4) Borç ve borç servisi düşürme politikaları.

1. Ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşan üye ülkeler, IMF'deki kotalarının konvertibl paralarla ödenmiş kısmını derhal ve hiç bir koşula bağlı olmaksızın kullanabilirler. Buna rezerv dilimi politikaları çerçevesinde kullanım adı verilmektedir.

2. IMF'nin üye ülkelerin karşılaştığı daha uzun süreli sıkıntıları gidermekte kullandığı kredi dilimi politikalarındaki imkanları şunlardır:

(a) Stand by düzenlemesi (SBA): Üye ülkedeki kısa süreli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için öngörülen bir destektir. 1 - 2 yıl arasında ve genellikle 3 ayda bir taksitler halinde verilerek kullanılır. Her bir taksit serbest bırakılmadan önce düzenlemede öngörülen performans kriterlerinin yerine getirilip getirilmediği incelenir. Geri ödemeler en çok 5 yıl içinde yapılır. SBA'nın maksimum limiti üye ülke kotasının yüzde 100'üdür. Bununla birlikte olağanüstü hallerde bu limit aşılabilmektedir. Bu desteğin faizi IMF'nin sürekli revize edilen basit faiz oranı ve kullanım miktarının kotasının belli bir yüzdesini aşması halinde bunun üzerine uygulanan ek faizdir. Ek faiz, kotanın yüzde 200'ünü aşan kısım için 200 bp ve kotanın yüzde 300'ünü aşan kısım için 300 bp'dir.

(b) Genişletilmiş fon kolaylığı (EFF): Makroekonomik ya da yapısal sorunlardan kaynaklanan ve daha uzun süreli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için hazırlanan orta vadeli programları desteklemek için biçimlendirilmiş üç yıllık bir imkandır. Stand- by düzenlemesinde olduğu gibi bunda da performans kriterlerine bağlı taksitlendirme söz konusudur. Geri ödemeler 4 ½ - 7 yıl içinde yapılır. Bu kolaylığın geri ödemesinin 10 yıla kadar uzatılması söz konusu olabilir. EFF'in maksimum miktarı üye ülke kotasının yüzde 300'üdür. Bununla birlikte SBA'da olduğu gibi EFF'de de olağanüstü koşullar için istisnai oranlar uygulanabilmektedir. Bu desteğe uygulanan faiz SBA ile aynıdır.

(c) Ek rezerv imkanı (SRF): Piyasalarda ortaya çıkan ani bir güven kaybının yarattığı geniş kapsamlı ve kısa dönemli dış finansman sorunlarının neden olabileceği ödemeler dengesi sorunlarını önlemekte kullanılan bir imkandır. Bu imkan Asya krizinden sonra yaratılmıştır. Maksimum geri ödeme süresi 2.5 yıldır. Bu destek türü yüzde 3 - 5 arasında bir

ek faiz yükü taşır. SRF'in faizi, IMF'nin basit faiz oranı üzerine ilk yıl için 300 bp, yıl sonunda geri ödenmemişse 12. aydan başlanarak her altı ay için eklenen 50 bp'den oluşur. Bu biçimde eklemeler sonucunda uygulanacak ek faiz tutarı 500 bp'yi geçemez.

(d) Kredi hattı (CCL): SRF, krize maruz kalmış üye ülkeler için kullanılabilecek bir imkandır. CCL ise krize henüz maruz kalmadığı halde piyasalardaki güven bunalımı nedeniyle her an krize maruz kalabilecek üye ülkeler için geliştirilmiştir. CCL'in maksimum tutarı üye ülke kotasının yüzde 300 - 500'ü arasındadır. SRF gibi ek bir faiz yükü taşımakla birlikte bu yük 150 bp'den başlayarak SRF'deki gibi artışlarla en çok 350 bp'ye ulaşır.

(e) Telafi Edici Finansman Kolaylığı (CFF): Dünya piyasalarında ortaya çıkan fiyat değişimleri nedeniyle ihracat gelirlerinde ani düşüşler yaşayan ya da ithal maliyetleri aniden yükselen ülkelere destek olmak için uygulanan bir kolaylıktır. CFF'in maksimum limiti, bir ihraç ürünü söz konusuysa yüzde 45, birden fazla ihraç ürünü söz konusuysa yüzde 55'tir. Bu kolaylık için IMF basit faizi uygulanır, ek faiz söz konusu değildir.

3. IMF'nin, üye ülkelerinin karşılaştığı acil durumlarda acil durum destek politikaları çerçevesinde kullandığı imkan Acil Yardım (Emergency Assistance) dır. Doğal afetlere maruz kalmış ülkelere yapılan bir destektir. Üye ülke kotasının yüzde 25'iyle sınırlı olmakla birlikte istisnai olarak bu tutar kotanın yüzde 50'sine çıkarılabilir. Bu kolaylığa IMF basit faiz oranı uygulanır, ek faiz uygulanmaz. 5 yıl içinde geri ödenmesi gerekir.

4. IMF'nin fakir ve yüksek borçlu üye ülkelere borç ve borç servisi düşürme politikaları çerçevesinde kullandığı imkan Fakirliği Azaltma ve Büyüme Kolaylığı (PRGF) dır. Düşük gelirli üye ülkeler için uygulanan PRGF imtiyazlı bir destektir. 5.5 - 10 yılda geri ödenmesi gereken bu kolaylığa binde 5 faiz uygulanır.

2002'de yapılan yeni düzenleme ve 1958'de yapılan düzenleme dışarıda tutulursa Türkiye'nin bugüne kadar IMF ile girdiği düzenlemeler aşağıda yer almaktadır: (Miktar ve kullanım sütunları milyon SDR olarak okunmalıdır)

No	Tarih	İptal	Vade (Ay)	Miktar	Kotanın %	Kullanım
1	1961		12	37.5	43.6	16.0
2	1962		9	31.0	36.0	15.0
3	1963		11	21.5	25.0	21.5

4	1964		11	21.5	25.0	19.0
5	1965		12	21.5	25.0	0.0
6	1966		12	21.5	25.0	21.5
7	1967		11	27.0	25.0	27.0
8	1968		9	27.0	25.0	27.0
9	1969		12	27.0	25.0	10.0
10	1970		12	90.0	83.3	90.0
11	1978	1979	24	300.0	150.0	90.0
12	1979	1980	12	250.0	125.0	230.0
13	1980		36	1,250.0	625.0	1,250.0
14	1983		12	225.0	75.0	56.3
15	1984	1984	12	225.0	52.4	168.8
16	1994	1996	14	610.5	95.1	460.5
17	2000		36	2,892.0	300.0	Yenilendi

“Miktar” ve “Kullanım” sütunlarını karşılaştırsak hangi stand by düzenlemelerinin başarılı olduğunu görebiliriz. Eğer iki tutar aynıysa o zaman stand by düzenlemesi amacına ulaşmış demektir. Bu durumda 6 tane stand by olduğu görülüyor. 4 adet iptal edilmiş stand by düzenlemesi olduğunu “İptal” sütunundan görüyoruz. Bunlar başarısız olanlar. 17. Stand by düzenlemesi henüz devam ediyor. O halde: Türkiye, 1960’dan bu yana IMF ile girdiği 17 stand by düzenlemesinden 6 adedini başarıyla tamamlamış, 4 adet düzenleme, koşullara uyulmadığı için iptal edilmiştir. Biri devam etmektedir. Biri de hiç uygulanmamıştır. Geri kalan 6 adedinin “kullanım” tutarları ile “miktar” sütunu arasındaki uyumsuzluklar var.

Kaynak:www.imf.org

2.8.2.IMF İmkanlarının Maliyeti

IMF, üye ülkelere sağladığı destekler için basit faiz uygular. Bu faiz, IMF kaynaklarının maliyet yapısına göre sürekli değişime uğramaktadır. 2002 yılı başında bu oran yüzde 2.78 idi. Buna ek olarak bazı imkanlara duruma göre 150 bp ile 500 bp arasında değişen bir ek faiz uygulanmaktadır. Ayrıca kullanılan imkanın tamamı üzerinden binde 5 servis bedeli ve taahhüt edilen tutar üzerinden alınan taahhüt bedeli vardır. Taahhüt bedeli üye ülke kotasının yüzde 100’üne kadarki tutarlar için 25 bp bunun üzerindeki taahhütlerde kotasının yüzde 100’ünü aşan bölüm için 10 bp dir.

2.8.3 IMF İmkanlarının İşlevi Biçimi

IMF imkanları genel olarak bir borçlanma değildir. Ödemeler dengesi sıkıntısına giren bir üye ülke kendi parasını verip karşılığında parası güçlü bir başka üye ülkenin parasını

almakta ve zamanı gelince bu tutar tekrar değiş tokuşa tabi tutulmaktadır. O nedenle IMF'den imkan kullanan bir ülkenin bir başka ülkenin parasını kullanımına "purchase" geri ödemesine de "repurchase" adı verilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda doğrudan borç biçiminde destekler de sağlanabilmektedir.

2.8.4. IMF İmkanlarının Kullanım Limitleri

Rezerv dilimleri politikası çerçevesinde yapılacak kullanım miktarı ye ülkenin rezerv pozisyonu ile ilgilidir.

Kredi dilimi politikası çerçevesinde yapılacak: (a) Stand by düzenlemelerinde kullanım limiti ye ülke kotasının yüzde 100'üdür. (b) Genişletilmiş fon kolaylığı düzenlemesinde maksimum kullanım limiti ye ülke kotasının yüzde 300'üdür. (c) Telafi edici finansman kolaylığında, maruz kalınan sıkıntının çeşidine göre, kullanım limiti ye ülke kotasının maksimum yüzde 45'i ya da 55'idir. (c) Kredi hattı düzenlemesinde maksimum kullanım miktarı, duruma göre değişmek üzere, ye ülke kotasının yüzde 300' ile 500' arasında değişmektedir. (d) Ek rezerv kolaylığı için bir st limit bulunmamaktadır. Bu kolaylığın miktarını belirlemeye İcra Direktörleri Kurulu yetkilidir.

Acil durum destek politikaları çerçevesinde sağlanacak imkanlar için maksimum limit ye ülke kotasının yüzde 25'i olmakla birlikte İcra Direktörleri Kurulu bu oranı yüzde 50'ye kadar çıkarmakta yetkilidir.

Fakirliği azaltma ve büyüme kolaylığında bir maksimum limit konulmamıştır.

1994 yılındaki Meksika krizi ve özellikle de 1997 – 98 Asya ve Rusya krizleriyle birlikte IMF, stand by ve süresi uzatılmış fon kolaylığı düzenlemelerinde öngörülen maksimum limitleri aşmaya başlamıştır. Bu limitleri birer gösterge olarak almak daha uygun olacaktır. Krizin büyüklüğü ve bulaşıcılığna göre İcra Direktörleri Kurulu bu limitleri aşabilmektedir.

Bu istisnalara bir örnek olarak vermek gerekirse Türkiye'nin 964 milyon SDR (1.2 milyar dolar) tutarındaki kotasına göre süresi uzatılmış fon kolaylığı çerçevesindeki maksimum limiti 3.6 milyar dolar olduğu halde bu miktar 15 milyar doların üzerine çıkmış ve Türkiye'nin IMF'den kullanımı kotasının yüzde 1,200'n aşmıştır.

2.8.5. IMF İmkanlarının Kullanım Koşulları

Rezerv dilimi politikası çerçevesinde sağlanan imkanlar dışında IMF imkanlarının kullanımı öncelikle ilgili üye ülke hükümetinin IMF’ye vereceği niyet mektubu ve bunun üzerine yapılacak düzenlemeye bağlıdır. Eğer programın başlangıcında bir takım ön koşullar ve kriterler söz konusuysa ilk taksidin verilmesi için bunların yerine getirilip getirilmediğine bakılır. İmkanların kullanımında ilk taksitten sonraki taksitler için de programda belli dönemler itibariyle öngörülen performans kriterlerinin yerine getirilip getirilmediği gözetilir. IMF misyonlarının yapacağı gözetimler, bu koşulların yerine getirilip getirilmediğinin saptanması biçiminde yapılır. Eğer koşullar yerine getirilmişse misyon yazacağı raporda bu durumu belirtir ve İcra Direktörleri Kurulu söz konusu taksitin de serbest bırakılmasını kararlaştırır. Koşullar yerine getirilmemişse o zaman misyonun raporunda bu durum yer alır ve IMF Başkanı koşullar yerine getirilinceye kadar o ülke hakkındaki İcra Direktörleri toplantısını askıya alır. Koşulların yerine getirilmesi mümkün görülüyorsa IMF Başkanı, İcra Direktörleri Kurulu’ndan kalan taksitlerin askıya alınmasını isteyebilir.

2002 yılı itibariyle IMF’de üye ülkeler, kotalar, oy sayısı ve oy güçleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2:IMF, üye ülkeler kota ve oyları

Ü Y E	K O T A		O Y	
	Milyon SDR	Toplamdaki Payı (%)	Sayısı	Toplamdaki Payı (%)
Afganistan	120.4	0.06	1,454	0.07
Arnavutluk	48.7	0.02	737	0.03
Cezayir	1,254.7	0.59	12,797	0.59
Angola	286.3	0.13	3,113	0.14
Antigua and Barbuda	13.5	0.01	385	0.02
Arjantin	2,117.1	1.00	21,421	0.99
Ermenistan	92.0	0.04	1,170	0.05
Avustralya	3,236.4	1.52	32,614	1.51
Avusturya	1,872.3	0.88	18,973	0.88
Azerbaycan	160.9	0.08	1,859	0.09
Bahamas	130.3	0.06	1,553	0.07

Bahreyn	135.0	0.06	1,600	0.07
Bangladeş	533.3	0.25	5,583	0.26
Barbados	67.5	0.03	925	0.04
Belarus	386.4	0.18	4,114	0.19
Belçika	4,605.2	2.17	46,302	2.14
Belize	18.8	0.01	438	0.02
Benin	61.9	0.03	869	0.04
Bhutan	6.3	0.003	313	0.01
Bosna Hersek	169.1	0.08	1,941	0.09
Bolivya	171.5	0.08	1,965	0.09
Botswana	63.0	0.03	880	0.04
Brezilya	3,036.1	1.43	30,611	1.41
Brunei	150.0	0.07	1,750	0.08
Bulgaristan	640.2	0.30	6,652	0.31
Burkina Faso	60.2	0.03	852	0.04
Burundi	77.0	0.04	1,020	0.05
Kamboçya	87.5	0.04	1,125	0.05
Kamerun	185.7	0.09	2,107	0.10
Kanada	6,369.2	3.00	63,942	2.95
Merkezi Afrika Cum.	9.6	0.005	346	0.02
Cape Verde	9.6	0.005	346	0.02
Çad	56.0	0.03	810	0.04
Şili	856.1	0.40	8,811	0.41
Çin	6,369.2	3.00	63,942	2.95
Kolombiya	774.0	0.36	7,990	0.37
Comoros	8.9	0.004	339	0.02
Kongo Dem. Cum.	291.0	0.14	0.00	0.00
Kongo Cumhuriyeti	84.6	0.04	1,096	0.05
Kosta Rica	164.1	0.08	1,891	0.09
Fildişi Sahilleri	325.2	0.15	3,502	0.16
Hırvatistan	365.1	0.17	3,901	0.18
Güney Kıbrıs	139.6	0.07	1,646	0.08
Çek Cumhuri.	819.3	0.39	8,443	0.39
Danimarka	1,642.8	0.77	16,678	0.77
Cibuti	15.9	0.01	409	0.02
Dominik	8.2	0.004	332	0.02
Dominik	218.9	0.10	2,439	0.11

Cumhuriyeti				
Ekvator	302.3	0.14	3,273	0.15
Mısır	943.7	0.44	9,687	0.45
El Salvador	171.3	0.08	1,963	0.09
Ekvator Ginesi	32.6	0.02	576	0.03
Eritre	15.9	0.01	409	0.02
Estonya	65.2	0.03	902	0.04
Habeşistan	133.7	0.06	1,587	0.07
Fiji	70.3	0.03	953	0.04
Finlandiya	1,263.8	0.59	12,888	0.59
Fransa	10,738.5	5.06	107,635	4.97
Gabon	154.3	0.07	1,793	0.08
Gambiya	31.1	0.01	561	0.03
Georgia	150.3	0.07	1,753	0.08
Almanya	13,008.2	6.12	130,332	6.02
Gana	369.0	0.17	3,940	0.18
Yunanistan	823.0	0.39	8,480	0.39
Grenada	11.7	0.01	367	0.02
Guatemala	210.2	0.10	2,352	0.11
Gine	107.1	0.05	1,321	0.06
Gine-Bissau	14.2	0.01	392	0.02
Guyan	90.9	0.04	1,159	0.05
Haiti	60.7	0.03	857	0.04
Honduras	129.5	0.06	1,545	0.07
Macaristan	1,038.4	0.49	10,634	0.49
İzlanda	117.6	0.06	1,426	0.07
Hindistan	4,158.2	1.96	41,832	1.93
Endonezya	2,079.3	0.98	21,043	0.97
Iran,	1,497.2	0.70	15,222	0.70
Irak	504.0	0.24	5,290	0.24
İrlanda	838.4	0.39	8,634	0.40
İsrail	928.2	0.44	9,532	0.44
İtalya	7,055.5	3.32	70,805	3.27
Jamaika	273.5	0.13	2,985	0.14
Japonya	13,312.8	6.27	133,378	6.16
Ürdün	170.5	0.08	1,955	0.09
Kazakistan	365.7	0.17	3,907	0.18
Kenya	271.4	0.13	2,964	0.14

Kiribati	5.6	0.003	306	0.01
Kore	1,633.6	0.77	16,586	0.77
Kuveyt	1,381.1	0.65	14,061	0.65
Kırgızistan	88.8	0.04	1,138	0.05
Lao	52.9	0.02	779	0.04
Latviya	126.8	0.06	1,518	0.07
Lübnan	203.0	0.10	2,280	0.11
Lesoto	34.9	0.02	599	0.03
Liberya	71.3	0.03	963	0.04
Libya	1,123.7	0.53	11,487	0.53
Litvanya	144.2	0.07	1,692	0.08
Lüksemburg	279.1	0.13	3,041	0.14
Makedonya	68.9	0.03	939	0.04
Madagaskar	122.2	0.06	1,472	0.07
Malavi	69.4	0.03	944	0.04
Malezya	1,486.6	0.70	15,116	0.70
Maldivler	8.2	0.004	332	0.02
Mali	93.3	0.04	1,183	0.05
Malta	102.0	0.05	1,270	0.06
Marşal Adaları	2.5	0.001	275	0.01
Moritanya	64.4	0.03	894	0.04
Mauritius	101.6	0.05	1,266	0.06
Meksika	2,585.8	1.22	26,108	1.20
Mikronezya	5.1	0.002	301	0.01
Moldova	123.2	0.06	1,482	0.07
Mogolistan	51.1	0.02	761	0.04
Fas	588.2	0.28	6,132	0.28
Mozambik	113.6	0.05	1,386	0.06
Myanmar	258.4	0.12	2,834	0.13
Namibya	136.5	0.06	1,615	0.07
Nepal	71.3	0.03	963	0.04
Hollanda	5,162.4	2.43	51,874	2.39
Yeni Zelanda	894.6	0.42	9,196	0.42
Nikaragua	130.0	0.06	1,550	0.07
Nijer	65.8	0.03	908	0.04
Nijerya	1,753.2	0.83	17,782	0.82
Norveç	1,671.7	0.79	16,967	0.78
Umman	194.0	0.09	2,190	0.10

Pakistan	1,033.7	0.49	10,587	0.49
Palau	3.1	0.001	281	0.01
Panama	206.6	0.10	2,316	0.11
Papua Yeni Gine	131.6	0.06	1,566	0.07
Paraguay	99.9	0.05	1,249	0.06
Peru	638.4	0.30	6,634	0.31
Filipinler	879.9	0.41	9,049	0.42
Polonya	1,369.0	0.64	13,940	0.64
Portekiz	867.4	0.41	8,924	0.41
Katar	263.8	0.12	2,888	0.13
Romanya	1,030.2	0.48	10,552	0.49
Rusya	5,945.4	2.80	59,704	2.76
Rwanda	80.1	0.04	1,051	0.05
St. Kitts and Nevis	8.9	0.004	339	0.02
St. Lucia	15.3	0.01	403	0.02
St. Vincent ve Grenada	8.3	0.004	333	0.02
Samoa	11.6	0.01	366	0.02
San Marino	17.0	0.01	420	0.02
São Tomé and Príncipe	7.4	0.003	324	0.01
Suudi Arabistan	6,985.5	3.29	70,105	3.24
Senegal	161.8	0.08	1,868	0.09
Seyşeller	8.8	0.004	338	0.02
Sierra Leone	103.7	0.05	1,287	0.06
Singapur	862.5	0.41	8,875	0.41
Slovak Cum.	357.5	0.17	3,825	0.18
Slovenya	231.7	0.11	2,567	0.12
Solomon Adaları	10.4	0.005	354	0.02
Somalia	44.2	0.02	692	0.03
Güney Afrika	1,868.5	0.88	18,935	0.87
İspanya	3,048.9	1.44	30,739	1.42
Sri Lanka	413.4	0.19	4,384	0.20
Sudan	169.7	0.08	1,947	0.09
Surinam	92.1	0.04	1,171	0.05
Swaziland	50.7	0.02	757	0.03
İsveç	2,395.5	1.13	24,205	1.12
İsviçre	3,458.5	1.63	34,835	1.61

Suriye	293.6	0.14	3,186	0.15
Tacikistan	87.0	0.04	1,120	0.05
Tanzanya	198.9	0.09	2,239	0.10
Tayland	1,081.9	0.51	11,069	0.51
Togo	73.4	0.03	984	0.05
Tonga	6.9	0.003	319	0.01
Trinidad ve Tobago	335.6	0.16	3,606	0.17
Tunus	286.5	0.13	3,115	0.14
Türkiye	964.0	0.45	9,890	0.46
Türkmenistan	75.2	0.04	1,002	0.05
Uganda	180.5	0.08	2,055	0.09
Ukrayna	1,372.0	0.65	13,970	0.64
Birleşik Emirlikleri	Arap 611.7	0.29	6,367	0.29
İngiltere	10,738.5	5.06	107,635	4.97
ABD	37,149.3	17.49	371,743	17.16
Uruguay	306.5	0.14	3,315	0.15
Özbekistan	275.6	0.13	3,006	0.14
Vanuatu	17.0	0.01	420	0.02
Venezuela	2,659.1	1.25	26,841	1.24
Vietnam	329.1	0.15	3,541	0.16
Yemen	243.5	0.11	2,685	0.12
Yugoslavya	467.7	0.22	4,927	0.23
Zambia	489.1	0.23	5,141	0.24
Zimbabve	353.4	0.17	3,784	0.17
Toplam	212,414.9	100.00	2,166,739	100.00

[1] Türkiye'nin ilk stand by düzenlemesinin 1958 yılında yapıldığını varsayarsak 18. Stand by düzenlemesinden söz ediyoruz demektir.

[2] bp, basis point. Her 100 puan yaklaşık olarak 1 puanlık ek faiz demektir.

Kaynak:www.imf.org

BÖLÜM 3.LATİN AMERİKA ÖRNEKLERİ

3.1 Arjantin Deneyimi

Son dönemlerde gerek ülkemizde gerek başka ülkelerde gözlenen ekonomik krizlerin tahlilinde parasal makro iktisat ön plana çıkmıştır. Fakat, kanımızca krizin özüne inebilmek için reel iktisat verilerini göz önüne almak ve söz konusu ülkenin büyüme ve kalkınma yolunu incelemek gerekmektedir. Latin Amerika deneyimi başlığı altında ilk olarak , 1930 tarihinden günümüze Arjantin'in kalkınma sürecini inceleyeceğiz. 19.yy'ın ilk yarısında bağımsızlığına kavuşan Arjantin, 1.Dünya Savaşı yıllarına kadar tutarlı bir kalkınma süreci yaşamış fakat 1916-1930 yılları arasında iktidarda bulunan Radikaller (UCR- Union Civita Radical), kalkınma sürecindeki her ekonomide kilit rol üstlenen sınıfsal dengeleri yeterince gözetememiş ve böylece özellikle 1930 sonrasında bozulan dengeler, 1946 yılında Juan Domingo Peron'u iktidara taşımıştı. Bu tarihten sonra sürekli olarak tarım ekonomisiyle sanayileşme arasında gel-gitler yaşayan Arjantin ekonomisi, finans serbestisi, sıcak para hareketleri ve IMF politikalarıyla bugünkü konumuna ulaşmıştır. Arjantin kalkınmasının incelenmesinde son yıllar itibariyle reel ekonomi-sermaye hareketleri ilişkisi de bu bağlamda mercek altına alınacaktır.

3.1.1. GİRİŞ: Kısa Arjantin Tarihi

1516 yılında bugünkü Arjantin topraklarına ayak basan İspanyol kaşif Juan Diaz de Solis, anavatanına ve tüm Avrupa'ya Yeni Dünya'dan akacak değerli metallerin yol açacağı fiyat artışlarını ve tarihe “Fiyat Devrimi” olarak geçecek çalkantılı dönemi öngörmüş müydü acaba? O, bunları düşünmemiş bile olsa, gelecek kuşaklar ı, yüzyıllar sonra sıcak para girişi ve spekülatif sermaye hareketlerinin büyüme dengelerini altüst edici etkilerini çok güzel bir şekilde kavradılar ve finansal dengelerini bu etkilerden korumanın yollarını aramaya başladılar. Bu arayışlar sonucu, spekülatif sermaye kendini bu sefer, az gelişmiş ülkelerin dengelerini altüst ederken buldu. Gelişmiş pazarlarda sıkışan sermaye, marjinal getirisinin daha yüksek olduğu az gelişmiş ekonomilere yöneldi. Bu sayede az gelişmiş ülkeler döviz darboğazından çıkacak, sürdürülebilir bir kalkınma trendi yakalayacak ve emek başına artan sermaye ile yüksek büyüme hızlarına ulaşarak neo klasik büyüme modellerinde de gösterildiği gibi (Jones, 1997) sanayileşmiş ileri ekonomilere yakınsayabilecekti. Fakat bütün

bu pembe tabloda unutulmuş bir şey vardı, o da: sermayenin kısa vadeli ve yüksek faiz geliri ya da arbitraj amaçlı girişi.

Arjantin'in kalkınma sürecine baktığımızda yabancı sermayenin rolünü açıkça görebiliyoruz. 1816 yılından sonra bağımsız bir devlet olarak karşımıza çıkan Arjantin, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin etkisiyle, hızla büyüyen bir ülke olmuştu. (Bu konuda, Arjantin'in ekonomisinde çok önemli yeri olan petrol rezervlerinin de altını çizmek gerekir. Öyle ki yakın zamanda bile, petrol politikaları Arjantin'de hükümetlerin devrilmesine sebep olmuştur). Pampas bölgesinin verimli topraklarında yetişen mısır, buğday kısa zamanda Arjantin'in başlıca ihracat malı oldu. Büyük Britanya ve diğer Avrupa piyasalarında kendine büyük bir yer edindi. Tarımsal gelişmeye bağlı olarak, karşımıza özellikle 1880 ve 1910 yılları arasında küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve İngiltere'ye et ihracatı çıkıyor (Alexander, 1969).

Arjantin ekonomisinin 1930 yılına kadar gelişimini özetleyecek olursak, tarım ürünleri ihracat eden ve bu ihracat gelirleriyle önemli yatırımlar ve ithalat yapabilen bir ekonomiye karşılıyoruz. Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar bu dengeler bozulmadan gidiyor ve gelişiyor. Yine aynı dönemde başta demiryolları olmak üzere çeşitli altyapı yatırımları ve küçük sanayi görmek mümkün. 1914 öncesinin büyümesine baktığımızda yerli finans yapısının olgunlaşmamış olduğunu ve bu yüzden sanayinin yabancı sermaye tarafından finanse edildiğini, ekonominin dış ticarete ve yabancı sermaye girişlerine bağımlı olduğunu ve dolayısıyla dışarıdan gelecek şokların etkisine de sonuna kadar açık olduğunu görüyoruz.

Sayısal olarak ifade etmek gerekirse, 1914 yılında Arjantin'in sermaye stoklarının %50'si yabancı kökenliydi (Taylor, 1997). Ekonomiye dışsal bir şok olarak değerlendirilebilecek Birinci Dünya Savaşı sırasında reel GSYİH ve bazı sektörler gerilemiş fakat sonrasında 1929 Büyük Buhranı'na kadar yeniden toparlanmıştır.

Tablo 3: Arjantin Ekonomisi (1913-1929)

	Toplam% Değişim		Ortalama yıllık Büyüme (%)	
	1913-17	1917-29	1913-29	1917-29
Reel GSYİH	-19.6	116.7	3.5	6.7
Tarım	-13.5	91.1	3.2	5.5
İmalat ve Maden	-16.9	146.7	4.6	7.8
Yapı Sektörü	-82.4	749.8	2.6	19.5
Hükümet Hizmetl.	14.7	52.7	3.6	3.6
Diğer Hizmetler	-15	104	3.5	6.1

Kaynak: Alejandro, 1970, s.52.

Arjantin iktisat tarihinin Birinci Dünya Savaşı öncesi “Belle Epoque” şeklinde tabir edilen dönemi tamamen İngiliz dış ticaretine ve İngiliz sermayesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır . (Taylor, 1992). Arjantin’in burada kısaca vurguladığımız dışa bağımlı kalkınma ve büyüme süreci, ne var ki, 1930 sonrasındaki dengesizliklerinin de başlıca nedeni olmuştur. İthal ikamesinin başarısızlığı ve bir türlü gerçekleştirilemeyen ağır sanayiye geçiş bu dengesizlikleri perçinlemiş ve 1980 sonrası dünyada ortaya çıkan finans yapılanmalarıyla ve kısa vadeli sermaye hareketleriyle Arjantin bugün içinde bulunduğu konuma gelmiştir.

Yirminci Yüzyıl’ın başında 1930 yılına kadar dünyanın en parlak ekonomik ve siyasal gelecek vaat eden ülkeleri arasında gösterilen Arjantin’in girdiği bu çıkmazdan çıkarılacak şüphesiz çok ders var. Bu bölümün bundan sonraki alt başlıklarında Arjantin’de 1930’dan 1990’lı yılların sonuna kadar oluşan endüstriyel hareketler, ekonomik yapılanma ve bunların sonucu olan kalkınma trendi incelenecektir. Yerli sermayeyi üretime teşvik etmek ve yabancı sermayeyi makul bir düzeyde ülkeye çekerek sermaye giriş- çıkışlarını büyük dalgalanmalardan koruyabilmek için bir faiz hedeflemesi politikasının uygulanabilirliği üzerinde durulacaktır.

3.1.2 Arjantin Ekonomisinde Büyüme ve Kalkınma

3.1.2.1 1930-1946 Dönemi

1930 yılından itibaren Arjantin ekonomisinde gözle görülür bir tıkanma ve gerileme vardır. 1930’lu yıllarda reel büyüme, nüfus artış hızının gerisinde kalmış, Büyük Buhran’ın da etkisiyle, Arjantin 1930 öncesi altın çağından uzaklaşmaya başlamıştır.

Tablo 4: Nüfus Artışı ve Büyüme (1928-1960)

1928-29 1938-39 1945-46 1959-60

Reel GSYİ H	100	115	138	208
Nüfus	100	120	135	178

Kaynak: Alejandro,1970,s.111.

(Göstergeler 1928-29 dönemi baz=100 alınarak saptanan endekslerdir).

Bu tabloda da görülebileceği üzere, 1938-39 döneminde GSYİH, nüfusun gerisinde büyümüş, bu durum 1945-46 yıllarında toparlanabilmiş ve 1960 yılına kadar bu durum düzelmiştir. Büyümedeki bu gerilemenin nedenleri nelerdir? Esas olarak üç ana nedenden bahsedilebilir. Birincisi, Büyük Buhran sebebiyle dünya ticaretinin aksaması ve dolayısıyla Arjantin ihracatının ağır bir darbe almasıdır. Bir önceki bölümde de üzerinde durulduğu gibi, 1930 öncesi Arjantin kalkınması, büyük ölçüde yabancı sermaye girişine bağlıydı ve bu nedenle, uluslararası ticaretin sekteye uğraması sonucu Arjantin’e döviz ve yabancı sermaye girişi de sekteye uğramış oldu. Az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi ve büyüme göz önüne alındığında karşımıza ödemeler dengesi kısıtı ve döviz kısıtı çıkar. İki kısıtlı modeller (two-gap models) çerçevesinde ele alınan bu konu, şunu göstermiştir ki, bir ülkenin bu iki kısıttan herhangi birini uzun süre ihlal ederek uzun vadeli bir sürdürülebilir kalkınma yakalaması olanak dahilinde değildir. Ödemeler dengesi kısıtı, bize cari açık yoluyla elde edilecek reel kaynak transferinin, yurtiçi tasarruflarının izin verdiğinin ötesinde bir yatırım imkanı sağlayacağını gösterir. Dolayısıyla, hızlı sermaye birikiminin, artan açığı da beraberinde getirecektir (UNCTAD, 1999). Cari fazla, dışarıya kaynak transferi anlamına geleceğinden bu

da pek hoş bir durum değildir. Nitekim Arjantin'in 1935-39 ithalat- ihracat verileri de ithalat ve ihracatın birlikte azaldığını ve ihracatın, ithalatın üzerinde kaldığı gözükmemektedir (Alejandro, 1970). Yurtiçi tasarruflar yeterli düzeyde bile olsa, yabancı sermayeye bağlı olarak kalkınmaya çalışan bir ülke, döviz kısıtını aşamazsa yeterli yatırım malları ithalatını gerçekleştiremez. Bu durumda, gerileyen üretim kapasitesi, gelir ve tasarrufları da aşağı çekecektir. Bu darboğaz, ihracatın dışında, sermaye hareketleri ya da borçlanmayla da aşılmaya çalışılabilir. Döviz darboğazı, gerçekten de 1930'dan beri Arjantin ekonomisinin en önemli handikabı olarak ön plana çıkmıştır. Sanayi üretiminde ve büyümede gerekli yatırım malları ithalatı yapılamamış ve 1930 öncesinde ortaya çıkmaya başlayan ufak çaplı sanayileşme büyük yara almıştır. Birinci Dünya Savaşı yılları, mecburi olarak bir iç kapanma dönemi ve dolayısıyla ister istemez koruma atında gelişen yerli sanayilerin dönemi olmuştur. Fakat 1930'lu yıllara gelindiğinde döviz darboğazından dolayı ithalat yoluyla elde edilemeyen yatırım mallarını, yerel sanayi ya üretemeyecek ya da çok pahalıya üretebilir durumdaydı. İkinci Dünya Savaşı ile daha da kötü bir ekonomik ortama girildi ve bundan Arjantin ticareti ve sanayisi de payını aldı. Böylece net sermaye stoku (makine- teçhizat) 1938'den 1945'e yaklaşık %30 oranında azaldı (Alejandro, 1970).

Büyümedeki gerilemenin ikinci nedeni, Arjantin'in Yirminci Yüzyıl'ın ilk yıllarında gerek iç gerekse dış piyasalarda ulaşabileceği pek çok piyasaya zaten ulaşmış olması, dolayısıyla ihracatını arttırarak daha fazla büyümesinin artık teknik olarak da mümkün olmamasıdır (Alejandro, 1970). İhracatın yavaşlaması, sadece döviz kazanımı açısından değil, aynı zamanda yurtiçinde istihdam ve dolayısıyla milli gelir düzeyi ve paylaşım açısından da çok büyük önem arz etmektedir (UNCTAD, 1999). “Komşum fakirleşsin” (Beggart-hy-neighbour) döneminde, özellikle Arjantin gibi göç alarak iş gücünü şişirmiş bir ülkenin, kendi istihdam ve işsizlik sorunlarını da ihraç etme şansı, azalan ihracatla birlikte azalmıştır.

Üçüncü neden ise daha çok sosyal ve siyasal bir nedendir. 1860- 1930 dönemi genişlemesinde ortaya bir takım sosyal-sınıfsal farklılıklar çıktı. Fakat refah ortamında bu farklılıklar su üzerine çıkmadan gizlenebiliyordu. 1929 Buhranı ve 1930'ların iktidarının baskıcı rejimi, toplumda liberal iktisat politikalarına karşı bir tepkiye dönüştü ve bu yıllarda yabancı sermayeyi engelleyici politikalar geliştirilmeye başlandı. Bu tepkinin köklerini de Arjantin toplumunun tarihsel ve sosyal derinliklerinde aramak gerekir (Alejandro, 1970).

Böylelikle yabancı sermaye, Arjantin'e yatırım yapmaktan çekinir hale geldi ve bunun sonucu olarak yabancı yatırımlarıyla ayakta duran ağır sanayi üretimi (petrol ürünleri gibi) ve ulaşım hizmetleri (demiryolları) makroekonomik dengeleri altüst ederek geriledi (Lewis, 1990).

1930 tarihinden Peron'un iktidara geldiği 1946 yılına kadar, şunu söyleyebiliriz ki, yerli sermaye, yabancı sermayenin yerini almaya çalışmış fakat olumsuz dünya ekonomisi koşulları altında bu başarılı bir girişim olamamış ve Arjantin ekonomisi büyüme hızından çok şey yitirmiştir. Bunda hiç şüphesiz, otoritelerin belli başlı bir kalkınma planından yoksun olmasının da payı büyüktür. Fakat işler korkulduğu kadar da kötü gitmemiştir (Alejandro, 1970). Sanayi, bütün olumsuzluklara rağmen az da olsa gelişme imkanı bulabilmiştir (Alexander, 1969). Ne var ki, bu, kanımızca sadece esas krizi Peron dönemine ertelemiş ve maalesef ortaya gerçek anlamda bir ithal ikameci kalkınma örneği çıkartamamıştır. Bütün bu gelişmelerde şüphesiz tarım sektörüne hakim olan toprak sahibi oligarşinin tutumunun da etkisi vardır. Oligarşi, 1940 yılında hazırlanan fakat askeri darbe nedeniyle pek uygulama şansı bulunamayan sanayileşme planının kabul etmişse de (Lewis, 1991) yine de mukayeseli üstünlük kuramına sırtlarını dayayarak sanayileşmeye burun kıvırıyordu. Bu durum ilk kez ciddi bir sanayileşme politikasıyla ortaya çıkacak Peron'un iktidarında da değişmeyecekti. Birinci Dünya Savaşı sonrası iktidarda bulunan sol tarafından hayal kırıklığına uğratılan, 1929 Buhranı'yla daralan, 1930'ların baskıcı rejimiyle ezilen işçiler ve orta sınıf, 1946 yılında, sendikaların oluşumuna ön ayak olan, sosyal güvenlik sistemini savunan ve sanayileşmeden yana politikalar öneren Juan Domingo Peron'u iktidara taşıdı.

3.1.2.2 Peron Dönemi (1946-1955)

Peron, daha önce de değinildiği gibi, Arjantin'de ciddi bir kalkınma ve sanayileşme planıyla ortaya çıkan ilk siyasiydi. Arjantin'de Peron dönemi gerek ekonomik gerek sosyal gerek siyasal açılardan başlı başına bir inceleme konusudur . Biz bu bölümde Peron'un belli başlı ve tarihsel akış içinde daha çok ön plana çıkmış iktisadi politikaları üzerinde kısaca duracağız.

Peron dönemini iktisadi açıdan ikiye ayırabiliriz. Birinci kademe, genel anlamda bir iyimserliğin hakim olduğu ithal ikameci bir kalkınma dönemi; ikincisi ise 1950'lerin başında Arjantin'de yaşanan krize paralel olarak sıkı ekonomi politikalarının uygulandığı ve siyasal ortamın da baskıcı olmaya başladığı dönemdir. İlk dönemde korumacı politikalar uygulandı ve devlet eliyle bir takım sanayi kuruluşları kuruldu. Bu kuruluşlar, otomobil, çelik, uçak

yapımı gibi alanlarda üretim yapıyorlardı. Aynı zamanda tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşük düzeyde tutulması sonucu pek çok toprak sahibi de tarımsal işletmelerini kapatarak, imalat sanayisine geçtiler (Alexander, 1969). Bu arada, 1930'lu ve 40'lı yıllarda hakim olan yabancı sermaye düşmanlığı bu dönemde de devam ediyordu. Yabancı sermayenin yerini devlet eliyle işletilen sermaye ve yerli sermayenin dolduracağı umuluyordu.

Devletin bu kadar yoğun bir şekilde ekonomiye dahil olmasının ülke içindeki gelir dağılımı bakımında anlaşılır bir sebebi vardı, o da toplum içindeki bölüşüm ilişkilerini etkileyerek Keynesyen politikalara sağlam bir zemin hazırlamak. Az gelişmiş ülkelerde, gelir dağılımını vergilendirme yoluyla düzeltmek mümkün değildir (Buzaglo, 1999), çünkü bu ülkelerin vergi sistemlerinde zaten çok büyük gedikler bulunmaktadır. Nitekim, Arjantin ekonomisinde de manzara şudur ki, vergi kaçırmak çok sık bir şekilde rastlanılan bir durumdur ve kaçırılan vergi, firmaların karında gayet yüklüce bir meblağa çıkartmaktadır. Tarım ihracatından zengin olmuş oligarşi, her fırsatta vergi kaçırmakta ve hatta böylece artan karını ülke içinde yeniden yatırıma dönüştürmeden ülke dışına yollamaktaydı (Lewis, 1990). Böyle bir ortamda hükümet, kurduğu sanayi kollarıyla ekonomide mikro ekonomik anlamda kaynak kullanımı dengelerini zengin tarım kesiminin gerisinde kalmış kesimler lehine değiştirmek istemektedir. Keynesyen politikalar ışığında, özellikle yarı-sanayileşmiş ekonomilerde yurtiçi tasarruf, yatırım ve büyümeyi sürdürülebilir bir kalkınma doğrultusunda kontrol ve teşvik etmenin yolu önce gelir dağılımını düzeltmektir (Buzaglo, 1999). Böylece gelir politikalarında çarpan etkisinin de yardımıyla oluşacak tüketim ve tasarruf eğilimleri, gelir dağılımı bozuk bir toplumdan daha tutarlı olacak ve böylece sağlıklı bir iç talep oluşturulacaktır (Keynes, 1936). Amaçlanan hedef sadece iç talebi canlı tutmak değil, tarım ekonomisinden ağır sanayiye geçebilmektir aynı zamanda, çünkü o yıllar itibarıyla nüfus artışı, reel GSYİH artışının çok üzerinde seyretmektedir zaten, dolayısıyla iç talep yönünden en azından kısa vadede sorun çekilmeyecekti. Fakat dışa bağımlı olmadan kalkınabilmek ve zenginleşebilmek için ağır sanayiden başka çare yoktu. Mukayeseli üstünlüğe dayanarak zenginleşmenin sağlam pabuç olmadığını dünya savaşları ve Büyük Buhran, sadece Arjantin'e değil bütün dünyaya öğretmişti. Fakat ne yazık ki, 1930'lu ve 40'lı yılların döviz darboğazı aşılammış, Peron'un kalkınma programı da fayda etmemişti. Zaten düşük seyreden ihracat, Peron'un tarımı ihmal eden politikaları ve artan nüfusla tarımın ihraç mallarının iç pazara yönelmesi sonucu 1950'lerin başında döviz darboğazı oluşturdu. Böylece yeterli oranda yatırım malı ithalatı bu dönemde de gerçekleştirilemedi. Ayrıca, diğer bir yandan, ithal ikamesi ve ihracatın teşviki sonucu gelişme imkanı bulan sanayi yapısı artık daha fazla ithalat ve daha fazla ve pahalı yatırım malı ihtiyacı içindeydi. Toplam yatırımlar, 1945-49 yıllarında %67 artmışken 1950-54

yılları arasında sadece %1.8 artış gösterebildi. Böylece ortaya çıkan kriz sonrasında Arjantin yeniden yabancı yatırımcılara açıldı. Peron yönetimi 1950 yılında sermaye darlığını aşmak için yabancı sermayeye kapılarını açtı ve 1953 yılından itibaren yabancı yatırımcılara uygulanan yasa ve kurallar serbestleştirilmeye başlandı. Tarım üretimi 1950'lerin başında o kadar yetersiz olmuştu ki, Arjantin Romanya'dan tahıl ithal edecek hale gelmişti (Alexander, 1969). Böylece Peron 1952 yılında tarımı teşvik amaçlı bir dizi tedbir aldı fakat bu da darboğazın aşılmasında pek etkili olamadı. 1955 yılında Peron'un iktidardan devrilmesiyle Arjantin tarihinde de önemli bir kilometre taşı aşılmış oldu.

3.1.2.3 Peron'dan Sonra Kalkınma: 1955-1973

1955 tarihine kadar Arjantin iki önemli sanayileşme hamlesinden geçti, birincisi 1930-1943 hamlesi diğeri ise (Peron'un ilk zamanlarında kısmen hızlanmış olan) 1943-1955 hamlesi. İkinci dönemin birinciden en büyük farkı bu dönemde piyasaya ciddi şekilde müdahale edilmiş olmasıdır. Bu dönemde fiyat kontrolleri, kredi kısıtlaması, döviz politikası ve korumacı politikalar dönemin başlıca ayırt edici unsurları olmuştur (Alejandro, 1970). Bunların yanında, 1943-1955 hamlesi, çok ciddi enflasyona yol açmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan enflasyonun başlıca nedeni olarak Peron'un izlediği ücret politikaları, sendika hareketleri, dışarıya kapalılıktan dolayı dünya fiyatlarından sapma ve özellikle ticarete konu olmayan mallarda aşırı pahalalanma gibi unsurlar üzerinde durulmaktadır. Şunu belirtmeliyiz ki, bu dönemin enflasyonu hakkında geniş bir literatür ve bu literatür ışığında etraflı bir tartışma vardır, fakat biz bu konuya sadece yukarıdaki kadarıyla değinmekle yetineceğiz. Önemli olan nokta şu ki, bu enflasyon, bir ekonomik büyümeyle birlikte oluşmamış, aksine durgun bir ekonomik ortamda ortaya çıkmıştır.

Peron'dan sonra Arjantin ekonomisinin mukayeseli üstünlük kuramına dayanarak tarım ağırlıklı hale getirmek isteyenlerle milliyetçi bir anlayışla dışa kapanarak sanayileşmeyi öneren iki fraksiyon arasındaki dalgalanması daha da belirgin bir hale geldi. Bu fraksiyonlar (liberaller ve milliyetçiler) aşağı yukarı 1970'lerin sonuna kadar olan süreçte sırayla iktidara geldiler. Bu iki fraksiyonun çatışması esas itibarıyla Peron'u geri getirmek isteyenlerle, Peron'u ve Peron'un politikalarını iktidardan uzak tutmak isteyenlerin iktidar mücadelesiydi.

Peronun devrilmesinin ardından enflasyonu kontrol altına alabilmek için programlar hazırlandı. Ünlü iktisatçı Raul Prebisch'in hazırladığı "Prebisch Raporu" serbest ticareti, bir takım kamu hizmetlerinin kısılması ve fiyatların aşağıya çekilmesi, Peso'nun devalüe edilmesi gibi önerileri içeriyordu ve ağır sanayinin geliştirilmesini, diğer bir yandan da tarıma

dayalı ihracatın teşvik edilmesini öneriyordu (Lewis, 1990). Bu doğrultuda demiryollarının bakımı, onarımı ve yenilenmesi gerçekleştirildi. Ayrıca, petrol sanayisi kısmen de olsa yabancı sermayeye açıldı. İleri teknoloji gerektiren bu alan, yabancı yatırımlarıyla üretimini büyütebilmiştir. Bu durum, sanayi dallarının büyüme istatistiklerine de yansımıştır. Petrol üretimi, 1937-39 yıllarından 1948-50 yıllarına yıllık ortalama %4.2, 1948-50’den 1959-61’e %6.4, 1959-61’den 1963-65’e ise %7.8 oranında büyümüştür.

Arjantin sanayisinde 1960’lardaki durum şöyledir: Tarım kilit unsur olarak karşımıza çıkıyor ve temel imalat sektörleri de tarımla yakından ilişkili bir haldeler bu yıllarda. Bunun yanında araba, çelik ve makine üretimi sürüyor.

Durağan ekonomi ve enflasyonla mücadelede liberallerin ve milliyetçilerin ekonomi politikaları da farklıydı. Liberaller esas olarak enflasyonu kontrol etmenin üzerinde duruyor ve bu amaca ulaşabilmek için para arzının kısıtlanması, ücretlerin düşürülmesi ve kamu giderlerinin düşürülüp gelirlerin artırılması yoluyla bütçeye denge getirilmesini planlıyorlardı. Milliyetçiler ise tam istihdam düzeyine ulaşmayı ve bu düzeyi korumayı amaçlıyorlardı. Bunu hükümet harcamaları, kolay kredi ve yüksek ücret yoluyla sağlamayı planlıyorlardı. Böylece iç talebi ve üretimi sürekli canlı tutacaklardı. Bu politikaların bir yan ürünü olarak enflasyon oluşursa da bunun fiyat kontrolleriyle aşağı çekilebileceğini söylüyorlardı (Lewis, 1990).

Peron’un düşürülmesinin ardından 1958’de enflasyon %100’e ulaştı (Lewis, 1990). Sonrasında enflasyonu düşürmek ve sürdürülebilir kalkınmayı yakalamak için yukarıda kısaca bahsi geçen politikalar uygulandı. (Bu sırada liberaller iktidardaydı). Bu programların bir uzantısı olarak, 1968 yılında Peso’nun iki sıfırı silindi ve böylece “Yeni Peso”ya geçildi.

1960’ların sonlarından geriye dönüp imalat sektörünün durumuna bakacak olursak :

Tablo 5: İmalat Sektöründe Büyüme (1937-1965)

	1937-39	1948-50	1959-61
	1948-50	1959-61	1963-65
Toplam İmalat	3.9	3.6	3.3
Yiyecekler	0.4	1	2.6
Tütün	4.3	1.6	3.4
Tekstil	8.3	0.6	1.4
Giyim	4.7	-1.4	-1
Ağaç Ürünleri	4.3	2.3	0.9
Kağıt	5.9	4.4	4
Matbaacılık	-0.2	2.7	1.3

Kimyasal Ürünler	6.6	5.4	6.5
Petrol (işleme)	4.7	6.4	7.8
Deri	5.1	2.3	-7.7
Cam ve Seramik	5.7	2.5	1.8
Metal	4.1	6.5	6.9
Makina (elekt.siz)	9.1	7.3	7.4
Elekt. Makinalar	9.3	15.5	0.1
Diğer İmalat	4.8	2	-1.2

Kaynak: Alejandro, 1970, s.223
(Veriler yıllık ortalama (%) büyüme oranlarıdır)

Bu tabloda 1937-39, 1948-50, 1959-61 ve 1963-65 yılları esas alınmış, sektörlerin bu dönemlerdeki ortalama yıllık büyüme hızları gösterilmiştir. Bu tablodan çıkarılacak temel sonuç şudur: zaman içinde ihracat sektörlerinin büyümesi yavaşlarken, ithal ikamesine konu olan sektörler (petrol ürünleri, kimyasal ürünler gibi) hızla büyümüştür.

3.1.2.4 Sancılı 1970'ler

1973 yılında Arjantin'de Peron yeniden iktidara geldi. (Peron yasaklı olduğundan devlet başkanı Hector Campora oldu fakat asıl iktidarda olan Peron'du). Bu iktidar, temel olarak sanayileşme ve yatırımları teşvik ederken, arka planda da enflasyonla mücadeleye girişti. 1973'te çıkartılan Yabancı Yatırımlar Yasası, yabancı yatırımcıların herhangi bir yerli kuruluşun %50'den fazlasını satın almasına izin vermiyor ve milli güvenliği doğrudan ilgilendiren sektörlerle (çelik, kimyasal ürünler, bankacılık gibi) yabancıların girmesini yasaklıyordu. Lewis'in verdiği bilgilere göre bu şartlar altında 1973-76 döneminde Arjantin'de önemli miktarda yabancı yatırım gözlenememiştir (1990).

İhracat yapabilme kapasitesine sahip olan ulusal sanayileri teşvik etmek ve özellikle KİT'lerin girdi malı olarak yerli mal kullanmasını sağlamak amacıyla yine 1973'te Sanayiye Teşvik Yasası kabul edildi. Ayrıca, kurulan Fiyat, Gelir ve Yaşam Standardı Komisyonu aracılığıyla 70'lerin başında arttırılan ücretler, sonradan fiyatlarla birlikte sabit tutuluyordu. Bütün bu çabaların sonucunda enflasyon bir süre için de olsa kontrol altına alınabildi ve

işsizlik büyük çapta azaltılırken büyüme de sağlandı. Aşağıda 1973-76 yılları arasında belli başlı ekonomik göstergelere yer verilmektedir.

Tablo 6: Ekonomik Göstergeler (1973-76)

	1973	1974	1975	1976
Toptan eşya fiyatları 1990=10mil yar	1	1	3	19
Tüketici Fiyatları 1990=10mil yar	1	1	2	13
İhracat (milyon\$)	3266	3930.7	2961.3	3916.1
İthalat fob (milyon\$)	1985	3242	3512	2743
İmalat Sektöründe Üretim (1985=100)	111.4	118	115	111.5
GSYİH (1990 fiyatlarıyla, milyon Peso)	64145	68154	67653	67486
Nüfus (milyon)	24.82	25.22	26.05	26.48

Kaynak: International Financial Statistics, IMF, 1994.

Bu dönemde patlak veren petrol krizi, Arjantin'i de etkiledi. Bu durum gerileyen büyüme, artan enflasyon ve ithalat-ihracat rakamlarında da kendini belli etmektedir. Yatırım mallarının fiyatları da yine petrol krizinden dolayı yükselmiştir (Lewis, 1990).

Buradan hareketle 1974 ve 1975 yıllarının ithalat giderlerindeki artışın daha fazla mal ithalatından değil de, ithalatın artan birim maliyetlerinden kaynaklandığını belirtmek kanımızca yerinde bir tespit olacaktır. Nitekim, sanayi de artan yatırım malı girdi fiyatlarından etkilenmiştir. Lewis'in çalışması (1990) göstermiştir ki, 1973-74 döneminde imalat sektöründe yatırımlar %30 azalmış ve 1974-75 döneminde %28 oranında azalmaya devam etmiştir; ayrıca 1977 sonlarına doğru şiddetlenen resesyonda, artan fiyatlar ve dondurulmuş ücretler alım-satım işlemlerini büyük ölçüde azaltmış ve bu önemli sayıda iflasların yaşanmasına yol açmıştır.

Arjantin ekonomisi, bu tarihlerden sonra derin bir borç, enflasyon ve finansal bunalım dönemine giriyor. Kaynağını önceki bölümlerde özetlemeye çalıştığımız 1930 sonrası kalkınma ya da kalkınamama dinamiklerinden alan bunalım, 1970'lerin sonunda ve 80'lerde bütün şiddetiyle kendini gösteriyor. Bundan sonraki bölümde Arjantin ekonomisinin 1980'lerden 2000'lerin krizine uzanan bunalımlı yılları dış borç, enflasyon ve finans serbestisi tartışmaları çerçevesinde ele alınmaktadır. Ayrıca, genel anlamda dış borç ve enflasyonun iktisat teorisinin derinlerinde yatan köklerini, 1980 öncesine referanslarla yine bu bölümde tartışacağız.

3.1.3 Bağımlılık ve Arjantin Krizi

Geçen bölümlerde de değindiğimiz gibi Arjantin uzun yıllar boyunca ithal ikameci kalkınma politikaları uygulamış fakat 1970'lerin sonu ve 1980'ler itibariyle verimli çalışan ve dünya fiyatları düzeyinde bir üretim yapabilen bir sanayi geliştirememiştir. Yurtiçi girdi mallarının pahalı olmasının yanında ithal yatırım malları da gerek petrol krizinin etkisiyle gerekse Peso'nun devalüe edilmesiyle pahalı hale gelmiş ve bu pahalılık üzerine kar marjı da eklenerek fiyatlara yansımıştır. Dolayısıyla bir türlü verimli üretime geçemeyen Arjantin sanayisi, verimsizliğini ve geri kalmışlığını yüksek enflasyon biçiminde bütün ekonomiye yansıtmaktadır. IMF (1994) verilerine göre 1970'lerin ikinci yarısından itibaren enflasyon %100'ün üzerinde seyretmiş, 1984'te %688'e ulaşmış ve 1989'da %4923.6 olarak Arjantin tarihinin en yüksek enflasyonu ortaya çıkmıştır (Edwards, 1996). Aynı zamanda sürekli olarak açık vermekte olan kamu kesimi de bu enflasyonu olumsuz yönde etkilemekte ve enflasyondan olumsuz şekilde etkilenmektedir de.

Tablo 7: Enflasyon ve Kamu Açıkları (1975-1992)

	Enflasyon	Kamu Açığı		Enflasyon	Kamu Açığı
1975	100	10.6	1984	688	5.5
1976	550	7.2	1985	385.4	8.1
1977	169.2	2.8	1986	81.9	4.1
1978	171	3.2	1987	174.8	6.5
1979	160	2.6	1988	387.7	7
1980	101	3.6	1989	4923.6	21.8
1981	104	8.5	1990	1343.9	3.3
1982	165	7.8	1991	84	1.8
1983	373.7	14	1992	18.6	n.a.

*Bütün değerler, %'lik oranlardır

** Kamu açıkları verileri, cari yıl kamu açıklarının cari yıl GSMH'sına %'lik oranını belirtmektedir.

Kaynak: enflasyon: 1975-1983 IMF,IFS,1994.

(tüketici fiyatları endeksindeki artış hesaplanmıştır)

1984-1992 Edwards, 1996.

Kamu açıkları: 1975-1985 IMF,IFS,1994

(kamu açıklarının GSMH'ya bölünmesiyle bulunmuştur)

1986-1991 Edwards, 1996.

Enflasyon ve kamu açığı birbirlerini çift yönlü olarak etkiler. Kamu açığını kapatmak için parasal finans yoluna gidilmesi halinde artacak para arzı enflasyona yol açacaktır. Nitekim, 1950'lerde para arzındaki artış (bu artış direkt olarak açıkları finanse etmekte kullanılmamış olsa da) o yıllarda enflasyonu körüklemiştir (Lewis, 1990). Diğer taraftan,

enflasyonun varlığı, Oliviera-Tanzi etkisi yoluyla kamunun vergi gelirlerini azaltacağından, kamu açıklarına neden olacaktır. Dolayısıyla, bütçe açığının altında yatan, Arce'a göre (1999) uygulanan popülist politikalar ve ekonomiye büyük zarar veren dışsal şokların yanında en önemli neden olarak 1970'lerde kalkınmacı politikaların işlemez hale gelişi ve yerli sermayenin kendini sanayi üretiminde yetiştirememesi gerçeğidir. Bu durumda, enflasyon sadece fiyat artış düzeyini belirten sayısal bir veri olmaktan çok ötede, toplumda farklı gelir grupları arasında servet transfer aracı olarak karşımıza çıkıyor. Daha sonra gireceğimiz gelir dağılımı tartışmalarında enflasyon, bu yüzden farklı gelir sınıfları arasında uçurumun açılmasının başlıca sorumlusudur. Bunlardan başka, yatırımlara gerekli özen gösterilmediği için dışa bağımlı olan ve üretimini verimsiz ve pahalı olarak gerçekleştiren Arjantin sanayisi oluşturduğu enflasyonla kendi verimsizliğini kamu açıkları şekline sokarak kamuya yansıtmaktadır. Tam da bu noktada hemen şunu belirtelim ki, 1980'lerle birlikte Arjantin ekonomik hayatı üzerindeki etkisini giderek arttıran IMF, enflasyon sorununu çözmekten çok uzaktır, çünkü IMF reçetelerinde enflasyon kamu açıklarının bir nedeni olarak ele alınır ve dolayısıyla enflasyonun düşürülmesinin, kamu giderlerinin azaltılmasıyla sağlanacağı savunulur. Bütün bu tavsiyelerin ise yöneldiği tek amaç, borçlu ülkenin borcunu ödeyemeyecek duruma düşmesini önlemek ve geri ödemeyi garanti altında tutmaktır. Bu mantıkla, enflasyonun köklerinin dayandığı sanayi üretimi geliştirilmedikçe, enflasyon parasal ve mali yöntemlerle ancak belki kısa vadede kontrol altında tutulabilir. Bu yüzden uzun vadeli çözümler IMF reçetelerinden daha fazlasını gerektirmektedir.

Bu çerçeveye bağlı olarak karşımıza bir de borç sorunu çıkıyor. Hem yukarıda bahsettiğimiz kamu açığını kapatmak hem de (ve daha önemlisi) döviz kısıtını aşarak sanayiye ithal yatırım malı sağlayabilmek için devlet borçlanabilir. Nitekim Arjantin'de de özellikle yabancı sermaye hoş gözle bakılmadığı 1940'lardan ve 50'lerden beri dış borç alımı artarak devam etmektedir. Arjantin, Ondokuzuncu Yüzyıl'da da uluslararası finans piyasasından borçlanıyordu, dolayısıyla bu Arjantin için yeni bir şey değil, fakat borcun artan boyutu ve kullanım şekli gelecek için karamsar bir tablo çizdiriyordu. 1975 yılından 1980'e kadar %236 artan borç stoku, 8.1 milyar \$'dan 28.2 milyar \$'a yükseldi (Lewis, 1990). Dikkat edilmesi gereken mesele şu: bu borç nasıl değerlendirildi? Yine Lewis'in (1990) belirttiğine göre borcun büyük kısmı yatırıma dönüşmeden ya da ithal yatırım mallarına gidemeden, lüks tüketim malı ithalatına gitti. Ayrıca pek çok Arjantinli gelen borçla dolar alıp yurtdışında faize yatırdı.

“Borç krizinin baş gösterdiği dönemde az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesizliğini ve borç ödeme güçlüklerini artıran bir etken de bu ülkelerin egemen sınıflarının yurtdışına sermaye kaçırmasıdır. (...) Arjantin’in Merkez Bankası’ndan kaynaklanan bir başka veri, Arjantin’den 1976-83 dönemindeki askeri yönetim sırasında 35 milyar \$ sermaye kaçıışı olduğunu göstermektedir. 1985 yılında, Arjantinliler’in yurtdışında tuttıkları dövizlerin bu ülkenin dış borcundan daha fazla olduğu ileri sürülmektedir.” (Balkan, 1997, s.68).

Esas olarak Arjantin’in dış borç almasının altında sermaye yetersizliği sorunu yatar. Dış borç olgusuna daha geniş ve tarihsel bir açıdan baktığımızda ise gözden kaçırmamamız gereken nokta şudur:

“Az gelişmişlik, kapitalist toplumların kapitalistleşmemiş toplumlarla etkileşim süreci sonunda ortaya çıkmış özgül bir tarihsel durumdur. (...) Kapitalizmin dinamikleriyle doğrudan bağlantılı olan dış borçluluk ise az gelişmiş ülkelerin bağımlılığını derinleştiren ve artık aktarımını artıran bir mekanizma olarak ortaya çıkar.” (Balkan, 1997, s.65).

Nitekim Arjantin de 1980’lerin ilk yarısında diğer az gelişmiş ülkelerle birlikte borç krizine girdi. Bu dönemde iktidarda olan Alfonsin hükümetinin iki seçeneği vardı, ya borçları ödemeyi reddedecekti ya da kamu açıklarını büyük işsizlik yaratma pahasına kapatacaktı (Lewis, 1990). Alfonsin, birincisini seçti.

1985’te “Austral Planı” uygulanmaya başlandı. Buna göre:

- ücretler ve fiyatlar kontro altında tutulacak,
- kamu açıkları kapatılacak,
- KİT’ler disiplin altına alınacak ve Merkez Bankası’nın KİT’lerin zararlarını para basarak kapatması engellenecek,
- Gümrük oranları azaltılacak ve ihracat teşvik edilecek,
- yabancı sermaye yatırımları teşvik edilecek,
- yeni bir para “Austral” piyasaya sürülecek.

Yeni krediler için IMF, Austral Planı'nın başarıyla uygulanmasını şart koştu. Fakat bu plan da başarılı olamadı, hükümet ücret ve fiyatları hiçbir şekilde kontrol edemediği gibi yabancı sermaye girişi de yeterli düzeye getirilememiş ve ihracat arttırılamamıştır. 1980'li yılların sonunda ve 90'larda karşımıza enflasyon ve yavaş büyümeye karşı bir dizi önlem paketi çıkıyor. Bu dönemi yeterince sağlıklı analiz edebilmek için krizlerin parasal dinamiklerini bilmek ve tam bu noktadan itibaren parasal makroiktisat tartışmalarına girmek gerekir ki bunlar bizim çalışmamızın çerçevesi dışında kalmaktadır. Biz burada büyümenin ve istihdam, gelir dağılımı gibi verilerin bu yıllardan nasıl etkilendiğinin ve son yıllarda sanayinin nasıl şekillendiğinin üzerinde duracağız.

1991 yılında Peso, Amerikan Dolar'ına sabitlenmişti. Bu plan enflasyonu durdurmuş ve 1991-94 döneminde büyümeyi de canlandırmıştır. Bu planın en büyük handikabı şudur: Dolar'a eşitlenerek sabitlenen Peso'nun zamanla aşırı değerli hale gelmesi, ülkenin ihracat gücünü olumsuz etkilemiş ve böylece uzun vadede sürekli büyüme sürdürülemez bir hal almıştır. Kur nedeniyle 1990-95 döneminde ithalat da büyük artış gözlenmiştir. Kısaca, diyebiliriz ki, 1980'li yılların "hiperenflasyon"unun yerini Konvertibilite Planı'nın istemeden de olsa daralttığı ihraç ürünleri üretimi sonucu artan işsizlikle beraber bir "hiperişsizlik"e bırakmıştır (Pastor, 1999). Bu durumdan etkilenen ya da eninde sonunda etkilenecek olan yatırımlardır. İthal ikameciliğinin terkedilişi, özellikle 1990 ve 1994 yıllarının ithalat kompozisyonları karşılaştırıldığında daha da belirgin hale gelmektedir. 1990 yılında toplam ithalatın %32.6'sına denk gelen sermaye malları ithalatı, 1994'te %43.6'ya yükselmiştir. Ara malları ithalatı azalmış ve yerini önemli bir şekilde tüketim malları ithalatına bırakmıştır. 1990'da %8.4 olan tüketim malı ithalat oranı, 1994'te %24.6'ya fırlamış, aramalları ithalat oranı ise 1990'da %50.7'lik paya sahipken 1994'te %29'a kadar gerilemiştir (Pastor, 1999). Bu yıllarda yatırımlar, faizlerin de düşük seyretmesiyle elverişli ortam bulmuş, dolayısıyla hükümetin özel sermayeyi teşvik politikaları kısmen de olsa başarılı olmuştur. Ne var ki, bu gelişme, 1994 sonrası ortaya çıkan tıkanıklığı aşmakta yeterli olamamıştır. Yukarıda saydığımız etkilerin (ihracat güçlüğü gibi) yanısıra yatırımların servislere ve ticarete konu olmayan mallara kayması da bu durumda etkili olmuştur.

Tablo 8: Bazı Sektörlerde Hükümet Harcamaları (1989-1998)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Enerji ve Yakıt	5.8	178.8	530.4	1077	1289	1309	479.2	478.8	514.1	482.7
Tarım, Ormancılık	5	58.1	192.1	323.3	340.9	386	373.3	373.1	402.6	428.1
Maden, İmalat, Yapı	6.3	92.8	208.4	207.7	364.2	175	187.2	121.2	134.4	115.8
Taşıma ve İletişim	27	409.5	978.4	1196	1428	1409	1483	1405	1613	1634.5
Diğer	4.8	184.3	406	417.1	642	303.9	312.1	250.9	309.9	442.9
Toplam Harcamalar	305.6	7282	20648	27271	34613	39157	40644	41866	44697	45930

Kaynak: Government Finance Statistics, IMF, 2000.

1980’lerde serbest ticaret politikaları uygulamaya başlayan Arjantin, ticaretini 1990’ların başında iyice serbestleştirmiş, gümrük tarifelerini indirmiştir. Bu serbest ticaret politikaları sonucu ticarete konu olan mallarda fiyatlar dünya fiyatlarıyla aynı düzeye gelmiş, dolayısıyla üretimini zaten pahalıya mal eden Arjantin sanayisinin ticarete konu olan ve dünya rekabetine açık ürünlerinde karlar hızla düşmüştür. Bu düşüş sonucu daha cazip karlar sunan servis sektörü ve ticarete konu olmayan sektörlerle yatırım artmıştır. 1995’te üye olduğu MERCOSUR da Arjantin’in ticareti serbestleştirme sürecinde etkili olmuştur. Pastor’un (1999) yorumuna göre, MERCOSUR üyeliği, ihracatın canlanmasında da olumlu etki yapmıştır.

3.1.4 Gelir Dağılımı Üzerine

Arjantin’de gelir dağılımı 1980’den 1989’a bozulmuştur. Buenos Aires kentini baz alan bir araştırma (Psacharopoulos, 1996) göstermiştir ki, bu yöre için, Gini-katsayısı 1980 yılında 0.4 dolaylarındayken, bu değer 1989’da 0.5’e yaklaşmıştır.

Konvertibilite Programı süresince, gelir dağılımı ciddi bir şekilde bozulmuştur. Bu durumu 1993 sonrası, vasıflı işgücüne olan talep daha da şiddetlendirmiştir. Mayıs 1993 itibariyle mavi-gömlekli işçiler arasındaki işsizlik oranı, üniversite mezunlarının işsizlik oranının dört katıydı (Pastor, 1999). Gelişen hizmet sektörünün nitelikli işgücü istihdam etmesi, 1990’larda işsizliğin dengesiz dağılımının ve buna bağlı olarak da gelir dağılımının hızla bozulmasının başlıca sebebidir.

Genel itibariyle, Yirminci Yüzyıl başlarında kötü olan gelir dağılımı, yüzyılın ortalarında biraz olsun düzelmişti. Örneğin, 1940’lar ve 50’ler itibariyle toprak dağılımına bakarsak, küçük ya da büyük topraklara göre orta büyüklükteki toprakların daha yoğun bir şekilde bulunduğunu ve daha fazla toplam yüzölçümüne sahip olduğunu görebiliriz (Lewis, 1990). Ondokuzuncu Yüzyıl sonlarında büyük toprak sahiplerinin topraklarının çoğunlukta olduğunu da hesaba katarsak (Alexander, 1969), buradan hareketle, yüzyılın ortasında gelir dağılımının hem önceki hem de sonraki zamanlara göre daha dengeli olduğu iddia edilebilir.

3.1.5 Finans Serbestisi ve Faizler Üzerine bir Öneri

Arjantin’in son yıllardaki krizini anlamakta kilit nokta finans akımlarını, finans serbestisini ve sermaye hareketlerini anlamaktır. Bu konuya kısaca değinmeye çalışacağız.

Yabancı sermayenin Arjantin’in 1930’a kadarki büyüme sürecindeki rolünün altını çizmiştik. Yabancı sermayenin rolü ve önemi daha sonraki dönemlerde de azalmamıştır. Bazı çalışmalar, yabancı sermaye girişinin Arjantin kalkınması için hayati olduğunu, Ondokuzuncu Yüzyıl sonlarında buna dayalı olarak Arjantin ekonomisinin hızla büyüdüğünü, uluslararası finans çevrelerinden kopulduğunda büyümenin yavaşladığını ve finans serbestisiyle son yirmi yıldır yabancı sermaye için yeniden olumlu koşullar yaratıldığı belirtiliyor ve 1990’larda Arjantin’e akan yabancı sermayenin uzun vadede yatırımlar için olumlu ortam yaratacağının altı çiziliyor (Taylor, 1997).

Tablo 9: Arjantin’de Yabancı Yatırımlar (1900-1990)

	1900	1914	1929	1938	1950	1970	1980	1990
Yabancı Yatırım	4.15	2.6	1.12	0.87	0.12	0.14	0.23	0.64

Kaynak: Taylor, 1997.

(Veriler, yabancı yatırımların GSYİH’ya %’lik oranlarını göstermektedir).

Arjantin’in yabancı sermaye ile ilişkisi, ticaretin ve yabancı yatırımların serbestleştirilmesinin ekonomi üzerindeki etkilerini daha önceki bölümlerde tartışmıştık. Burada önemle vurgulamak istediğimiz şey, finans serbestisinin yol açtığı ve açacağı dengesizliklerin az gelişmiş bir ekonomi için ölümcül olabileceği.

“Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi tasarrufların sermaye darboğazı çeken ülkelere akmasına neden olacaktır, yani istenilen büyüme hızına ulaşmak için yurtiçi tasarrufları yeterli olmayan gelişmekte olan ülkelerde faiz oranı yükselecek, tasarruf fazlası olan ülkelerin tasarrufları bu ülkelere çekilebilecektir. Bu süreç gelişmekte olan ülkelere faiz oranları uluslararası faiz oranı düzeyine inene kadar devam edecektir.” (Yentürk, 1997, s.57).

Aynı zamanda dış finansal serbestiye geçmeden önce içerideki ekonomik dengeleri de iyi kurmak gerekiyor.

“Sermaye hareketlerinin serbestleşmesini öneren yaklaşım, sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle gelişmekte olan ülkelere bazı sorunların ortaya çıkmaması için önce kamu ve para piyasası dengesinin sağlanmış olması gerektiğini belirtmektedir. (...) Bu görüş, tahmin edilebileceği gibi dış finansal serbestlikten önce kamu tüketiminin ve yatırım harcamalarının kısılması, sübvansiyonlara son verilmesi, kamu teşekküllerinin özelleştirilmesi, arzı teşvik eden, üretimi daha rekabetçi hale getiren ve sermaye kaçışını engelleyen bir vergi reformu yapılmasını önermektedir.” (Yentürk, 1997, s.57).

Finans serbestisi ekonomiye kendisiyle beraber denge getirmiyor, bu yüzden kanımızca finans serbestisi daha çok gelişmiş ve dengeye ulaşmış ekonomilerin harcıdır. Az gelişmiş ülkelere bunun bir kurtarıcı olarak empoze edilmesinin altında, sıkışan kar hadlerinden başlayarak farklı bir takım niyetler aramak gerekir.

“Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelere yatırımları arttırmada yabancı tasarruflara güvenmenin yersiz olacağını söylemek mümkündür. Çünkü bir yandan dış borç yüküne paralel olarak dışarıya yapılan kaynak transferi artmakta ve yatırımlara dönüşen kaynaklar azalmakta diğer yandan yabancı tasarruflar yurtiçi yatırımlara dönüşme eğilimi göstermemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin finansal serbestlik deneyimleri, gerek faiz oranı artışının tasarrufları artırıp finansal sektöre etkinlik getireceği, gerek yabancı tasarrufların yatırımlar ve büyüme için kaynak oluşturacağı konularındaki neo-klasik beklentileri eleştirenlerin görüşlerini haklı çıkaracak yöndedir.” (Yentürk, 1997,s.63).

Ülkeye giren yabancı sermayenin kısa dönemli, spekülâtif kar amaçlı olmamasına ve yatırıma yönelmesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Aksi taktirde oluşacak şey, yatırımların finanse edileceği bir havuz değil, düpedüz kumarhane olacaktır (Akyüz, 1993). Spekülâtif kar cenneti ya da kumarhane olmayı önlemenin yolu sermaye giriş-çıkışlarının kontrol edilmesi

ve bunlara önemli kısıtlamalar getirilmesidir. Böyle politikaların yabancı sermaye üzerinde caydırıcı etkisi vardır ve çok ciddi bir kararlılık ve tutarlılıkla uygulanamazsa ülke yabancı sermayeye daha da bağımlı hale gelecektir. Nitekim incelemiş olduğumuz Arjantin örneğinde bu etkiyi açıkça gördük. Bize göre, sağlıklı bir kalkınma için ve yabancı sermaye girişlerinin kontrolü için bir faiz hedefi uygulamasına gitmek, örtük olarak sermaye hareketlerini kontrol altında tutacak ve yurtiçinde tutarlı bir yatırım sağlayacaktır. Kanımızca makul ölçüde bir pozitif reel faizin, sürekli olarak nominal faiz ayarlamalarıyla garanti edilmesi, yerli yatırımcıların faiz kazancına kaçmadan reel yatırımlara yönelmesini ve bu yatırımlar için uygun krediler bulabilmesini, kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerinin önlenerek giren uygun miktardaki yabancı sermayenin uzun vadeli yatırımlar şeklinde olmasını sağlayabilir. Tabii ki bütün bunların gerçekleşmesinde, faiz hedefi tek başına yeterli olamaz, fakat yatırımları teşvik edici ve yabancı sermayeyi ülke içinde başı boş bırakmayan ekonomi politikaları ve düzenlemeler eşliğinde yukarıda saydığımız etkileri ortaya çıkartabilir

3.1.6.Genel Bir Çerçeve

Arjantin , 2001 yılı sonuna kadar uyguladığı ve 2001 krizinin koşullarını oluşturan iktisat politikalarını Mart 1991’de uygulamaya konulan Konvertibilite (Cavallo) Programı ile başlatmıştır. Programın başlatıldığı sırada , Arjantin uzun yıllardır süregelen hiperenflasyonla yaşamaktaydı. Bu nedenle programın öncelikli hedefi enflasyonist süreci kırmak ve parasal istikrarı sağlamak şeklinde belirlenmişti. Enflasyonist süreci kırmak için seçilen araç dönemin hakin uluslar arası finans paradigmasına uygun olarak para kurulu sistemi olarak belirlenmişti.

Bu esaslar çerçevesinde hazırlanan Konveritibilite (Cavallo) Programının temel unsurları aşağıdaki gibiydi:

- Yerel para peso ile ABD doları arasındaki parite sabitlenmiştir.
- Para basımı uluslar arası rezervlerdeki net değişime bağlanmıştır.
- Merkez Bankası’nın kamuya kredi açması kanunla yasaklanmıştır.
- Kamu maliyesi alanında disiplin sağlanması ve sürdürülmesi için siyasi çevrelerde uzlaşma sağlanmıştır.
- Yapısal reformlar ve özelleştirmeye hız verilmiştir.

Bu program 2001 yılı sonuna kadar yaklaşık 10 sene sürdürülmüştür. İlk yıllarda olumlu gelişmelerin yaşandığı ekonomide , daha sonra para kurulu uygulaması paralelinde etkin bir para politikası yürütülememesi sonucu ekonomik büyüme sağlanamamıştır ve son yıllarda 3 yıl üst üste daralma görülmüştür.

Bu durum vergi gelirlerini düşürmüş ve işsizliği arttırmıştır. Vergi gelirleri gerilerken kamu harcamalarında aynı oranda indirimlerin mümkün olamaması sonucu bütçe açığı büyümüştür. Açığın finansmanı iç ve dış borçlanmada artışa gidilmiştir. Kamu açığını büyüten bir başka neden ise federal bir devlet olan Arjantin’de eyaletlere tanınan geniş mali özerklik olmuştur. Merkezi hükümet , kendi bütçesini kontrol edebilse bile , eyalet hükümetlerinin harcamalarını her zaman kontrol edememiştir ve kamu maliyesi disiplinin sağlanması mümkün olmamıştır.

Tablo 10’da 1992-2001 dönemi itibariyle Arjantin’de konsolide (merkezi ve federal hükümetler) bütçe gelir, gider ve dengesi sunulmuştur. İlk üç sütun milyon peso cinsinden büyüklükleri , son üç sütun da milli gelire oranları göstermektedir.

Tablo: 10 : 1992-2001 Döneminde Kamu Maliyesi

	Bütçe Gelirleri	Bütçe Giderleri	Bütçe Dengesi	Bütçe Gelirleri	Bütçe Giderleri	Bütçe Dengesi
1992	12.889	-12.962	-73	6,4	-6,5	0,0
1993	15.555	-17.129	-1.574	7,1	-7,8	-0,7
1994	15.982	-17.868	-1.886	6,9	-7,7	-0,8
1995	38.061	-39.487	-1.426	15,2	-15,8	-0,6
1996	35.501	-40.735	-5.234	14,6	-16,8	-2,2
1997	41.944	-46.301	-4.357	16,3	-18,0	-1,7
1998	42.921	-47.069	-4.148	15,5	-17,0	-1,5
1999	41.132	-49.258	-8.126	14,3	-17,1	-2,8
2000	42.438	-49.256	-6.818	15,2	-17,7	-2,4
2001	31.562	-32.369	-807	11,4	-11,7	-0,3

Kaynak:IFS Yearbook, Çeşitli Sayılar

Arjantin peso’sunun dolara endeksli olması sonucu reel kur değerlenmiş ve bozulan dış ticaret dengesi paralelinde Arjantin 1991’den bu yana devamlı olarak cari işlemler açığı vermiştir. Bu açık , kısa vadeli sermaye hareketleriyle kapatılmıştır.

Tablo 11 ‘de ihracat, ithalat , dış ticaret dengesi , cari işlemler dengesi ve kısa vadeli sermaye hareketleri 1992-2001 dönemi için milli gelire oran olarak sunulmuştur.

Tablo 11 : 1992-2001 Döneminde Dış Kesim

	İhracat (FOB)	İthalat (CIF)	Dış Tic . Dengesi	Cari İşl. Dengesi	Kısa Vd. Serm. Har.
1992	6,2	6,9	-0,7	-2,9	3,8
1993	6,2	7,1	-1,1	-3,8	9,3
1994	6,9	8,7	-1,8	-4,8	4,9
1995	8,5	7,5	0,9	-2,1	2
1996	9,9	9,2	0,7	-2,9	4,8
1997	10,3	11,2	-0,8	-4,8	6,5
1998	9,5	10,6	-1,1	-5,2	6,8
1999	8,1	8,4	-0,3	-4,1	5,2
2000	9,5	8,6	0,9	-3,2	3
2001	9,6	6,9	2,7	-1,3	1,1

Kaynak: IFS Yearbook, Çeşitli Sayılar

Tablodan da anlaşılacağı gibi , Arjantin dış ticaret dengesinde ciddi bir sorun yaşanmamasına rağmen; Konvertibilite programının uygulandığı dönem boyunca milli gelirin %4'ü civarında bir cari işlemler açığı vermiş ve bu açık aynı dönem itibariyle milli gelirin %5'ine yaklaşan sermaye hareketleri ile finanse edilmiştir. Arjantin'de ele alından dönemin tamamında ithalat ve ihracat rakamlarının milli gelire oran olarak düşüklüğü (dönem ortalaması hem ithalat hem de ihracat için % 8,5'tir) döviz kurundaki reel değerlenmenin dış ticaret dengesi üzerindeki olumsuz etkisinin uzun süre taşınabilmesini mümkün kılmış gibi gözükmektedir.

Uygulanan program, her para kurulu uygulaması gibi görelî fiyat yapılarını bozmuştur. 1992-2001 döneminde Toptan Eşya Fiyatları kümülatif olarak %6,5 civarında artarken , nominal döviz kuru hiç değişmemiştir. Ayrıca 1999 ve 2000 yıllarında ABD dolarının diğer para birimleri karşısında değer kazanması , bu para birimine endekslenmiş olan pesonun iyice değerlenmesine yol açmıştır.

Tablo12 'de 1992-2001 döneminde Arjantin'de GSYİH'nın reel bazda yıllık artışlar ile fiyatların gelişimi sunulmuştur. Toptan eşya Fiyatları yıllık yüzde değişim , faiz oranı O/N faizi ve usd/peso kuru da düzey olarak alınmıştır.

Tablodan da görüleceği üzere , milli gelirdeki reel artış; programın ilk yıllarında -1995 Tekila krizinin olumsuz etkisi hariç- pesodaki reel değerlenmeye bağlı olarak güçlü bir seyir

izlemiş; 1999'dan itibaren ise para kurulu uygulamasını bağımsız bir para politikasına izin vermemesi paralelinde , gerilemeye dönüşmüştür.

Tablo:12 1992-2001 Döneminde Reel GSYİH ve Fiyatlar

	Reel GSYİH	Mal Fiyatları TEFE	Faiz Oranı O/N	Döviz Kuru Usd/Peso
1992	9,6	6,2	15,1	1
1993	5,7	1,8	6,3	1
1994	8,0	0,4	7,7	1
1995	-2,8	7,8	9,5	1
1996	5,5	3,7	6,2	1
1997	8,1	-1,1	6,6	1
1998	3,9	-3,3	6,8	1
1999	-3,4	-4,0	7	1
2000	-0,5	3,7	8,2	1
2001	-4,7	-2,0	24,9	1

Kaynak:IFS Yearbook, Çeşitli Sayılar

Para kurulu uygulaması, bağımsız bir para politikası uygulama şansını sona erdirmiş,ayrıca dış ticaret açığının da büyümesine sebep olmuştur. Böyle bir ortamda, Arjantin'in dış kesiminde verdiği tasarruf açığını kamu ve özel kesim tasarruflarıyla kapatması beklenirdi. Bu amaçla da , kamu maliyesinde disiplin sağlanması beklenirdi. Fakat, 1991-2000 döneminde Arjantin'de kamunun da düzenli bir şekilde açık verdiği görülmektedir. Bu durum , kısmen Arjantin'deki güçlü popülist gelenekten ; kısmen de devletin federal yapısından kaynaklanmıştır.

Sonuç olarak kamu açıkları fon talebini artırarak peso faizlerinin dolar faizlerinin üzerine çıkmasına sebep olmuştur. (Pesonun sadece Arjantin'de geçen bir çeşit dolar olduğu hatırlanmalıdır) Bu durum ; hem kamu açıklarının uzun yıllar boyunca devam ettirilmesini mümkün kılmış, hem de ekonominin dengeye gelmesi için gerekli olan tasarrufu sermaye hareketleri yoluyla sağlamıştır. Fakat bu politika uzun vadede krizin oluşmasına da neden olmuştur.

3.1.6.1 Krizin Gelişimi

Kamu ve dış kesimin düzenli bir şekilde açık vermesi sonucu artan finansman ihtiyacının portföy yatırımlarıyla karşılanması Arjantin'in –iç ve dış – borç yükünü artırmıştır.Durumun

giderek kötüleşmesi üzerine , IMF ile 3 yıllık bir Stand-by anlaşması yapılmış ve bu kapsamda 14 Şubat 2000 tarihinde Fona bir Niyet Mektubu sunulmuştur. Niyet mektubunun üç önemli amacı vardır:

- Kamu maliyesinin düzeltilmesi ve iç borcun azaltılması
- Bankacılık kesimine yönelik denetim ve gözetim faaliyetinin artırılması
- İstihdamın artırılarak ekonominin canlandırılması

Mektubun birinci ve üçüncü amaçları kendi içinde çelişmektedir. Nitekim içerik olarak sadece birinci amaca yönelik etkin tedbirler alınmıştır. IMF'nin 11 milyar dolarlık finansal desteğini içeren program yeterli olmamış ve 30 Ağustos 2001 tarihli yeni bir niyet mektubu ile Arjantin IMF'den yeni bir üç yıllık Stand-By programı ve ek olarak yaklaşık 6 milyar dolar finansal kaynak istemiştir. Bu niyet mektubu 14 Şubat 2000 tarihli mektubunun aksine ekonominin canlandırılması ile ilgili önlemler içermektedir. Yeni niyet mektubunda gerçekleştirilmesi taahhüt edilen ve /veya gerçekleştirilen önlemler şu şekildedir.

- Pesonun eskisi gibi dolara değil , dolar ve Euro'dan oluşan bir sepete bağlanması öngörülmüştür. (Burada amaç dolar karşısında önemli ölçüde değer yitiren Euro'nun sepete katılması ile küçük bir gizli devalüasyon gerçekleştirmektedir.)
- Pesonun dolara karşı paritesiyle , dolar –Euro sepetine karşı paritesi arasındaki fark kadar – yani gizli devalüasyon kadar- bir miktar ihracatçıya destek olarak ödenecek ve ithalatçıdan vergi olarak kesilecektir. Bu uygulama Euro-dolar paritesi dolar aleyhine değişirse sona erdirilecektir.
- Yaklaşık 29,5 milyar dolarlık kamu tahvilinin takasa tabi tutularak vadelerinin 1-5 yıl arasında değişen sürelerle uzatılması sağlanmıştır. (Bu önlem de bankacılık sektörünün vade riskini önemli ölçüde artırmıştır. Likitide pozisyonu sağlam olan bankacılık sistemi bu riski göze alabilmiştir.)
- Kamu maliyesi ile ilgili olarak;
 - Hane halkına yönelik vergi muafiyetleri genişletilmiştir.
 - Sosyal sigorta primlerindeki işveren payı (%16 civarında) ücretlere yansıtılmıştır.
 - Tarım mamüllerinde KDV oranı indirilmiştir.
 - Ulaşım ve iletişim hizmetlerinde KDV oranı yükseltilmiştir.

Bu canlandırıcı önlemler yeterli olmamış ve 2001 Kasım-2002 Şubat arasındaki dönemde ekonomik kriz çok ciddi bir sosyal boyut kazanarak şiddet eylemlerine dönüşmüştür. 24 Aralık 2001 tarihinde Arjantin moratoryum ilan etmiş ve iki hafta içinde dört ayrı hükümet kurulmuştur.

Krizin sebebi veya sebepleri konusunda halen üzerinde uzlaşma sağlanmış olan faktörler , sağlanmamış olan faktörlerden daha azdır. Krizin sebepleri konusunda , özellikle IMF cephesinden gelen yorumlar – kamu maliyesinde yeknesak ve disiplin sağlanamaması hariç genellikle dışsal ya da IMF'nin müdahale etmesinin zor olduğu faktörleri ön plana çıkarmaktadır. Mesela Mussa (2002) krizin sebepleri;

- İşgücü piyasasının esnek olmaması
- Konvertibilite programından zamanında (1997 veya 1998'i yani Brezilya'nın Güneydoğu Asya krizinin etkisiyle devalüasyon yaptığı dönemi veya tercihen krizin gelişinin öngörüldüğü bir kaç ay öncesini kastetmektedir.) çıkılmaması
- ABD dolarının diğer para birimleri karşısında 1999-2000 döneminde hızla değer kazanması
- Kamu maliyesinde disiplinin sağlanamaması

Olarak belirlenmektedir. İlk iki faktör IMF'nin müdahale etmesinin zor olduğu , üçüncü faktör ise dışsal bir faktördür. Benzer şekilde Kruger(2002) krizin nedenleri arasında pesonun değerlendirilmesi ve ABD dolarının güçlü bir seyir izlemesini (pesonun reel değerlemesi ile ABD dolarının güçlenmesi etkilerini ayırtmaktadır.) esnek olmayan işgücü piyasasını ve zayıf maliye politikasını saymaktadır. Mussa 'dan ayrıldığı nokta , dış borç (döviz cinsinden veya döviz endeksli borç diye okunabilir.) miktarı yüksek olduğu için Konvertibilite Programından çıkışın etkilerinin yıkıcı olabileceğini belirtmesidir.

IMF dışındaki araştırmacı ve iktisatçılar bu nedenlerden sadece bir kısmını paylaşmaktadır. Örneğin De La Torre , Schmukler ve Yeyati (2002) krizin temel sebebi olarak uygulanan programın bankacılık sistemi üzerine oluşturduğu sournları göstermektedir. Buna göre Konvertibilite planı Arjantin bankacılık sistemini reel bazda büyük bir hızla büyütmüş; buna karşın sistemi , pasifte döviz cinsinden dış yükümlülükler arttığı için dışsal şoklara , aktifte de kamudan alacaklar arttığı için kamu maliyesi şoklarına karşı kırılgan hale gelmiştir.

Feldstein(2002) ise krizin en önemli sebebini , sabit kur uygulaması ve dış borç stokunun kontrolsüzce büyümesi olarak gösterilmiştir. Buna göre , dış borç stokundaki hızlı büyüme dönem boyunca ortalama milli gelirin %4'ü civarında oluşan cari işlemler açığından , cari işlemler açığı ise düşük kamu kesimi ve özel kesim tasarruflarından kaynaklanmıştır.

Krizin nedenleri konusunda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse , yapılan araştırma ve yorumlar genelde Konvertibilite Programının yarattığı zaafılara işaret etmektedir. Özellikle sabit kur sistemi , sıcak para girişine yol açmış ; para kurulu uygulaması ise ekonomik büyümeyi sağlayacak para politikası önlemlerini imkansızlaştırmıştır. Ekonomik büyüme , sıcak para girişinin bir fonksiyonu haline gelirken ; aynı süreç kamu ve özel kesimin tasarruflarını dış tasarruf tarafından ikame edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Sabit kurun dış ticaret üzerindeki olumsuz etkisi ise , dış ticaretin milli gelire oranının düşük olması nedeniyle , sınırlı kalmış gibi görünmektedir.

3.1.7. IMF Politikalarının Krize Etkisi ve Krizden Alınan Dersler

Mart 1991-Aralık 2001 arasında yaklaşık on sene uygulanan Konvertibilite Programı , IMF'nin onayladığı , önerdiği ve maddi olarak da desteklediği bir program olmuştur. Programın temel ayağına oluşturan sabit kur ve para kurulu uygulaması geçtiğimiz on yılda pek çok gelişmekte olan ülkeye IMF tarafından önerilen ve enflasyonun altında kur uygulaması diye genelleştirebileceğimiz bir kur politikasının en katı , en tavizsiz versiyonudur.

Programın ikinci önemli unsuru olan özelleştirme süreci büyük bir başarıyla uygulanmıştır. Kamu kesimi belediye hizmetlerinden dahi çekilmiş ve nitekim konsolide bütçenin milli gelir içindeki payı programın ilk üç yılında %7 civarında kalmıştır. 1995'ten itibaren gerek Tekila Krizinin harcamaları arttırıcı etkisi , gereksi özelleştirme sürecinin yarattığı gelirin sona ermesi kamu gelirlerinin artırılmasını gerektirmiş ve bütçenin milli gelir içindeki payı %14-15 düzeyine çıkarak , günümüze kadar bu oran devam etmiştir.

Programın üçüncü ayağı yapısal reformlardır. Bu reformlar da başarılı bir şekilde uygulanmış;merkez bankası bağımsız ve hatta merkez bankasının kamuya kredi açması kendi inisiyatifine dahi bırakmayıp kanunla yasaklanmıştır.

3.1.8. SONUÇ:Arjantin Nereye Koşuyor?

Arjantin, 1900'lerin başında parlak bir gelecek vaad ediyordu ve 2000'lerin başında geldiği bu durumu o yıllarda herhalde kimse öngöremezdi. Arjantin'in kalkınma macerasındaki en büyük zaafı yabancı sermayeye bağımlı olarak büyümesi oldu. Yabancı sermayeye sırt çevrilen yıllarda ise yerli sanayi üretimi verimliliğini arttıramadı, gelişmiş sanayi ülkelerinin düzeyine gelememi. Bu durum özellikle 1970'lerden itibaren şiddetle fiyat düzeyine yansdı ve hiperenflasyon, hiperenflasyonu söndürmeye çalışırken de hiper işsizlik ortaya çıktı.

Arjantin örneği bize göstermiştir ki, sanayisi gelişmemiş bir ülkenin krizden korunmasının yolu da aslında pek yoktur. Parasal tedbirler alarak günü kurtarmaya çalışmak, tozları halının altına süpürmekten başka bir şey değildir. Konvertibilite Planı da Arjantin'i kurtaramamıştır çünkü 90'lardaki reel sektör verilerine ve sanayinin durumuna baktığımızda neredeyse 1930'dan beri süregelen tıkanma ve dışarıya bağımlılık gücünden hiçbir şey yitirmeden devam ediyordu.

Radikal zamanlar radikal kararlar gerektirir. Ne var ki, Arjantin'in geriye adım atma şansı giderek ortadan kalkıyor. Uluslararası finans serbestisi içinde her türlü sıcak para girişine açık olan ve spekülatif sermaye hareketleri arasında taştan taş sekerek ilerlemeye çalışan Arjantin'in başında bir de dış borç meselesi var ki, bunun sürdürülebilirliği dışarıdan gelecek kredilere, krediler kredibilitesine, kredibilitesi finans piyasalarındaki tutumuna bağlıdır. Uluslararası sermayeyi memnun etmek için kendi içindeki büyüyen dengesizliklere, reel sektörlerin gerilemesi ve artan döviz ihtiyacına göğüs germek ve bunun için de velhasıl kredi bulmak zorundadır. Dolayısıyla kriz kendi kuyruğunu kovalayıp duruyor ve nasıl ki saatler onikiyi geçince arabalar balkabağına dönüşmüyorsa, IMF politikalarının önerdiği doğrultuda hükümet açıklarını kapatmak da dengesizlikleri yok edip ülkeleri doğrudan kalkındırmıyor. Günümüz şartlarında finans serbestisi hakkında verilecek radikal kararlar üzerinde çok kafa yormak gerekiyor çünkü artık az gelişmiş ülkelerin ekonomisi için uluslararası sermaye ve ticaret “ne onunla ne de onsuz” sarmalına girmiştir. Ancak yerinde kontroller akılcı ve şahsiyetli politikalar Arjantin'in de içinde bulunduğu kriz mağdurlarını dipsiz kuyulardan çıkartabilir.

3.2 Meksika Deneyimi

Meksika uzun yıllar yüksek kronik enflasyonun yaşadığı bir ülkedir. Fakat enflasyon hiçbir zaman hiper enflasyon düzeyine ulaşmamıştır. Sadece 1983-1987 1988 yıllarında üç haneli enflasyon gerçekleşmiştir. 1987 ve 1988 yıllarında uygulanan istikrar programları ile Meksika istikrara kavuşmuştur. Fakat 1994 yılına gelindiğinde , daha önceki krizlerden farklı olarak yüksek enflasyonun sebep olmadığı bir finansal kaos yaşanmıştır. Aşağıda Meksika için önem taşıyan 1987-88 programları ve 1994 krizi anlatılacaktır.

3.2.1 1987- 1988 İstikrar Programı Öncesindeki Gelişmeler

Meksika 1982 yılında dış borç krizine girmiş ve kriz ekonomi için çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Krizin nedenleri iç ve dış etkenler olarak ikiye ayrılabilir: Dış nedenler, dış dünyadaki daralma ve dış borç olanaklarının hızla tüketilmesidir. Yurtiçi nedenler ise , genişleyici mali politikalar ve negatif reel faizler sonucu özel sektör tüketim harcamalarının artması , yurt dışına sermaye kaçıışı , reel kurun değerlenmesi ve dış ticaret dengesinin bozulmasıdır. Ayrıca , 1982 yılının seçin yılı olması mali genişlemenin de bir nedeni sayılmaktadır. Dornbusch ,(1995) Meksika 1982 krizinin en önemli sebebinin kurun aşırı değerlenmesi olarak görmesidir. Kurun değerlendirildiği ve negatif reel faizlerin olduğu bir ortamda varlık sahipleri varlıklarını dışarıya çıkarmaya , çıkarmayanlar ise varlıklarını Meksika bankacılık sistemi içinde dolara çevirmeye başlamışlardır. Dolarizasyon %20'lerden %40'lara çıkmıştır. (Dornbusch,et.al,1995,s.232) 1982'nin başlarında yapılan devalüasyon , sorunu çözmediği gibi finansal dengeyi daha da bozmuştur. 1982'nin seçim yılı olması hükümetin ekonomiye müdahalesini azaltmıştır. Ekonomik politikalardaki belirsizlik , bankaların devletleştirilmesi ve sermaye kontrolleri gibi politikalar , borç bulma ve ödeme zorlukları ile artan enflasyon birleşince kriz kaçınılmaz olmuştur. Krizin başlangıcının yabacı ülkelerin dış borç vermeyi durdurması oluşturmuştur. Kriz öncesi Meksika ekonomisinin dış kaynağa bağımlı olması, krizin en önemli nedenlerinden biridir.

Seçim sonrası kurulan yeni hükümet , artan kamu açıkları , cari açık , dış borçlar ve kontrol edilemeyen nominal ücret artışları karşısında 1982 yılı sonunda IMF destekli bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. Bu programın hedefi enflasyonu düşürmek , geniş ölçekli işletmelerin iflasını önlemek,işsizliğin artışını engellemek ve programın daraltıcı etkilerini en aza indirmektir .Enflasyonu düşürmek için mali dengenin kontrol edilmesi ve döviz piyasalarının istikrara kavuşturulması , ayrıca ücretlerin de enflasyonist beklentileri arttırmayacak şekilde belirlenmesi gerekiyordu. Mali açığın kapatılması , programın en önemli önceliği idi. Bu çerçevede programın sıkı mali ve parasal tedbirleri içeren Ortodoks

istikrar programı olarak nitelendirilebilir. Sıkı mali tedbirler uygulanmasına rağmen , bu önlemler enflasyonun kalıcı bir şekilde düşürülmesinde etkili olamamıştır. Enflasyon 1983 yılında %107 iken 1985 yılında ancak %70'e düşmüştür. Bu sonuç,ortodoks istikrar programlarının geniş ölçüde dış kaynak transferine bağımlı ülkelerde uygulanmasının zor olduğunu göstermiştir. Enflasyon kalıcı bir şekilde düşürülememesinin en önemli nedeni , yapılan yüksek oranlı devalüasyon ve kamu mal fiyatlarının arttırılması nedeniyle enflasyonist beklentilerin önlenememesidir. Bu sonuçta , Meksika'nın daha önce uygulamaya koyup başarısı olduğu istikrar programlarının ve programa yeterli destek sağlayamamasının da etkisi vardır.

Sıkı mali önlemler ve sıkı para politikası sonucu mali disiplin sağlanmasına rağmen enflasyonist baskıların kırılmamasının bir diğer nedeni de , yıllardır üretici kesime verilen fiyat sübvansiyonlarının kaldırılamamasıdır. Sübvansiyonların azaltılması ile göreceli fiyat yapısında yeni dengeler kurulmuş ve bu denge arayışları enflasyonist baskıları arttırmıştır. Bu açıdan bakıldığında mali hedeflerin tutturulamaması normal gözükabilir. Hükümet baskılara dayanamayınca 1985'te özel sektöre açılan kredilerde hızlı bir artış ve arkasından IMF'nin programa verdiği desteği kesmesi yaşanmıştır. Öte yandan ,1983-1985 döneminde devalüasyon oranı enflasyonun altında seyretmiş ve reel kurun değerlenmesiyle ithalat artarken , ihracat artış hızı yavaşlamıştır.

Programın bir özelliği de yapısal reformlara verilen önemdir. 1985 yılında yapılan ticaret reformlarıyla ekonominin dışa açılma süreci başlamıştır. 1982 yılında tüm ithalat, tarife dışı engellere maruz iken , 1987 yılında toplam ithalatın sadece %20'sine kısıt uygulanmıştır. Tarife oranları 1982 yılında %100'den 1987 'de %47'ye indirilmiştir.

1986 yılında petrol fiyatlarında yaşanan aşırı düşüş , petrol gelirine önemli ölçüde bağımlı Meksika ekonomisini olumsuz yönde etkilerim , bu gelişme ekonomideki önceliklerin enflasyonu düşürme ve büyüme hedeflerinden ödemeler dengesini sürdürebilme hedefi hedefine kaymasına neden olmuştur. Döviz kuru politikası enflasyonla mücadele yerine ödemeler dengesini iyileştirme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Petrol fiyatlarının düşmesi sonucu petrol gelirleri düşmüş ,ekonomik aktivite daralmış ve 1985 yılından sonra enflasyon yeniden hızlanmaya başlamıştır. 1986 yılında yapılan yüksek oranlı devalüasyon sonucunda 1987 yılında enflasyonun %136 'ya çıkmasıyla "Ekonomik Dayanışma Paketi"(The Pact of Economic Solidarity) olarak adlandırılan programı uygulamaya konmuştur.

(Yılmaz,1994s.2) Ödemeler dengesinin 1987 yılında fazla vermesine ve rezervlerin oldukça artmasına rağmen enflasyonun yükselmesi ekonominin kırılgan (fragile) bir yapıya sahip olduğunu ve Ortodoks politikalarla beklentilerin kolayca ortadan kaldırılamadığını göstermiştir.

Kiguel ve Liviatan (1988)'a göre , devalüasyonun yapıldığı ve enflasyonun arttığı bir ortamda ücretlerin gerilediği görülmektedir.(Genel denge açısından fiyat,kur,ücret arasındaki ilişki) Fiyatlar arasındaki bu ilişkiler sonucu rekabet artmakta, özel tüketim düşmekte ve cari açık azalmaktadır. Bu durumda , enflasyonun hızlanmasını önlemek için ilave tedbirler alınması gerklidir. Fakat Meksika'da enflasyon değil ,ödemeler dengesi bir hedef olarak alınmış ve enflasyonla mücadele için gerekli ek önlemler uygulanmıştır. Kökenleri çok hızlı devalüasyona dayanan istikrar programlarında enflasyonun artması , istikrar arayışlarının önemli bir parçası olmaktadır. (Kiguel ve Liviatan , 1988,s.287) Reel ücretlerdeki düşüş sonucu ücretlerdeki periyodik artışların sıklığı arttığında , reel ücretlerin artışları uzun dönemde enflasyon üzerinde etkili olmaktadır. Meksika'da 1982-85 döneminde ücret ayarlamaları yılda iki kez iken , önce üçe sonra dörde çıkmıştır. Beklentilerin enflasyona endekslediği bir ortamda endeksleme mekanizmasının çalışması ile ücret ayarlama sıklığının artması enflasyonun “inertia” ya dönmesine neden olmaktadır. Meksika'da da durum bu yönde gelişmiş , enflasyon mücadelesinde heterodoks politikalar kaçınılmaz olmuştur.(Meksika'da işgücü piyasalarının esnek olmamasından kaynaklanan yüksek ücretler ve endeksleme sonucu enflasyon “inerti” halini almıştır. Ücretlerin yarattığı bu etki İsrail ve Meksika'da sosyal uzlaşma ve piyasaların esnek olması yoldaki girişimlerle azaltılmaya çalışılmıştır.)

3.2.2. Meksika 1987-1988 İstikrar Programı

Ekonomik Dayanışma Paketi , Ortodoks tedbirlerin uygulaması ile bütçe dengesinin tutturulmasına rağmen enflasyonun kontrol edilememesi sonucu gündeme gelmiş bir anti enflasyonist programdır. 1987 yılında mali denge fazla vermesine rağmen enflasyonun artmasının ardındaki faktörlerden biri , petrol şokuna karşı uygulanan kur politikasının gecikmeli etkisidir. Diğer de , dış borç ödemek için vergilerin arttırılması ve enflasyon vergisi yoluyla kaynakların özel kesimden kamuya kamudan da dışa aktarılmasının toplumda yarattığı güven eksikliği ve hoşnutsuzluktur. Yine de bu ortamda toplumsal çöküntünün

yaşanmaması , hatta çeşitli kesimler arasında bir uzlaşma ortamının yaratılarak enflasyon mücadelesine girilmesinin ardında siyasal yapının gücü vardır. Bu programda ,Meksika ‘da uygulanan diğer programlardan farklı olarak heterodoks politikalar , sıkı maliye ve para politikaları ile birleştirilmiştir. Ekonomik birimlerin beklentilerini kırmak amacıyla anahtar fiyatların kontrol edilmesi , yani nominal çapa ile fiyatlar arasındaki dengesizliğin ortadan kaldırılması ve resesyona girilmeksizin enflasyonun düşürülmesi hedeflenmiştir. Böylece hükümet işçi-işveren kesimleri ve tarım işçileri ile anlaştıktan sonra ücret,fiyat ve döviz kurunu dondurmıştır. Programın başında rezerv durumunun elverişli oluşu , reel ücretlerin ve kurun düşük tutulması enflasyonun düşürülmesinde etkili olmuştur.

1983-87 döneminin başbakanı Miguel de la Madrid , seçimlere bir yıl kalmasına rağmen , Aralık 1987 tarihinde Ekonomik Dayanışma Paketi’ni uygulamaya koymuş , Temmuz 1988 seçimlerinde hükümet değişmesine rağmen yeni başbakan Salinas , kararlılıkla programın uygulamasını sürdürmüş ve 1988 yılında önceki programın devamı sayılabilecek bir istikrar programı ile yeni bir ekonomik ve sosyal yapılanma süreci başlatmıştır.

Meksika’da 1987 yılında uygulanan heterodoks istikrar programında fiyat ve ücretler geçici süreyle dondurulmuştur. Program başında döviz kuru , ücret ve fiyat artışları yapılmış ve yaklaşık iki ay fiyatların arttırılmayacağı duyurulmuştur. İki ay sonunda kesimlerle birlikte asgari ücret , KİT mal fiyatları , kur ve kısmi özel sektör fiyatları için kademeli ayarlama yapılması ve karşılıklı olarak bu kurala uyulması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Program sadece ücret ve fiyatların dondurulmasından ibaret değildir. Aynı zamanda programın temelini oluşturan sıkı mali ve parasal tedbirlere de devam edilmiştir. Aynı zamanda programın temelini oluşturan sıkı mali ve parasal tedbirlere de devam edilmiştir. Harcamalar kısılmış , vergiler , enerji ve hizmet fiyatları arttırılmış ve yaklaşık iki ay süreyle sabit tutulmuştur. Kredi tavanları belirlenerek para arzı kontrol edilmiştir. Böylece , Meksika 1987 istikrar programında temel dengeleri kurmayı hedefleyen Ortodoks özellikler ve inertia baskıları ile enflasyonist beklentileri kırmayı amaçlayan heterodoks özellikler programın belirleyici özellikleri olmuştur.

Meksika 1987 istikrar programının bir diğer özelliği, sıkı mali , parasal tedbirler ve fiyat-ücret kontrollerinin yanında yapısal reformların da birlikte yürütülmesidir. Ticaretin liberalleştirilmesi hızlandırılmış , özelleştirme programı ile kamu sektörünün finansal dengelerinin güçlendirilmesi amaçlanmış ve yeni hükümet ile ekonomik aktivitenin yeniden yapılandırılmasına önem verilmiştir. Programın ilk sonuçları başarılı ve ümit verici olmuş ,

program hedeflerine hızla ulaşmıştır. Özel tüketim ve iç talepteki artışlar daha yüksek olmuştur. Öte yandan cari işlemler dengesinin iyileşmemesi , programın yeterli dış finansal destek olmaksızın yürütülmesinden ve dış borç geri ödemeleri nedeniyle dışarıya kaynak transfer edilmesinden kaynaklanmıştır.

İstikrar sürecinin bir sonucu ve dış şokların etkisiyle reel yurtiçi faizler yüksek kalmıştır. Yüksek faizler sonucu kamu iç borcu artarken , kamu sektöründen özel sektöre ciddi bir kaynak aktarımı yapılmıştır. Kredi genişlemesinin sınırlandırılmasıyla birlikte rezervler bir süre sonra düşmeye başlamıştır. Özel sektör harcamalarının ve ithalatın artmasıyla , cari açık tehlike oluşturmaya başlamıştır. Kurun 1988 yılı boyunca sabit tutulması aşırı değerlenmeye yol açmış , fakat bu durum karaborsa ve kıtlık yaratmadığı için tehlike bulunmamıştır. Kur kontrolü ve ticarete konu olan mal fiyatlarının istikrara kavuşmasıyla yurtiçi fiyatların da düşmesi beklenmiştir. Ayrıca , programın başında sabit kur uygulamasını destekleyecek miktarda rezervlerin bulunması güven yaratmıştır.

1988 sonlarına kadar başarılı görünen programın sonucu rezervlerin düşmesi ve dış finansman gereğinin gündeme gelmesiyle ekonomik aktivitenin sürdürülebilirliği tehlikeye girmiş, böylece 1988 yılı Aralık ayında Başbakan Salinas tarafından istikrar sürecinin ikinci ayağı sayılabilecek bir program daha uygulamaya konmuştur. Fiyatlar (ücret ,kur ve KİT mal fiyatları) yeniden ayarlanmıştır. Bu kez hedef , enflasyon yerine sürdürülebilir büyümenin sağlanması olarak belirlenmiştir. Uzun resesyon yılları sonucu büyümenin olmaması ve yaşam standartlarının kötüleşmesi bu hedefi gündeme getirmiştir. Bu programa Salinan yönetiminin 1989-94 dönemini kapsayan “Milli Kalkınma Dayanışma” (The Pact for Stability and Growth) programıdır.

Bu programla birlikte para politikası açısından yeni bir dönem başlamış , faizlerin serbest bırakılması ile açık piyasa işlemleri gündeme gelmiştir. Fakat dış borçların ve dışarıya kaynak transferinin devam etmesi iç borçlanma piyasasının gelişi için olumsuz bir faktör olmuştur. Dış borçların yeniden bir ödeme programına bağlanması ekonomide yeni bir güven ortamı yaratmıştır. Yapısal reformlara ciddiyetle devam edilmiş ve özelleştirmeye önem verilmiştir. Oluşan güven ortamı sonucunda sermaye girişleri artmaya , özel sektörün dış borçlarını ödeyip fazla vermesi sonucu özel yatırımlar da hızlanmaya başlamıştır.

Sabit kurdan kontrollü kur artışına geçilerek 1 usd'ye karşılık günlük 1 peso'luk devalüasyona izin verilmiştir. 1990 yılındaki Brady Planı ile Meksika'nın borçları yeniden yapılandırılmış ve böylece ana para borcu ve faiz yükü hafiflemiştir. Bir dizi istikrar programı uygulamaları sonucunda Meksika hem borç ödeyebilir , hemde yurttiçi ve uluslararası piyasalarda sermaye hareketlerinin yönelebileceği güven tazelemiş bir ülke konumuna gelmiştir. (Dornbusch , 1994,s.257)

1994 krizi öncesi Meksika'nın istikrar süreci üç bölüme ayrılabilir:Önce Ortodoks politikalar ile mali ve parasal disiplin sağlanmış , sonra heterodoks gelir politikaları ile “ ile “inertia” ile savaşılmış ve bunların yanında yapısal uyum programı çerçevesinde özelleştirme ve ticaret liberalizasyonuna ağırlık verilmiş , rekabet ve ekonomik etkinliğin artırılmasına çalışmıştır. İstikrar , pek çok başarısız girişim sonrasında Ortodoks ve heterodoks politikaların birlikte uygulaması ve ayrıca yapısal reformların da hızlı gerçekleştirilmesiyle sağlanmıştır.

Programlar enflasyonun düşürülmesinde ve büyüme için bir altyapı oluşturulmasında başarılı olmuştur. Dönem boyunca kur değerli tutulmasına rağmen , verimliliğin artırılmasıyla kurun değerlendirilmesinin yarattığı olumsuz etkilerin ortadan kaldırılacağına inanılmıştır. Meksika programının İsrail programından en önemli farkı Meksika 'da işgücü piyasasının daha esnek olması ve yapılan “pacto” anlaşmaları ile ücretlerin daha hızlı ve kolay düşürülmesidir. Böylece , dalgalı kur sistemine daha çabuk geçilebilmiştir . (Bruno , 1993) Fakat kurun aşırı olarak değerlendirilmesi ve yüksek faizler nedeniyle Meksika'ya kısa vadeli sermaye girişlerinin artması , Meksika bankacılık ve finans sisteminin güçlü olmaması, ekonomiyi 1994 yılında tekrar krize taşımıştır.

3.2.3.Meksika 1994 Finans Krizi

1994 Aralık ayında Meksika'da yaşanan kriz daha önce yaşanmış diğer krizlere bazı yönlerden benzemekte , bazı yönlerden de ayrılmaktadır. Bu kriz makro dengelerin aşırı bozulmasından ya da enflasyonun kontrol edilemeyecek düzeylere ulaşmasından ortaya çıkmış değildir. Bu kriz , nedenleri reel değişkenlere dayanmakla birlikte farklı boyutları olan bir finans krizi niteliğindedir. Kriz , 1994'teki beklenmeyen şoklar , bu şoklara karşı alınan yetersiz önlemler ve zamanında müdahale etmemenin ardından yaşanan panik sonucu ortaya çıkmıştır. Krizin nedenleri yurttiçi ve yurtdışı (uluslararası) nedenler olarak ikiye ayrılabilir:

Yurtiçi nedenler ve 1994'te oluşan baskılar: 1990-93 döneminde Meksika'ya yaklaşık 91 milyar usd net sermaye girişi olmuştur. Bu , gelişmekte olan ülkelere giden sermayenin yaklaşık olarak 1/5'ini oluşturmaktadır. 1993'te yıllık net sermaye girişi en yüksek seviyesine 30 milyar usd 'ye çıkmıştır. (IMF,1995b,s.53) Böylece rezervler 1989 yılında 6,3 milyar usd iken , 1993 yılında 25,1 milyar usd 'ye yükselmiştir. Net sermaye girişlerinin büyük bölümünü “net portföy yatırımları” oluşturmuştur. Net portföy yatırımlarının da büyük bir kısmı borsaya yönelmiştir. 1994'ün başında Meksika 'nın NAFTA'ya girişinin onaylanmasının da etkisiyle Meksika borsası patlamış sermaye girişleri ve rezervlerin artmasıyla yurtiçi faizler düşmeye başlamıştır. Dorbusch ,(1995) 'a göre , Meksika 'nın potansiyel problemi yabancı portföy yatırımlarının Meksika para piyasasında likit formda kalmasından kaynaklanmıştır. İç dengenin bu noktadan sonra bozulmasına neden olan bir faktörde , 1994 yılında Meksika Merkez Bankası'nın sermaye girişlerine karşı “sterilizasyon ile müdahale” politikasını uygulamasıdır. (IMF , 1995b) Sermaye girişlerine sterilizasyon ile müdahale edilmesi sonucu peso talebi düşmüştür. Kurun kontrol edilmesinden kaynaklanan reel değerlenme, ticaretin serbestleştirilmesi ve tarifelerin düşmesiyle talebin yabancı mallara kayması sonucu ithalatın arttığı , ihracatın artışının ise azaldığı gözlenmiştir. Böylece cari işlemler dengesi 1991 yılından itibaren ekonomi için tehlike oluşturmaya başlamıştır. Cari açık /GSMH oranı 1993 yılında %6,4'ten , 1994 yılında %8'e çıkmıştır. 1994 yılında kamu finansman baskısı hissedilmeye başlanmıştır. Bu baskılar nedeniyle hükümet iç borçlanma stratejisinde bir değişiklik yaparak ve belki de kredibilitesini arttırmak.(Sachs,1996,s.8) için standart pesoya dayalı bono(Cetes) yerine usd'ye endeksli bono (Tesobono) satmaya başlamıştır. Hükümetin yoğun bir şekilde Tesebono satması bonocu , kamunun usd cinsinden iç borç stoku artmaya başlamış , Nisan-Kasım 1994 döneminde Tesebono'nun Cetes'e göre daha çekici olması nedeniyle ve toplumda güvenin azalmasının da bir göstergesi olarak , nominal faizler artmaya başlamıştır. Faizler Merkez Bankası'nın müdahalesi ile yurtiçi krediler arttırılarak düşürülmeye çalışılmıştır. Krizin çıkmasında , hükümetin kısa dönem yükümlülüklerinin likit formdaki varlıklarından fazla olması sonucu ortaya çıkan panik ortamının büyük etkisi olduğu görülmektedir. (Sachs,et.al,1996,s.15)

1994 yılının seçim yılı olması , oluşan yurtiçi baskılara zamanında müdahaleyi geciktiren etkenlerden biri olmuştur. 1993 yılında %0,2 oranındaki büyümenin ardından , 1994 yılının üçüncü çeyreğinde seçim nedeniyle kamu harcamalarının artması sonucu oluşan mali genişlemeden dolayı , 1994 yılında %3,5 oranında büyüme sağlanmıştır. Toplumsal

huzursuzlukların artması , Chiapas bölgesinde isyanların çıkması ve Mart 1994 tarihinde iktidardaki partinin başkan adayına suikast düzenlenmesiyle yaşanan siyasal çalkantılar ,yukarıda özetlenen ekonomik gelişmelerle birleşince , Aralık 1994'te yaşanan krizin eşiğine gelinmiştir.

*Yurtdışı nedenler;*Gelişmiş ülkelerde ve ABD'de ekonomik koşulların iyileşmesinin bir yansıması olarak reel faizler artmaya başlamıştır. 1994 yılı boyunca ABD'de resmi faiz oranları beş kez artırılmıştır. 1993 sonları ve 1994 başlarında NAFTA'ya girilmesiyle birlikte Meksika'da büyük miktarda sermaye girişleri yaşanmış , fakat uluslararası faizlerin yükselmesiyle sermaye girişleri azalmaya başlamıştır. Pesonun son yıllarda reel olarak değerlenmesi ve düşük büyüme hızı nedeniyle uluslararası finans çevreleri Meksika'nın ekonomik zorluklarla karşı karşıya olduğunun farkına varmışlardır. Sermaye çıkışlarının başlamasıyla birlikte rezervler düşmüş , devalüasyon beklentileri ve tartışmaları devam ederken yapılan düşük bir devalüasyon ile ekonomik ortam giderek gerginleşmiştir.

Belirsizliğin artması nedeniyle dolar'a endeksli Tesobono sahipleri , hükümetin borçlarını ödeyemeyeceği inancıyla ellerinde tuttıkları bonoları satmaya başlamışlardır. Aralık 1994'ün ilk haftalarında peso yaklaşık %20 oranında değer kaybetmiş , devalüasyonla birlikte dolar cinsinden iç borç stokunun artması ve Tesobono'ların hızla nakde çevrilmesi , hükümetin bir anda likidite sıkıntısı çekmesine neden olmuştur. Yaşanan kaos ortamındaki büyük rezerv kayıplarından sonra , Aralık ayının sonlarına doğru hükümet pesoyu serbest bıraktığını açıklamıştır. Meksika finans sistemi içinde bankalar, açık pozisyonlarının olması yani döviz varlıklarının döviz yükümlülüklerinden az olması nedeniyle ödeme zorluğuna girmişlerdir. Devalüasyon öncesi yurtiçi faizlerdeki hızlı artış sonucunda bankacılık sistemi içince tutulan fakat performans dışı krediler hızla artmıştır. Devalüasyon ve kurun serbest bırakılması sonucu Meksika bankalarının bir kısmı zarara uğramış ve kayıplar vermiştir. (IMF,1995b)

Meksika finans krizi , ancak 31 Ocak 1995 tarihinde ABD'nin ve uluslararası kuruluşların yardım programını açıklamasıyla çözülmüştür. IMF ile yapılan stand-by anlaşması üzerine 18 milyar usd'lik kredi sağlamıştır. Ayrıca ABD tarafından Meksika borcunun garanti alındığı açıklanmıştır. Fakat bu taslak daha sonra geri çekilerek , 50 milyar usd'lik direkt kredi verilmesi kararlaştırılmıştır.

Dış kaynağın yanı sıra , Meksika hükümetinin hazırladığı ve uygulamaya koyduğu paket de krizin atlatılmasında etkili olmuştur. İşçi ve işveren yetkilileriyle yapılan görüşmelerde fiyat ve ücretlerin kontrol edilmesine karar vermiş , sıkı maliye ve para politikası uygulamaya konmuştur. Paketin kapsamında özelleştirmeye ağırlık verilmesi , yabancı bankalara izin verilerek bankacılık sisteminin takip eden günlerde peso yavaş yavaş değer kaybetmiştir. Krize rağmen liberalleşmeden vazgeçilmeyerek , hatta arttırılarak yeni düzenlemeler getirilmiştir. Sermaye girişlerini canlandırmak ve bankacılık kesimine sermaye kazandırmak için yabancı bankaların girmesine artmansa izin verilmiş, ayrıca sosyal çalkantılara ve isyanlara neden olan Chlapes bölgesinde toprak reformu yapılmıştır. Vadesi Ocak 1995 tarihinde biten Tesobono'lara devam edilmemiştir.

Özet olarak , Meksika peso krizinin nedenleri şöyle sıralanabilir.

1. 1990'ların başındaki net sermaye girişlerindeki artış
2. İç ve dış makro dengesizlikler
3. Reel kurun değerlendirilmesi
4. Hükümetin borç vadesinin kısa dönemde entegre olması
5. İç borcun peso –dolar kompozisyonunun dolar lehine değişmesi
6. Bankacılık sisteminin problemleri

Meksika krizinin daha çok kredibilite sorunundan çıktığını ve kredibilitenin nasıl devam ettirileceğinin bilinmemesinden kaynaklandığını savunanlar da vardır. (Sachs,1996,s.10) Sachs (1996)'a göre politikaların güvenilir olması ile politikacıların güvenilir olması ayrımı önemlidir ve bundan ders alınmalıdır. Kriz mali dengesizlikler sonucu yaşanmamıştır. 1990-94 döneminde faiz dışı bütçe dengesi fazla vermesine rağmen kriz yaşanmıştır. Artan tüketim ve borçlanmanın daha çok özel sektör tarafından yapılması ve kamunun buna müdahale etmemesi sonucu sermaye girişleri kontrol edilememiştir. 1994 yılında sermaye girişlerini sterilize etmek amacıyla Merkez Bankası'nın müdahalesi ve yaşanan iç ve dış şokların da etkisiyle kriz yaşanmıştır.

32.3.1.Meksika 1994 Deneyiminden Çıkarılan Dersler

1- Finansal krizi önlemek için mali dengenin kurulmuş olması yeterli değildir. Hükümetlerin likit rezervlerinin kısa dönemli yükümlülüklerini karşılayamaması

durumunda, döviz yükümlölüklerinin yerli para yükümlölüklerinden fazla olması sonucu kriz yaşanmaktadır. Kısa dönem yükümlölükler, ticari bankalardaki kısa dönem mevduatları da kapsamaktadır. Çünkü, piyasalar, eğer bankalar krize girerse devletin yardım edeceği beklentisine kapılırlar. Dolayısıyla, yerli paraya karşı oluşacak spekülative atakları önlemek için, rezervlerin dolaşımdaki para ve kısa vadeli mevduatı da kapsayacak büyüklükte olması gereklidir (Sachs,et.al, 1996).

2- Kurun önceden belirlenmesi, politikaların kredibilitesini arttırmaktadır. Ancak, politikacıların bu politikayı savunma ve sürdürme becerileri yüksek olmalıdır.

3- Kontrollü kur artışı çoğu zaman yüksek enflasyonun düşürülmesinde yararlıdır. Fakat istikrar sağlandığından sonra bunun uzun süre sürdürülmesi kurun aşırı değerişmesine ve cari dengenin bozulmasına neden olmaktadır. İstikrar sağlandıktan sonra daha esnek, rekabetçi bir kur politikasına geçilmelidir.

4- Sabit kur sisteminde, finansal liberalizasyon ve sermaye girişlerinin aynı anda yaşandığı bir ortamda ekonomiye otomatik müdahale etme zorluğu vardır.

5- Bankacılık sektörünün güçlü olmaması ve finans piyasalarının yeterince gelişmemiş olması finansal krizlerin büyümesine yol açmaktadır. 1988-1994 döneminde yapılan reformlara rağmen, Meksika ekonomisi dış şoklara karşı hala dayanıklı değildir. Meksika'nın dış şoklara karşı olan dayanıksızlığı seçilen ekonomik rejimden kaynaklanmamaktadır. Çünkü 1982 borç krizi devletçi bir ekonomi çizgisinde yaşanmışken, 1994 finans krizi serbest piyasa ekonomisinin olduğu ve yapısal reformların çoğunun gerçekleştirildiği bir dönemde yaşanmıştır. Dolayısıyla, ekonomik rejim değerişliğinin, ülkenin dış şoklara karşı olan dayanıklılığının arttırılmasında önemli bir rolünün olmadığı söylenebilir (OECD, 1996).

6- Uluslararası finans kuruluşlarının kriz ortamlarındaki yardımları ülkelerin krizlerden daha kolay çıkmalarını ve güven ortamını daha kolay kurmalarını sağlamaktadır.

7- Enflasyonun düşük olmasına rağmen, tek haneli enflasyonu sağlamak için politikacıların sabit kurda ısrarlı olmaları hatalıdır. Hedeflerin sürdürülebilir büyüme, üretim ve verimlilik artışı ve işsizliği azaltma gibi alanlara yönelmesi daha yararlı olacaktır.

8- Reel kur politika aracı değildir. (Dornbusch, et.al, s.279). Reel kur bir anahtar fiyattır. Nominal devalüasyonun reel devalüasyona dönüşmesi, ülkeden ülkeye ve pek çok değişkene göre farklılık gösterir. Ancak, nominal ücretlerin ve fiyat düzeyinin kurdaki değişikliklere tepki vermemesi durumunda, reel kur bir politika değişkeni olarak seçilebilir.

9- Sermaye girişlerinin serbest olduğu bir ortamda ekonominin temelleri (Economic Fundamentals) üzerinde yapılan hataların cezası yüksektir. Cari açık ve kamu borçlarına dikkat edilmelidir. Şili, sermaye girişlerinin çok olduğu bir dönemde özel sektör tasarruf ve yatırımlarını arttırmış, sermaye girişlerini vergilendirmiş, bir yıldan kısa vadeli sermaye girişini engellemiş, kurun değerlendirilmesine izin vermeyerek (çünkü reel ücretler düşük) enflasyonu düşük tutmuş ve spekülasyon hareketlerine izin vermemiştir. Meksika ise bu tür önlemleri uygulamaya koymadığı için sermaye girişlerinin arttığı bir ortamda piyasaları kontrol edememiştir.

3.2.4 Meksika Krizinden Alınması (ve Alınmaması) Gereken Dersler

Dış basında ve uluslararası konferanslarda Meksika krizi ile ondan yaklaşık bir yıl önce Türkiye'nin başına gelenler arasında benzetme yapmak yaygın olarak alışkanlık haline gelmiştir.

Krizi yaratan nedenler açısından benzerlik kurmak mümkün ama sonuçlar bir hayli farklı. Mesela Türkiye krizden daha çabuk çıktı ; daha doğrusu krizin önünü kesmek için alınan önlemlerin yol açtığı durgunluktan ekonomi daha çabuk kurtuldu. Oysa Meksika 'nın kuzey komşusu ve NAFTA'da kader dostu ABD'den ek olarak da IMF'den sağladığı destek Türkiye'nin elde ettikleriyle kıyaslanamayacak ölçüde büyüktü.

Krizin nedenler ve nasıl geliştiği , önemli dersler veriyor. Giderek genişleyen cari işlemler açığının sürekli kısa vadeli sermaye hareketleriyle finanse edilmesi ile ulusal paranın ağırlı değerlendirilmesi üst üste çakıştığında her ülkede devalüasyon beklentisi belirmesi kaçınılmazdır.

Meksika olayında mesleğinin ustası sayılan yabancı sorumlular ve uzmanlar da geçer not alamadılar. Krizden bir – iki ay öncesine kadar ABD ve Batı Avrupa'da , Meksika ekonomisinin yakın-uzak geleceği için tahmin ve temenniler son derece olumlu ve iyimse,

hatta abartılı idi,ancak kısa vadeli sermaye girişinin ana kaynağı , dolara endeksli ve kısa vadeli devlet kağıtları (tesebono) olduğundan , doğal olarak krizin yaklaştığı Amerika piyasalarında daha erken anlaşıldı.

20 Kasım 1994 Pazar sabahı , yeni seçilen başkan Ernesto Zedillo ile yerini yakında ona devredecek olan eski başkan Carlos Salinas danışmanlarıyla acil toplantı yaptılar.Çünkü krizin başladığı artık belli olmuştu. 18 Kasım Cuma günü ülkeyi terkeden sermaye 1,7 milyar doları buluyordu. Toplantıda , krizin önünü kesmek için %10 dolayında bir devalüsyon üzerinde mutabık kalındı.

Bütün devalüsyonlarda olduğu gibi operasyonun başarısı , piyasalarda bir kerelik devalüsyon izlenimi vermesiydi.Yani acilen karar alıp yürürlüğe konmalı, devalüsyon oranı da gerçekçi ve makul olmalıydı.Ama bu yapılamadı , çünkü herkesin övdüğü Meksika mucizesinin mimarı olan Maliye Bakanı Pedro Aspe devalüsyon yapılması halinde istifadeceğini söyleyerek Başkan Salina'ı bir açmaz karşısında bıraktı. Başkan gerekli devalüsyon yapılmazsa krizin derinleşeceğini anlamıştı. Ama devalüsyon halinde yabancı yatırımcıların çok itibar ettiği Maliye Bakanı'nın istifası da dış piyasalarda paniğe yol açacaktı.

Başkanın bu çapraşık durumu telefonda naklettiği ABD Hazine Bakanı Lloyd Bensten'in ise artık “iyi şanslar” dilemekten başka diyecek sözü kalmamıştı. Tabi zamanında karşı önlem alınmayan bir krizi şansa durdurmak mümkün olmadığından kriz hızla derinleşti.

Böylece yeni başkan Zedillo'nun hükümeti çok daha zor koşullarda , çok daha yüksek bir devalüsyon yamak zorunda kaldı. Ama bu devalüsyon da krizin önünü kesmedi , finans piyasalarında panik yaşandı;rezervler eridi, pesonun değeri yarı yarıya düştü; sonunda alınabilen , sert önlemler ekonomide büyük bir durgunluk ve işsizliğe yol açtı.

Aradan yedi ay geçtiği halde ekonomi hala durgunluktan kurtulamadı .Tek olumlu gösterge , ihracat artışı.Ancak o da büyümeyi hızlandırmaya yetmiyordu. O zamanlar dış çevreler en büyük endişesi çaresiz kalan hükümetin enflasyonist politikalara dönmesi ihtimaliydi. İyimserlik yaratan husus NAFTA.Serbest ticaret anlaşması , Meksika'yı benzer krizlere düşen diğer ülkelerin yaptığı hatalardan alıkoyabilirdi. Yani dış ticarete ve sermaye

hareketlerine yeniden sınırlama getirilmeyebilir. Dünyadaki örnekler , bu tür krizlerden çıkış yolunun öncelikle serbest ticaret ve tahditsiz sermaye hareketi olduğunu kanıtlıyor.

Meksika krizinden çıkarılacak çok ders var , bunları aşağıda takip edebiliriz.;

- Kriz istenmeyen hükümetler gerçekçi ve akılcı ekonomi politikaları uygulamalıdır. Ama bunun için de güçlü bir parlamento ve halk desteği gerekir.
- Gelişmekte olan ülkeler için dış kaynak kadar iç tasarruflar da önemlidir. Zaten iç tasarruflar yetersizse sağlanan dış kaynağın da çoğunlukla tüketim harcamalarında heba olması kaçınılmazdır.
- Ekonomide dengesizlikler (büyük kamu açıkları , geniş cari işlemler açıkları , gerçekçi olmayan kurlar vs.) gelişmekte olan ülkeler bir yana , zengin ülkeleri bile güç duruma sokar.
- Krizler ile baş etmenin en iyi yolu , zamanlaması doğru olan kararlılıktır. Gerekli önlemler uygun bir plan içinde acilen yürülmeye konmalı ve inatla yürütülmelidir. Bu arada hızlı bir koordinasyon , yakından izleme ve sıkı bir iletişim sağlanmalıdır.

Son olarak da “alınmaması gereken” dersler üzerinde durmak lazım:

- Gelişmekte olan ülkeleri krize sokan serbest ticaret olmadığı gibi krizden çıkaracak politikalar da kesinlikle serbest ticaretten vazgeçme olamaz. Bunun en iyi örneği Meksika’dır. Bu ülkenin krize girmesinde NAFTA’nın en ufak bir olmadığı ama krizden çıkmasında tek umudu yine NAFTA olduğu bütün uluslar arası çevrelerde savunulmaktadır. Nitekim Gümrük Birliği de Türkiye’nin ileride yeni krizlere girme riskini azaltacak , krize girildiği takdirde de olumsuzlukları yumuşatıp yeniden canlanmayı çabuklaştıracaktır. Ayrıca NAFTA’dan farklı olarak Gümrük Birliği bir tür kriz dayanışması özelliği de taşımaktadır.
- Yabancı yatırımcıların , arada bir krize giren gelişmekte olan ülkelere yatırımdan büsbütün vazgeçmeleri akılcı değildir. Çünkü 1980’den bu yana gelişmekte olan ekonomilerin ortalama performansları gelişmişlerden daha yüksek olduğu gibi , uzunca bir süre yüksek olmaya devam edecektir.

Kısaca özetlemek gerekirse Meksika krizi , bütün gelişmekte olan ülkelere krizden kaçınmak için nelerin yapılması ve nelerin yapılmaması gerektiği hakkında önemli ipuçları

verdi. Bunların en önemlisi de ekonomiyi dışa kapayarak ne krizleri önlemenin ne de krizden kurtulmanın mümkün olmayacağıdır.

3.3 Brezilya Deneyimi

Brezilya 1950’li yıllardan başlayarak 1970’li yılların sonlarına gelinceye kadar oldukça iyi bir ekonomik performans sergileyen bir ülkedir. Bu dönem içinde Brezilya ekonomisi ortalama olarak yılda %7,1 oranında büyümüştür.(Enis, 2000, s.111) Aynı dönemde nüfus artış hızı ortalamasının yıllık %2,7’lik bir düzeyde olması kişi başına milli gelirin neredeyse dörde katlanması anlamına gelmektedir. Bu yüksek büyüme hızlarına ulaşırken enflasyon oranının yıllık ortalama %30 dolaylarında seyrettiği Brezilya, enflasyonla yaşamayı öğrenmiş bir toplum görüntüsü vermiştir. Yüksek büyüme hızlarının varlığı bu dönemde gelir dağılımı problemlerinin su üstüne çıkmasını engellemiştir. Kamu sektörünün lokomotif görevi gördüğü bir karma ekonomi düzeninin benimsendiği Brezilya’da altyapı yatırımlarının ve hizmetlerin pek çoğu devlet eliyle sağlanmış, sanayi ve tarım sektörleri yüksek oranda korunmuş ve büyümenin geniş iç pazara dayandırıldığı ithal ikamesine dayalı bir kalkınma stratejisi söz konusu olmuştur.

Brezilya’da uzun yıllar, emek piyasasından kamu sektörü fiyatlarına, döviz kurundan mali piyasalara kadar uzanan etkin bir endeksleme sistemi uygulanmıştır. Sistemin etkinliği özellikle 1960’ların ikinci yarısından sonra askeri rejimle birlikte artmıştır. 1964 yılında askeri yönetim altında kurulan yeni hükümet enflasyonu üç yılda aşamalı olarak düşürmek için yeni bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur. Bu programın dört temel ayağı bulunmaktaydı. İlk olarak kamu açıklarının düşürülmesi hedeflenmiştir. Devlet harcamalarının ve sübvansiyonların kısılmasıyla ve vergilerin arttırılmasıyla bütçe açığı 1963 yılında GSYİH’nın %4,3’ü iken 1965 yılında bu oran %1,6’ya gerilemiştir.(Enis, 2000, s.115) İkinci olarak sermaye ve emek piyasalarında endeksleme öngörülmüştür. Başlangıçta ücret endekslemesindeki ayarlamalar yıllık olarak yapılmıştır. Böylece fiyat şoklarının hızlı bir şekilde fiyat-ücret sarmalına dönüşmesinin önüne geçilmiştir. Ayrıca 1964 yılında enflasyona endeksli bir hazine bonosu çıkarılmış ve bu 1986 yılına kadar kamu iç borçlanmasının temel araçlarından biri olmuştur. 1966 yılında ise parasal düzeltme sistemi getirilmiştir. Buna göre faiz getirisi olan her türlü varlığa ait anaparanın tüketici fiyatları endeksine göre ayarlanması söz konusu olmuştur.

Programın üçüncü ayağını ise, Brezilya ve ABD arasındaki enflasyon farklarına göre ulusal paranın kısa aralıklarla devalüasyona tabi tutulması oluşturmuştur. Bu sayede ciddi ödemeler dengesi problemleri yaşanmamıştır. Programın son ayağı ise, 1965 yılında uygulamaya konulan ve fiyat kontrollerini içeren gelirler politikası olmuştur. Fiyat kontrolleri kamu hizmetleriyle bazı temel mallar ve temel gıda ürünleri için zorunlu tutulurken pek çok sınai firma için gönüllülük esasına dayanmıştır. Yine de özel sektör fiyat artışlarını sınırlı tutabilmek için vergi muafiyetleri ve uygun kredi imkanları şeklindeki teşviklere başvurulmuştur. 1967 yılından başlayarak ise fiyat kontrolleri pek çok endüstri için zorunlu hale getirilmiştir.

1970’li yılların ortalarına kadar bu program sayesinde askeri rejim için işler iyi gitmiştir. Enflasyon oranı 1964 yılındaki %92’lik düzeyinden 1968 yılında %22’ye geriletilmiş, 1965 ile 1974 yılları arasında bütçe açıkları ortalama olarak GSYİH’nın %0,8’i kadar olmuştur. (Dornbusch, 1997, s.400)

Ekonomideki bu olumlu manzaranın değişmesi 1970’lerdeki petrol şokları ile birlikte başlamıştır. Önemli bir petrol ithalatçısı olan Brezilya başlangıçta petrol ürünlerindeki fiyat artışlarını iç piyasaya aktarmamış ve fiyat artışlarına bağlı olarak dış dengede meydana gelen açığı, akıllıca bir hareketle uzun vadeli bir iç borçlanmaya giderek finanse etmeye çalışmıştır. Petrol krizinin etkisi geçici olsa belki de hiçbir sorun çıkmayabilecek iken, 1970’li yılların sonlarına doğru patlak veren ikinci petrol krizi durumu ağırlaştırmıştır. Dış açıklar, borçların iyice büyümesine neden olmuş; 1980’lerin başında ABD’nin enflasyonla mücadele ediyor olması dış borç bulmayı da zorlaştırmıştır. Sonunda petrol fiyatlarındaki artışlar iç piyasaya yansıtılmak zorunda kalınmıştır. Böylece, 1970’lerin ortalarında %40 olan enflasyon 1982 yılında %98’e fırlamıştır. Üstelik ücret ayarlamaların sıklığının bir yıldan altı aya düşürülmesi ve bunun da sağlam kaynaklara dayandırılmadan karşılanması enflasyonu daha da arttırmıştır. Bütçe açıkları 1980 yılında GSYİH’nın %3,6’sı, 1981’de %5,6’sı, 1982’de %8,3’ü olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak istikrarlı günler sona ermiş ve Brezilya yüksek enflasyon ve durgunluk dönemlerine adım atmıştır.

Bir yandan 1982 yılında Arjantin ile İngiltere arasında patlak veren Falkland Savaşı, bir yandan da yine aynı yıl içinde Meksika’nın dış borçlarına ait faiz ödemelerini yerine getirememesi Latin Amerika ülkelerinin yeni borç bulma imkanlarını bıçak gibi kesmiştir. Bütün bu olumsuzluklar karşısında Brezilya, 1982 yılının sonunda ticari bankalara

olan anapara ödemeleri için moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Yatırım harcamalarının ve bütçe açıklarının finansmanında dış borçlara bağımlılığı oldukça yüksek olan kamu sektörünün senyorejeli gelirlerine başvurusu gereği böylece daha da artmıştır.

1983 yılının başlarında, enflasyonu dizginlemek ve ödemeler dengesini iyileştirmek üzere IMF destekli bir istikrar programı yürürlüğe konmuştur. Sübvansiyonların azaltılması ve dolaylı vergilerin arttırılmasıyla bütçe açıkları 1982 yılında GSYİH'nın %8,3'ü iken 1983'te %4,8'ine ve 1984'te ise %2,7'sine düşürülmüştür. Ancak enflasyon oranı 1983'te %211 ve 1984'te %223 olarak gerçekleşmiştir. Bu deneyim, Brezilya'nın enflasyon probleminin temelinde bütçe açıklarının finansmanının yatmadığı, enflasyonun bir ataletle sahip olduğu ve bunun da ekonomide yaygın bir şekilde uygulanan endeksleme sisteminden kaynaklandığı şeklindeki görüşe güçlü bir destek sağlamıştır. Dolayısıyla enflasyon probleminin çözümünde de Ortodoks parasal kontrol politikalarının yeterli olamayacağı görüşü ağırlık kazanmıştır. (Ruge-Marcia, 1997, s.151) Bu görüşe göre daraltıcı para politikaları dezenflasyon yaratamamakta, sadece durgunluğa neden olmaktadır. Enflasyonu dizginleyebilmek için esas yapılması gereken endeksleme sistemi içinde birbirini besleyen ücret ve fiyat artışlarına bir son verilmesidir.

3.3.1 Başarısız İstikrar Programları :

1986 yılından başlayarak enflasyonu düşürmek üzere uygulamaya konulan çok sayıdaki istikrar programı başarısızlıkla sonuçlanmış, her birinden daha yüksek bir enflasyonla çıkmıştır. Aşağıda kısaca, 1994 yılında uygulamaya konulan ve son istikrar programı olan Real Planına kadar ki istikrar programlarının ana hatlarına değinilecektir. Bu istikrar programları Cruzado Planı, Bresser Planı, Summer Planı ve Collor Planı olarak bilinen programlardır. Real Planı ise takip eden bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.3.1.1 .Cruzado Planı (Şubat 1986)

21 yıl süren askeri rejimden sonra 1985 yılının Mart ayında yeniden demokratikleşme süreci başlamıştır. Aynı yılın Kasım ayında enflasyonun ölçülmesinde ve ücret ayarlamalarının yapılmasında esas alınacak resmi fiyat endeksi değiştirilmiş ve Aralık ayında ise gelir vergisi geri ödemeleri hazine üzerindeki nakit baskısını azaltmak üzere

taksitlendirilmiştir. 28 Şubat 1986 tarihinde Cruzado Planı ilan edilmiştir. Bu planın en önemli unsurlarını beş ana başlık altında toplamak mümkündür. (Amann,2000,s.1807)

- Bütün fiyatlar dondurulmuştur.
- Yeni ulusal para birimi olarak cruzado, cruzeiro'nun yerini almış ve 1 cruzado 1000 cruzeiro'ya eşit kılınmıştır.
- Döviz kuru, 1 dolar = 13.8 cruzado olacak şekilde sabitlenmiştir.
- Geçmiş altı aydaki ortalama satın alma gücü esas alınarak ücretler cruzado cinsinden ifade edilmiştir. Asgari ücret %15 arttırılmış ve tüm işçilerin ücretlerine %8 zam yapılmıştır. Ücretler bu yeni düzeylerinde dondurulmuş ve ücret görüşmeleri için zaman aralığı 12 ay olarak sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte enflasyon oranında meydana gelecek %20'lik her artış sonrasında ücretlerin otomatik olarak ayarlanmasına karar verilmiştir.
- Enflasyonun ölçülmesinde kullanılan resmi fiyat endeksinin baz tarihi Cruzado Planının yürürlüğe girdiği 28 Şubat 1986 olarak değiştirilmiştir. Böylece, fiyatların dondurulmuş olmasına rağmen 28 Şubattan önceki enflasyonun Mart ayına taşınmasının ve bunun ücret ayarlamalarına istenmeyen bir hız kazandırmasının önüne geçilmek istenmiştir.

Başlangıçta enflasyonu düşürmede başarılı olsa da Cruzado Planı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Burada iki temel faktör rol oynamıştır. Bunlardan birincisi mali reformun başarılı bir şekilde sürdürülememesi olmuştur. 1986 yılının Ocak ve Şubat aylarında kamu açıklarında bir fazla kaydedilmiş olsa da Mart ayında kamu açıkları 12,5 milyar dolara fırlamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak, 1985 yılının Aralık ayında uygulamaya konulan mali paket ile umulan vergi artışları çok sınırlı düzeyde kalmıştır çünkü yeni vergilerin çoğu, düşük enflasyon oranlarında artık çekici olmaktan çıkan bazı finansal işlemler için getirilmiştir. İkinci olarak ise, fiyatların dondurulmasının hemen öncesinde gerçekleştirilen ücret artışları mal talebinde bir artışa yol açmış ancak fiyatlar dondurulmuş olduğu için bu pek çok mal için kıtlık ve karaborsaya neden olmuştur. Üstelik daha önceki dönemlerde uygulanan fiyat kontrolleri nedeniyle bozulmuş olan görelî fiyat yapısı Cruzado Planına geçilirken düzeltilmemiş ve fiyatlar bu bozulmuş olan görelî fiyat yapısını muhafaza edecek şekilde dondurulmuştur.(Dornbusch,1997,s.370) Bunun bir sonucu olarak kıtlıklar ve karaborsalar daha da artmıştır. Hükümet bu durumda fiyat artışlarına izin verme yolunu seçmemiş, kıtlıkların önüne geçebilmek için sübvansiyonlara ve vergi muafiyetlerine

başvurulmuştur. 1986 yılının Ekim ayı ortalarına kadar, sigara, süt, et, ilaç ve bazı sanayi mamullerinin katma değer vergilerindeki indirimler nedeniyle devletin gelir kaybı 7,7 milyar dolara ulaşmıştır. Ulaşım ve elektrik gibi devlet eliyle sağlanan hizmetlerin fiyatlarının dondurulmuş olması ise yaklaşık 5,5 milyar dolarlık bir kayıba yol açmıştır. Bunların yanı sıra, yurtdışındaki kıtlıkların önüne geçmek üzere bazı malların ithalatında uygulanan tarifelerin kaldırılması gelirlerdeki azalmanın diğer bir kaynağı olmuştur. Kasım ayında hükümet akaryakıt, otomobil, şeker, elektrik ve su gibi bazı malların fiyatlarını önemli ölçüde arttırmış, sigara ve alkollü içkilere uygulanan vergiler %100 oranında yükseltilmiş ve ulusal para yeniden mini devalüasyonlara tabi tutulmaya başlanmıştır. 1987 yılının Şubat ayına kadar fiyat kontrolleri 65 temel tüketim mamulü dışındaki tüm mallar için tamamen kaldırılmıştır. Bütün bu fiyat artışları neticesinde ücretlerin de yukarıda sözü geçen kural çerçevesinde otomatik olarak ayarlanması gerekmiş ve böylece ücret-fiyat sarmalı yeniden tetiklenmiştir. Sonuçta enflasyon iyice yükselmiş, ekonomik durgunluk baş göstermiş, ciddi ödemeler dengesi problemleri söz konusu olmuş ve Brezilya ekonomisi Cruzado Planından önceki durumundan da daha kötü bir duruma gelmiştir. (Amann, 2000, s.1810)

3.3.1.2 .Bresser Planı (Haziran 1987)

12 Haziran 1987 tarihinde ikinci heterodoks plan olan Bresser Planı yürürlüğe girmiştir. Bresser Planıyla, enflasyonu düşürebilmek için fiyatlar üç aylığına dondurulmuş, ücret artışları kontrol altına alınmıştır. Bu süre içerisinde ücretlerin enflasyona bağlı olarak otomatik ayarlanması sisteminden vazgeçilmiştir. Cruzado planında nasıl fiyatlar dondurulmadan hemen önce sağlanan ücret artışları problemlere yol açıyorsa Bresser Planında da, ödemeler dengesi problemlerini gidermek ve ulusal parayı aşırı değerlenmiş durumundan kurtarmak için fiyatların dondurulmasıyla eş zamanlı olarak cruzadonun mini devalüasyonlara tabi tutulduğu bir sürecin başlatılması fiyatlar üzerinde baskı yaratmıştır. 1987 yılının Mayıs ve Aralık ayları arasında cruzado %65'in üzerinde devalüe edilmiştir.

Bunun yanında programla, bazı tarımsal ürünler ve bazı akaryakıt ürünleri için uygulanan sübvansiyonlar kaldırılmış, kamu hizmetleri, çelik ve kömür için uygulanan tarifeler önemli ölçüde arttırılmış ve toplam 35 milyar dolarlık yatırım ertelenmiştir.(Paula-Alves, 2000, s.599) Esas olarak fiyat kontrollerine bağlı olmak üzere, enflasyon oranında 1987 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Ancak bir yandan yukarıda sözü geçen mini devalüasyonlar, bir yandan da hükümetin 200.000 kamu

çalışanının işine son verme yolundaki çabalarının sendikaların güçlü direnişi karşısında sonuçsuz kalması ve Eylül ayında bütün kamu çalışanlarına öngörülenin üzerinde ücret artışları verilmesi fiyatlar üzerindeki baskıyı iyice arttırmış ve sonuçta fiyat kontrolleri yavaş yavaş kaldırılmak zorunda kalmıştır.

1988 yılının Nisan ayında kamu sektöründe çalışanların ücretlerinin iki aylığına dondurulduğu ilan edilmiştir. Ayrıca buğday için uygulanan sübvansiyonlar da kaldırılmıştır. Ancak ücretlerin dondurulması kararı sonradan mahkeme tarafından iptal edilince hükümet kamu çalışanlarının Nisan ve Mayıs aylarındaki kayıplarını telafi etmek zorunda kalmıştır. Devlet harcamalarının kısılmasında başarısız kalınması, fiyatların tekrar dondurulacağı yönündeki söylentilerle birleşince enflasyon oranı 1988 yılı içinde de hızlı bir şekilde artmaya devam etmiş ve yıl sonuna gelindiğinde %1000'in üzerine çıkmıştır. Böylece Bresser Planı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

3.3.1.3. Summer Planı (Ocak 1989)

1989 yılının ilk ayında hükümet, Summer Planı olarak bilinen yeni bir programı yürürlüğe koymuştur. Bu planın getirdiği önlemleri beş ana başlık altında özetlemek mümkündür:

- Akaryakıt ürünlerine ve taşıma ücretlerine önemli oranlarda zam yapılmış ve fiyatlar 45 günden kısa olmamak üzere dondurulmuştur.
- Ücretler dondurulmuş ve bu kez sendikaların, satınalma gücündeki kayıpların telafisi için dava açmalarını önleyen düzenlemelere de yer verilmiştir.
- Faiz oranlarının pek çoğu için endeksleme uygulamasına son verilmiştir.
- 5 bakanlık ve 42 kamu kuruluşu kapatılarak buralarda çalışan 60.000 görevlinin işine son verilmiş, çeşitli kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi için bir program başlatılmıştır.
- Novo cruzado isminde yeni bir para birimi yaratılmış, bu yeni para birimi 1 novo cruzado 1000 cruzado'ya eşit olacak şekilde cruzado'nun yerini almıştır. Ayrıca novo cruzado %18 oranında devalüe edilmiştir. (Onis,2000,s.110)

Program bu şekilde tasarlanmış olmakla birlikte, Kongre, özelleştirme konusunda Başkana çok geniş yetkiler tanıdığı gerekçesiyle bu konudaki maddeyi reddetmiş, ayrıca anayasada belirtildiği gibi otuz günlük süre içerisinde oylanmadığı için 5 bakanlığın kapatılması kararı da hayata geçirilememiştir. Bunlara ilave olarak hükümet kamu işçilerinin satın alma güçlerinin telafi edilmesi konusunda sonradan taviz vermek zorunda kalmıştır.

1989 yılının Mayıs ayında hükümet fiyatlarda tekrar ayarlama yapma yoluna gitmiştir. Belirli sektörlerde fiyat artışlarına izin verilmiş ve yeni fiyatlar 90 günlüğüne yeniden dondurulmuştur. Yine Mayıs ayında hareketli kur (crawling peg) uygulamasına geçilmiş ve novo cruzado periyodik olarak küçük oranlı devalüasyonlara tabi tutulmuştur. Aylık enflasyon 1989 yılının sonlarına gelindiğinde %40, 1990 yılının Mart ayı başında ise %70 seviyesine yükselmiştir.

3.3.1.4. Collor Planı (Mart 1990)

15 Mart 1990 tarihinde yürürlüğe konulan Collor Planı diğer heterodoks programların içerdiği önlemlerin yanı sıra parasal bir reformu da beraberinde getirmiştir. Bu programın ana unsurları şu şekilde sıralanabilir:

- 18 aylık bir süre için banka hesaplarının yaklaşık %80'i hükümet tarafından bloke edilmiştir. Bu sayede geniş para stoku (M4) %80 dolayında küçültülerek ciddi bir likidite daralması yaratılmıştır. (Geniş para stoku GSYİH'nın %33'ü dolaylarından %8'ine kadar düşürülmüştür). Para arzının (M1) aylık büyüme hızı ise Şubat'taki %92'lik düzeyinden Nisan ve Mayıs aylarında %36'ya düşürülmüştür.
- Yeni bir para birimi olarak cruzeiro yeniden hayata döndürülmüş (cruzeiros reais ismiyle) ve bire birlik bir değişim oranı üzerinden novo cruzadonun yerini almıştır.
- GSYİH'nın %8'ine varan bütçe açıklarının kapatılarak %2'lik bir fazlaya dönüştürülmesi için çeşitli önlemler alınmıştır: Bütün mali işlemler için bir defalık bir vergi getirilmiş; akaryakıt, elektrik ve telefon gibi çeşitli kamu ürün ve hizmetlerinin fiyatları artırılmış; yeni bir özelleştirme programı başlatılmış; kamu iktisadi teşebbüslerine sağlanan sübvansiyonlar azaltılmış ve Haziran ayı sonuna kadar 360.000 kamu çalışanının görevine son

verilmesini öngören bir idari reform tasarlanmıştır. Hükümet bütün bu önlemler sonucunda yaklaşık 2,6 trilyon cruzeiro olan bütçe açığını 129 milyar cruzeiro'luk bir fazlaya dönüştürmeyi başarmıştır.

- Para arzının kontrolünde yeniden etkin bir konuma gelebilmek için daha esnek bir döviz kuru rejimi benimsenmiştir.
- Ücret ve fiyatlar otuz günlüğüne dondurulmuştur.
- Brezilya ekonomisini modernize etmek ve uluslar arası rekabet gücünü arttırmak amacıyla, özellikle makine, teçhizat ve bazı hammaddeler için olmak üzere ithalat kotaları ve ithalat üzerindeki bütün idari engeller kaldırılmış, tarifelerin aşamalı olarak düşürülmesi öngörülmüştür. (Merette,2000,s.420)

Alınan önlemlerin reel ekonomi üzerindeki etkisi önemli boyutlarda olmuştur. Collor Planını takip eden ilk iki haftada ekonomik faaliyet hacmi %24 daralmış, tüketim malları endüstrilerinde kapasite kullanım oranı Ocak ayındaki %81'lik düzeyinden Nisan ayında %53'e gerilemiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi, ciddi boyutlara varan bütçe açıkları alınan önlemler sonucunda kapatılmış ve bir fazlaya dönüştürülmüştür. Bunun üzerine hükümet, artan ekonomik daralmaya da daha fazla tahammül edilemeyeceğini düşünerek fiyat kontrollerini kaldırmıştır. Böylece bir süredir baskı altında tutulmuş olan fiyatlar denge düzeylerine doğru hızla çıkmaya başlamış ve enflasyon yeniden kendini gösterme eğilimine girmiştir. Buna ilave olarak, işsizlerin, emeklilerin ve bazı vakıfların ve hayır kurumlarının bankalardan paralarını çekmelerine izin verilmiştir. Üstelik büyük şirketlerin pek çoğu da yasal boşluklardan yararlanarak döviz hesaplarını boşaltmayı başarmışlardır. Sonuçta birkaç hafta içinde geniş para tanımı M4 tekrar artarak GSYİH'nın %17'sine çıkmış, enflasyonist eğilimler iyice hız kazanmıştır.

Bu dönemde hükümetin giriştiği, ücretlerin enflasyona endekslendiği sistemin kaldırılması yönündeki çabaları işçi kesiminin karşı koymaları ve pek çok sektöre yayılan grevler nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. İşçi kesiminden gelen yoğun baskılar sonucunda ücretlerin büyük bir kısmı enflasyona göre yeniden ayarlanmış ve ücret – fiyat sarmalı yeniden kendini göstermiştir. Enflasyonun iyice hız kazandığı 1990 yılının son çeyreğinde firmalar artan ücretlere bağlı olarak ve ilerideki olası fiyat dondurulması uygulamalarına karşı bir önlem olarak fiyatlarını iyice yükseltmişler ve enflasyon tam anlamıyla kontrolden

çıkılmıştır. 1990 yılının sonunda yıllık enflasyon oranı %2595 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler karşısında 31 Ocak 1991 tarihinde fiyatlar tekrar dondurulmuştur. Ücretlerin ise sadece bir kereliğine olmak üzere Şubat ayı başında geçmiş 12 ayın enflasyon oranına göre ayarlanması daha sonra ise her altı ayda bir işçi ve işveren kesimi arasındaki müzakereler ile belirlenmesi karara bağlanmıştır. Ancak her iki kesim de bu uygulamaya şiddetle karşı çıkmışlar, enflasyon oranı arttıkça pastadan daha fazla pay alabilmek için birbirleriyle kıyasıya mücadele etmişler ve ekonomik istikrarsızlığa katkıda bulunmuşlardır. Böyle bir diğer heterodoks plan olan Collor Planı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

3.3.1.5 Real Planı (Temmuz 1994):

Uzun yıllar süren başarısız istikrar programlarından sonra, 1994 yılının Haziran ayına gelindiğinde enflasyon, hiperenflasyon düzeyindeydi. Önceki heterodoks programlarla kıyaslandığında, 1 Temmuz 1994 tarihinde yürürlüğe giren Real Planı'nın farklı olduğu görülmektedir. Real Planı enflasyonun dizginlenebilmesi konusunda 1980'li yıllarda ortaya atılan bir öneriye, paranın endekslenmesi fikrine dayanmaktadır.(Cinquetti,2000,2.157) Esasında bu öneri daha önce uygulanmamış bir öneri değildir. İkinci Dünya Savaşından hemen sonra Macaristan'da uygulanmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak, işin ilginç yönü, paranın endekslenmesi fikrinin 50 yıl sonra, bu kez Brezilya için, tekrar gündeme gelmesidir.

Real Planının temel taşlarından biri, eski istikrar programlarının tersine, döviz piyasasında, işgücü piyasasında, kamu mal ve hizmet fiyatlarında (akaryakıt fiyatları dahil olmak üzere) ve çeşitli alanlardaki sözleşmelerde (özellikle sağlık sigortaları, özel okullar ve kiralara ait sözleşmelerde) geçerli olan endeksleme sisteminin kaldırılmasıdır.(Da Fonseca,1998, s.630) Gerçekten de, 1994 yılının Temmuz ayından sonra ücretlerin, kamu mal ve hizmetlerinin fiyatlarının ve yasal sözleşmelerle belirlenen fiyatların geçmiş enflasyon oranlarını yansıtacak şekilde artırılması engellenmiş ve bir yıllık süre geçmeden herhangi bir artış yapılması yasaklanmıştır.

Bütçeyi dengede tutmak için gider azaltıcı bazı girişimler olmuşsa da bunlar çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Önemli bir girişim olarak hükümet tarafından yerel yönetimlere ve belediyelere yapılan transferlerde %15'lik bir azalma sağlanmıştır.

Daha ziyade gelir arttırıcı önlemlere ağırlık verilmiştir. Temel vergi oranları, özellikle de gelir vergisi önemli ölçüde arttırılmıştır. Ancak yine de (aşağıda tekrar değinileceği gibi) bu önlemler yeterli olmamış ve 1995 yılından başlayarak 1998 yılı sonlarına kadar sürekli olarak bütçe açıkları verilmiştir.

Real Planının diğer bir temel taşı, yine 1994 yılının Temmuz ayında yaratılan ve başlangıçta dolara bağlanan real ismindeki yeni para birimidir. Böylece Merkez Bankası fiyat istikrarının sağlanabilmesi için döviz kuru çapası uygulamasına geçmiş, yani kısaca döviz kuruna dayanan bir istikrar programı benimsenmiştir.

Real Planının uygulamaya konulmasından kısa bir süre önce, Şubat ayında, Birim Real Değeri (Unit of Real Value) isminde, bire bir oranında dolara bağlı resmi bir fiyat endeksi oluşturulmuştur. Bu endeksin hükümetin kontrolü altındaki piyasalarda (özellikle de işgücü piyasasında) fiyatların ayarlanmasında kullanılması sağlanmış ve bu zorunlu tutulmuştur. Sözkonusu endeks esasında resmi dolar kuruydu ve değeri günlük olarak Merkez Bankası tarafından belirleniyordu. Şubat ayından sonra ulusal para birimi olan cruzeiro hem dolara hem de Birim Real Değerine karşı değer kaybetmiş, Birim Real Değerinin bire bir oranında dolara bağlı kalması ise devam etmiştir. Hükümetin izlediği strateji, Birim Real Değeri vasıtasıyla zaman içinde bütün fiyatların döviz kuruna bağlı olarak değişmesinin sağlanmasıydı. Fiyatların büyük çoğunluğu Birim Real Değeri cinsinden ifade edilmeye başladıktan sonra yeni bir para birimine geçilmesi hedefleniyordu ve bu yeni paranın değerinin dolar karşısında en azından belirli bir süre için sabit kalması ümit ediliyordu. Sonuçta bu yeni para birimi için geçerli olan enflasyon otomatik olarak sıfıra yaklaşacaktı. Tabii bunun başarılabilmesi için yeni paranın enflasyonist baskılara maruz kalmaması sağlanmalıydı. Bu da mali ve parasal alanda ciddi bir yeniden yapılanmayı gerektiriyordu.

Gerçekten de işler başlangıçta hükümetin planladığı gibi gitmeye başlamıştır. Resmi fiyatlar, sözleşmeler ve vergiler, Birim Real Değeri cinsinden ifade edilmiş ve hükümet Birim Real Değerinin tüm özel ekonomik birimler tarafınca gönüllü olarak kullanılmasını teşvik etmiştir. Böylece, işlemler yürürlükteki para birimi olan cruzeiro cinsinden gerçekleşse de zaman içinde pek çok fiyat hükümetin hedeflediği gibi Birim Real Değeri cinsinden ifade edilmeye başlanmıştır. Nihayet 1 Temmuz 1994 tarihinde yeni para birimi olan real, cruzeiro'nun yerini almış ve bir birim real'in değeri Birim Real Değerine eşit kılınmıştır. Birim Real Değeri 1 dolara eşit olduğu için ve her ikisi de 30 Haziran itibariyle 2750

cruzeiro'ya eşit olduğundan değişim oranı 1 dolar = 1 real = 2750 cruzeiro olarak belirlenmiştir.

Fiyatların yeni para birimi olan real cinsinden ifade edilebilmesi için hepsinin 2750'ye bölünmesi gerekiyordu. Bu, ilk başta görelî fiyatlar konusunda halkın kafasının karışmasına neden olmuş ve bunu fırsat bilen pek çok mağaza ve süpermarket dönüşüm esnasında fiyatlarını arttırmışlardır. Ayrıca daha evvel hep olduğu gibi programı takiben fiyatların dondurulacağını zanneden firma sahipleri, fiyatlarını önceden yükseltme telaşına düşmüşlerdir. Ancak, hükümet beklendiği gibi fiyatları dondurmamış, bunun yerine halka harcamalarını kısmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca hükümet real'in dolarla serbestçe değiştirilebileceğini de ilan etmiştir. Bütün ekonomik birimler zamanla, ellerindeki yeni paranın satınalma gücünü koruyacağına inanmışlar ve artan fiyatlardan satın almayarak bekleme yoluna gitmişlerdir. Böylece zamanla fiyatlar düşme eğilimine girmiş ve haftalık enflasyon oranlarında hızlı bir azalma görülmüştür.

Yukarıda da belirtildiği gibi Real Planı uygulamaya konulduğu tarihten itibaren çok başarılı sonuçlar vermeye başlamıştır. Enflasyon oranı 1994 yılının Haziran ayında %50,7 iken Eylül ayında %0,96, Ekim ve Kasım aylarında sırasıyla %3,54 ve %3,01 ve Aralık ayında ise %2,37 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık olarak bakıldığında ise, 1994 yılında %1340 seviyesinde olan enflasyon oranı 1995 yılında %46,18, 1996 yılında %14,8 ve 1997 yılında %4,3 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranlarının ise, 1994 yılında %6, 1995 yılında %4,3, 1996 yılında %2,8 ve 1997 yılında %3,7 düzeylerinde seyrettiği görülmektedir. 1994 ve 1995 yıllarındaki hızlı büyümenin kaynağını, fiyatlardaki istikrara bağlı olarak büyük artış gösteren tüketim harcamaları oluşturmuştur. (Cinquetti, 2000, s.162)

Enflasyondaki büyük düşüşün temel nedeni, işgücü piyasalarındaki, döviz piyasalarındaki hükümetin kontrolü altındaki fiyatlardaki ve sözleşmelere bağlı fiyatlardaki istikrar olmuştur. Bunun yanında başka faktörlerin de rolü olmuştur. Örneğin 1992 yılında uluslararası kreditorlerle varılan bir anlaşma, büyük Brezilya şirketlerinin uluslararası finans piyasalarından fon teminini kolaylaştırmıştır. 1990 yılında başlatılan özelleştirme programı ise Real Planı ile hız kazanmıştır. 1994 yılının Temmuz ayından 1997 yılının Haziran ayına kadar 26 kamu teşebbüsü özel sektöre satılmış ve önemli miktarda gelir elde edilmiştir.

Fiyat istikrarına bağılı olarak aşırı bir sıçrama gösteren tüketim harcamalarını kontrol altında tutabilmek için hükümet faiz oranlarını yüksek seviyelerde tutmak zorunda kalmıştır. Tamamlayıcı bir önlem olarak ise, aşırı sermaye girişlerine izin vermemek için, real'in satış fiyatı 1 dolar olarak belirlenirken, alış fiyatının piyasada giderek değeri kazanmasına izin verilmiştir. Yoğun sermaye girişlerine ve (1980'li yıllardan bu yana devam eden) ticaret fazlalarına bağılı olarak real dolar karşısında 1994 yılının Kasım ayına kadar %15 değeri kazanmıştır.

Fiyat istikrarının sağlanmasında yüksek döviz kuruna da önemli ölçüde başvurulmuştur. Bu yapılırken Brezilya ekonomisinin dışa açık yapısından yararlanılmıştır. Gerçekten de 1990 yılında başlayarak Brezilya ekonomisi artan oranda dışa açık hale gelmiştir. 1990-1994 yılları arasında ithal mamuller için uygulanan tarifeler ortalama olarak %32,2'den %14,2'ye düşürülmüştür. İthalat fiyatları ulusal para cinsinden giderek düşerken yurtiçindeki fiyat artışları düşük düzeylerde kalmıştır. Bu mekanizma kısa dönemde etkili olsa da uzun dönemde fiyat istikrarının kalıcı olabilmesi için ciddi mali tedbirler gerekmektedir. Ancak bunun için çeşitli yasal düzenlemeler gerektiği için kısa dönemde döviz kuru çapasına olan bağımlılık artmıştır. Döviz kurundaki istikrarı devam ettirebilmek için yüksek miktarda dış sermayeyi çekebilmek amacıyla ve büyük kamu açıklarını finanse edebilmek için faiz oranları çok yüksek seviyelerde tutulmuştur.

Yüksek döviz kuru enflasyonun kontrol altında tutulmasına yardımcı olduysa da dış ticaret dengesinde ciddi bir bozulmaya neden olmuştur. Dış ticaret dengesi 10 yıldır fazla veriyorken 1995 yılının Ocak ayından başlayarak açık vermeye başlamıştır. Bu bozulmada ithalatın artması kadar ihracatın azalması da rol oynamıştır. Giderek artan dış ticaret açığını kapatabilmek için hükümet, özellikle otomotiv sektörü için geçerli olanlar olmak üzere bazı tarifeleri düşürme yoluna gitmiştir. 1994-1995 Meksika krizi, Real Planını tehdit etmiştir. Ancak Brezilya hükümeti 1995 yılının Mart ayında aldığı bir kararla real'i takip eden dört ay boyunca devalüe etmiştir. Şubat ayında 0,84 olan real-dolar kuru Mart ayında 0,89'a, Haziran ayında ise 0,91'e yükseltilmiştir. Aynı dönemde sermaye girişlerini muhafaza edebilmek için zaten yüksek olan faiz oranları daha da arttırılmış, buna bağılı olarak ekonomik büyüme yavaşlamış ve devlet borçları artmıştır.

Hükümet Real Planı ile birlikte daraltıcı bir para politikası uygulamasına da başlamıştır. İhracat kredileri için bir vade sınırlaması getirilmiş, yeni mevduatlar için karşılık

oranı %100 olarak belirlenmiş, 1995 yılının Nisan ayına kadar parasal taban genişlemesi için 9 milyar dolarlık bir tavan saptanmıştır. Ancak daha sonra bu tarih Eylül 1994 olarak öne çekilmek zorunda kalınmıştır. Gerçekten de programın ilk aylarında para arzı önemli ölçüde artmıştır. Enflasyon oranının düşmesine bağlı olarak para talebinin daha yüksek olacağı hesaba katılsa dahi ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Haziran ayına kıyasla parasal taban Eylül ayına kadar %303 oranında artmıştır. Aynı dönemde M1'deki artış ise %113 olmuştur. Dolayısıyla, kredi genişlemesini önlemek için alınan tedbirlere ve faiz oranının yüksek seviyelerde seyretmesine rağmen hükümet para arzı üzerinde sıkı bir kontrole sahip olamamıştır. Bunun temel nedeni devlet tahvillerinin kısa vadeli olması (üç aydan az) ve Real Planının uygulamaya konulmasından sonra para talebinin artmasıyla bu tahvillerin bir kısmının yenilenmemesidir. Böylece Merkez Bankası ekonomiye daha fazla para akıtarak hükümeti finanse etmek durumunda kalmıştır.

1995-1998 döneminde ciddi mali önlemler alınmamasına rağmen fiyat istikrarı devam etmiştir. Ancak devletin mali durumu giderek bozulmaya başlamıştır. 1994 yılında GSYİH'nın %4,3'ü kadar bir operasyonel bütçe fazlalığı varken 1995 yılından başlayarak 1998 yılına kadar sürekli açıklar verilmiş, bu açıkların boyutu 1998 yılının Kasım ayı itibariyle GSYİH'nın %8,4'üne ulaşmıştır. Bütçe açıklarının temel nedeni, hızla artan gelirlere rağmen, devletin her kademesindeki kontrol edilemeyen harcamalardır. Bu durumun önüne geçmek için bir an evvel gerçekleştirilmesi gereken mali reformlar konusunda ise siyasi nedenlerle çok yavaş adımlar atılabilmektedir. Ancak 1998 yılının Kasım ayına gelindiğinde IMF'nin verdiği destekle mali reformlar hız kazanmıştır.

Kamu açıklarına neden olan en önemli harcama kalemlerinden biri kamu çalışanlarına yapılan ödemelerdeki artış olmuştur. 1993 yılının başında kamunun toplam personel harcamaları 30 milyar real iken 1998 yılının sonunda bu rakam 40 milyar real'e, 1998 yılının ortalarında ise 50 milyar real'e yükselmiştir. Emeklilik sisteminde yapılması planlanan reformun gecikmesi bu artışın en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Emeklilere yapılan ödemeler 1992 yılının sonunda toplam personel harcamalarının %35'i iken bu rakam 1990'lı yılların sonunda %43'e yükselmiştir. Bu artışın temel nedeni ise 1995 yılında asgari ücrette yaratılan artıştır. 1995 yılında enflasyon oranı sadece %15 iken asgari ücret %43 oranında arttırılmış, bu artış emeklilere de yansımıştır.

Bütçe açıkları enflasyonist bir şekilde finanse edilememiş, onun yerine Real Planı'nın başlangıçta sağladığı başarıya bağlı olarak artan kredibilite kullanılarak iç ve dış borçlanma yoluna gidilmiştir. Yine de borçlanabilmek, ancak enflasyon düştükçe reel değeri daha da artan çok yüksek faiz oranlarında mümkün olabilmiştir. 1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizi ile birlikte hükümet bir yandan açıklarını finanse edebilmek bir yandan da döviz kuru çapasını tutabilmek için faiz oranlarını daha da yükseltmiştir. Sonuçta 1993-1998 yılları arasında kamu borçları GSYİH'nın %31'inden %41'ine yükselmiştir. Bu durum, hükümet için bir kısır döngü anlamına gelmiştir. Döviz kurunu muhafaza edebilmek ve açıkları kapatabilmek giderek yükseltile faiz oranlarında mümkün olabilirken, bu mali durumu daha da kötüleştirmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi 1998 yılının sonunda mali reformlar hızlansa da yeterli olmamıştır. Bu noktada özelleştirme programının hükümetin yardımına yetiştirebileceği düşünülebilirdi. Telekomünikasyon, elektrik üretimi ve dağıtımı ve mineral üretimi gibi alanların da özelleştirme kapsamına alınmasıyla 1994-1998 yılları arasında yıllık özelleştirme gelirleri 2 milyar dolardan 35 milyar dolara yükselmiştir. Ancak bu gelirler gerektiği ölçüde kamu açıklarının kapatılmasına yönlendirilememiştir.

Giderek artan dış ticaret açıklarının finanse edilmesinde ise sermaye girişleri yardımcı olmuştur. Net portföy yatırımları 1990-1992 döneminde yıllık ortalama 0,62 milyar dolar iken 1995-1997 döneminde bu rakam 4,5 milyar dolara çıkmıştır. Ancak Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle yabancı yatırımcılar döviz kurunun daha fazla aşırı değerlenmiş durumunda tutulmasının zor olacağı beklentisine girmişler ve fonlarını çekmişlerdir. Dolayısıyla 1998 yılında net portföy yatırımları 4,5 milyar dolara düşmüştür. Bununla birlikte net doğrudan yatırımlar 1995 yılından sonra önemli ölçüde katkıda bulunmaya başlamıştır. 1990-1992 döneminde yıllık ortalama 0,3 milyar dolar olan net doğrudan yatırımlar 1996-1998 döneminde 16,3 milyar dolara yükseltilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar 1995 yılında net sermaye girişlerinin %19'u iken 1998 yılında %27'sine yükselmiş ve dış ticaret açığının kapatılmasında önemli rol oynamıştır. Sermaye girişlerine paralel olarak dış borçlarda da artış gözlenmiştir. 1996-1998 döneminde dış borçlar 179,9 milyar dolardan 235 milyar dolar yükselmiştir. Aynı dönemde iç borçlar çok daha hızlı artmıştır. 1996 yılında 237 milyar dolar olan iç borç stoku 1998 yılında 320 milyar dolara ulaşmıştır. İç borçların büyük bir kısmı yüksek faiz oranları ile yüksek ve istikrarlı döviz kurundan kazanç elde etmeyi hedefleyen yabancı yatırım gruplarından sağlanmıştır.

Real Planının ortaya koyduğu gelişmeler, bankacılık sektörü üzerinde önemli etkilerde bulunmuş ve bir krize neden olmuştur. Krizin en önemli nedeni giderek yükselen faiz oranları nedeniyle pek çok kişi ve firmanın borçlarını ödeyememesi olmuştur. Krizin diğer bir nedeni ise, genellikle vadesi kısa mevduatların oluşturduğu yükümlülüklerle vadesi daha uzun olan kazançlar arasındaki uyumsuzluk olmuştur. Kriz, zaten siyasi nedenlerle devleti sürekli desteklemek zorunda kaldığı için yüklü miktarda geri ödenmeyen borç biriktirmiş olan kamu bankalarını daha ciddi bir şekilde etkilemiştir. Sonuçta devlet, bankacılık sektörünün etkinliğini arttıracak (özellikle Merkez Bankası bankacılık sektörüne müdahale etmiş ve banka birleşmeleri teşvik edilmiştir) ve kamu sektörünün mali sektör içindeki rolünü azaltacak çeşitli önlemler almak zorunda kalmıştır.

3.3.2. 1998-1999 Krizi

1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizi Real Planının çelişkilerini su üstüne çıkarmıştır. 1998 yılının Ağustos ayında 75 milyar dolar olan Brezilya'nın rezervleri, real'i spekülatif saldırılara karşı koruyabilmek için kullanılmış ve 1999 yılının Ocak ayında 35 milyar dolar a gerilemiştir. 1990'lı yıllar boyunca ilk defa net portföy yatırımları negatif değerlere düşmüş ve hükümet çaresizlik içinde faiz oranlarını daha da yükselterek bunun önüne geçmeye çalışmıştır. Sonuçta 1998 yılının Kasım ayında IMF, Dünya Bankası ve ABD hükümeti ile birlikte bir paket hazırlayarak Brezilya'nın kullanımı için 41 milyar dolar ayırmışlardır. İleri sürülen pogramın koşulları arasında yer alan mali reformların yaklaşık %60'ı Aralık ayının ortalarına kadar meclisten geçirilmiştir. Ancak aynı dönemde emeklilik sisteminde yapılması düşünülen reform meclisten geçmeyince sermaye çıkışları hızlanmış ve rezervler erimeye başlamıştır.

1999 yılının Ocak ayı ortalarında yüksek faiz oranlarının sermaye kaçışlarını önleyemediği, sadece ekonomik durgunluk yarattığı anlaşılmıştır. Sonuçta real'i spekülatif saldırılara karşı korumanın neden olduğu rezerv kaybının da etkisiyle hükümet döviz kurunu dalgalanmaya bırakmıştır. Takip eden iki ay içinde ise real %40 oranında devalüe edilmiştir. Böylece Real Planı düşü de sona ermiştir. Bununla birlikte, yapılan devalüasyonların enflasyon üzerindeki etkisi korkulduğu kadar yüksek olmamıştır. Devalüasyondan sonraki ilk iki ay içinde enflasyon bir sıçrama göstermiş olsa da sonra eski seviyesine düşme eğilimi içine girmiştir. Bunun en önemli nedenleri fazla üretken kapasitenin varlığı ve yüksek işsizlik oranları olmuştur. Bunun yanında, Merkez Bankası'nın faiz oranlarını yüksek seviyelerde

tutarak real'e karşı gerçekleşebilecek bir negatif spekülasyonu cazip olmaktan çıkarmaya çalışması da etkili olmuştur. Bu faktörlere bağlı olarak yıllık enflasyon oranı 1999 yılının sonunda %8,9 olarak gerçekleşmiştir.

Brezilya hükümeti 1999 yılı boyunca, IMF'den gelecek kredi dilimlerinin serbest bırakılması için, taahhüt edilen %3,1'lik bütçe fazlasına ulaşabilmenin yollarını aramış, çeşitli tedbirleri uygulamaya koymuştur. Alınan tedbirler sonuç vermiş ve hedefleneninde ötesinde, %3,8'lik bir bütçe fazlasına ulaşılmıştır. Ancak bu tedbirler, 1999 yılı öncesindeki yüksek faizlerin de etkisiyle 1999 yılı büyüme hızının çok düşük seviyede (%0,5) gerçekleşmesine neden olmuştur. Yine de korkulan olmamış, büyüme hızı tahmin edilen %4'ün çok üzerinde gerçekleşmiştir.

Enflasyon oranının 1999 yılında düşük düzeyde gerçekleşmesinin diğer önemli nedeni de Ocak ayında Real Planının sona ermesiyle enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilmiş olmasıdır. Ancak bu stratejinin uzun dönemde başarılı olabilmesi de büyük ölçüde yine aynı koşula bağlıdır: Gerekli reformların bir an önce gerçekleştirilmesi ve kamu sektörünün yeniden yapılandırılarak ekonomideki mali baskınlığın (yani kamu açıklarının toplam ekonomi içindeki payının) azaltılması.

3.3.3.Sonuç

Brezilya'da 1980'li yıllar boyunca çok sayıda heterodoks istikrar programı yürürlüğe konulmuş(Ruge-Murcia, 1997,s797) ancak gerekli mali reformlar gerçekleştirilemediği için hiçbir enflasyonu düşürmede başarılı olamamıştır. 1994 yılında uygulamaya konulan ve önceki programlardan farklı bir çizgisi olan Real Planı ise döviz kuru çapası ile enflasyonu kontrol altına almayı başarmıştır. Real Planının sağladığı iç ve dış kredibilite ile ekonomide uzun bir süre için istikrar sağlanmıştır. Söz konusu kredibilite bütçe açıklarının Merkez Bankasına başvurmada borçlanma yoluyla finansmanını mümkün kılmıştır. Ancak Real Planı'nın iki temel yan etkisi, kamu açıklarını ciddi bir şekilde arttıran çok yüksek faiz oranları ve dış ticaret açıklarına neden olan aşırı değerlenmiş döviz kuru olmuştur. Giderek artan dış ticaret ve kamu ile uzun süre yaşamak mümkün olamayacağı için bu aşamada kamu sektörünün ciddi bir şekilde yeniden yapılandırılması kaçınılmaz görülmekteydi. İşte Real Planının aksayan yönü bu noktada olmuştur. Mali ve parasal reformlar uzun süre ertelenmiş ve köklü düzenlemeler yapılamamıştır. Özelleştirme ile sağlanan önemli miktardaki gelirler

de kamu açıklarının kapatılması için gerektiği ölçüde kullanılamamıştır. Devletin iç ve dış borçları arttıkça ve mali reformlar geciktikçe hükümetin kredibilitesi zaman içinde azalmış ve 1998 yılındaki kriz Real Planının yarattığı tatlı düşün sonunu sadece hızlandırmıştır.

BÖLÜM 4 : TÜRKİYE’DE EKONOMİK KRİZ İSTİKRAR VE YAPISAL UYUM PROGRAMLARI

Bu bölümde ülke deneyimleri ışığında Türkiye ekonomisinin 1970’lerin sonunda yaşadığı kriz ve bu krizi gidermeye yönelik olarak 1980’den itibaren uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum politikalarını incelenmektedir. Burada öncelikle Türkiye ekonomisini ‘24 Ocak 1980 kararları’nı almaya iten nedenler tespit edilmekte ve ardından sermaye birikiminde yeniden yapılanmayı sağlamak üzere uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programları (İYUP)’nın istikrar evresini düzenleyen politikalar ile yapısal uyum sürecini düzenleyen politikalar ele alınmaktadır. Böylece 24 Ocak 1980 kararlarının bir istikrar mı yoksa yapısal uyum programları denetimi mi olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Aynı şekilde 1994’te yaşanan mali krizin getirdiği ‘5 Nisan kararları’nın yapısal uyum politikalarının yarattığı istikrarsızlıkları sürdürebilir bir istikrar temeline oturtacak ekonomi-politik düzenlemeler olup olmadığı tartışılmakta ve 21.yy’a girildiği şu günlerde Türkiye kapitalizmin yapısal uyum sürecinde nerede durduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye’de 1950’lerden bugüne kadar bir çok istikrar programı uygulanmıştır. Bütün bu istikrar programlarının temel amacı makroekonomik istikrarsızlıkları gidererek sermaye birikimine süreklilik kazandırmak ve böylece ekonomik krizleri önlemektir. Bilindiği gibi Türkiye’nin 24 Ocak kararlarıyla 1980 yılından bu yana ısrarlı bir biçimde uyguladığı yeni liberal iktisat politikaları sermaye birikiminin 1970’lerde yaşadığı derin ekonomik krizi aşmayı ve dünya kapitalist sistemiyle daha hızlı bir biçimde bütünleşmeyi amaçlayan bir yeniden yapılanmayı öngörmektedir. 1994’de 5 Nisan kararlarıyla uygulamaya konulan ve 1999 yılında da kabul edilen istikrar programları hep bu yapısal uyumun gereği olmuştur.

1970’ler krizinin sarsıcı etkilerini benzer birçok azgelişmiş ve gelişmiş kapitalist ülkedeki gibi kar oranlarının düşmesi ve bir dış borç kriziyle birlikte yaşayan Türkiye 1980’den itibaren yeni bir sermaye birikimi modeline geçmiştir. Dünya kapitalizmin krizini atlatması için yeni bir birikimi modelini tıkanma noktasına getirmesi Türkiye ekonomisini IMF’nin çerçevesini çizdiği 24 Ocak kararlarıyla anılan yeni liberal yeniden yapılanma politikalarına yöneltmiştir. Dolayısıyla izlenen içe dönük ithal ikameci birikim modeli (İİBM) yerinedişa açık ihracata yönelik birikim modeli (İYBM)’ne geçilmiştir.

Türkiye 1980 yılından beri yeni birikim modeliyle serbest döviz kuru enflasyon ve düşük ücretlerle iç pazarı daraltarak dış pazara yönelen ekonomik yapıda köklü dönüşümleri gerçekleştirmesiyle ve İYUP ile krizi aşmaya çalışmaktadır. Türkiye ekonomisinin 1970'lerin sermaye birikimi krizini aşmak amacıyla uygulamaya koyduğu yeni liberal istikrar ve yapısal uyum programlarıyla istikrar sürecinde üretimde ve sermaye birikiminde yeniden yapılanma, işgücü piyasalarında yeniden yapılanma ve sosyal politikalarında yeniden yapılanma evrelerinin gerçekleştirilmesinde bir çok makroekonomik değişkeni yeniden düzenlemiştir. Bu değişkenler: Reel kesim için; GSMH büyüklüğü, işgücü, tarım sanayi ve hizmet sektörleri, yatırımlar ve kamu finansmanı, genel fiyat politikası, mali reformlar, yabancı sermaye stratejisindeki değişiklikler, dış ticaret için; yeni ihracat ve yatırım teşvikleri, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi ve ithalat düzenlemeleri Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeler, dış ticaret koşulları, ödemeler dengesi, döviz kuru ve dış borçlar Mali kesim için; mali sistemin serbestleştirilmesi ve sermaye piyasası düzenlemeleri, mali kesimde ve para politikalarında 1980'lerden bu yana değişiklikler bunların mevcut politikalar üzerindeki rolleri ve mali yeniliklerde karşılaşılan sorunlar ve bankacılık sektöründeki düzenlemeler şeklinde sıralanabilir.

4.1.İthal İkameci Birikim Modelinin Krizi ve Yeni Birikim Modeline Geçiş

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'ndan 1979 yılına kadar sermaye birikimini gerçekleştirmek için İİBM uygulanmıştır. 1953-1960 döneminde uygulanan ithal ikameci birikim modelinin ekonomide yarattığı ödemeler dengesi sorununa karşı daha korumacı uygulamalara gidilerek bu birikim biçimi devam ettirilmeye çalışılmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda hızlı büyümenin aracı olan ithal ikameci birikim modeli 1970'lerin sonuna gelindiğinde ekonomide yarattığı çelişkiler nedeniyle sermaye birikimini olanaksızlaştırmıştır.

İİBM'nde ülke içinde üretilmeyen dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarının ülke içinde üretilmesi nedeniyle bu malların üretimi için zorunlu bulunan girdi ve sermaye mallarının ithal edilmesi dışa bağımlı bir sermaye yapısını yaratmıştır. Üretimde dışa bağımlılığının azaltılmaması iç piyasaya üretim yapan sanayiye döviz tüketen bir yapıya büründürmüştür. İhracat gelirleri yeterince arttırılmadığından üretimin sürmesi ancak dış borçlarla sağlanabilmiştir. Böylece dış borca bağımlı bir sanayi yapısı oluşurken maliyetlerin ve fiyatların artması nedeniyle üretimde düşüşler ortaya çıkmıştır.

İİBM’nde uygulanan korumacılık önlemleri iç pazarda yüksek karlar sağlayan özel sektörü verimlilik etkinlik ve teknolojik gelişmeler gibi rekabeti arttırıcı stratejilerden uzaklaştırılmış iç Pazar için üretim yapan ve ihracata yönelmeyen bir sanayi yapısı ortaya çıkartmıştır.1970’lerin sonuna kadar uygulanan sabit döviz kuru politikaları nedeniyle ihracatını arttıramayan hızla artan ithal talebine cevap veremeyen İİBM’nin artan çelişkisi birikim biçiminin yeniden üretimini engelleyecek boyutlara ulaşmıştır.

1970’li yıllarda bütün azgelişmiş ülkeler gibi Türkiye’de dünya kapitalizminin yapısal krizinden etkilenmiştir.İzlenen İİBM iç pazarda genişlemeyi teşvik ederken sermaye ve mal ithalatını da arttırmıştır.İthalatı kolaylaştırmak için dış borçlanma politikalarına başvurulmuştur.Borçlanmanın kökeninde giderek artan cari işlemler açığı ve kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olması yatıyordu.(Kazgan 1985 s330 Sönmez 1998 s463) 1973 yılında cari işlemler açığının GSMH ‘ya oranı %1.1 fazla verirken 1977 yılında %5.2 açığa dönüşmüş ve kamu kesimi borçlanma gereği %2.3 ‘den %10.4 ‘e yükselmiştir.Aynı şekilde ithalatın GSMH’ya oranı %9’dan %12.6 ‘ya çıkarken ihracatın GSMH’ya oranı %6.1’den %3.6’ya gerilemiştir.(Tablo 13)

Tablo 13 -Türkiye:Temel Makro Ekonomik Göstergeler 1973-1979

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
GSMH/milyar TL)	309.9	427.7	535.0	675.0	872.9	1290.7	2199.5
GSMH Artış Oranı (%)	4.9	3.3	6.1	9.0	3.0	1.2	-0.5
Enflasyon(TÜFE)	16.0	18.6	19.8	16.4	28.0	47.2	56.8
Reel Ücret Endeksi 1963-100		135.3*			170.2*		194.1*
İşsizlik Oranları (%)	6.8	7.0	8.4	8.6	8.9	7.8	9.7
Reel Faiz Oranları	-9.0	-9.6	-10.8	-7.4	-19.0	-35.2	-36.8
Yurtiçi Tasarruf/GSMH	21.5	19.6	19.6	22.5	20.4	17.0	15.7
Kamu	8.9	7.7	7.9	7.3	6.1	9.1	4.3
Özel	12.6	11.9	11.7	14.7	14.2	8.0	11.4
Brüt Sabit Yat/GSMH	20.4	19.0	21.6	24.5	25.6	23.0	20.9
Kamu	8.1	8.2	10.3	11.5	12.7	10.7	10.4
Özel	12.3	10.8	11.3	13.0	13.1	12.3	10.5
Kaynak Dengesi/GSMH	1.1	0.6	-2.0	-2.0	-5.2	-5.0	-5.2
Bütçe Açığı/GSMH(%)	3.0	2.0	0.9	1.5	5.4	3.0	6.8
Kamu Açığı/(KKBG)/GSMH (%)	2.3	5.1	6.1	8.7	10.4	4.1	9.4
Para Arzı Artış Hızı(M2)	31.9	27.1	32.6	27.9	39.1	35.6	64.9
İhracat/GSMH(%)	6.1	5.0	3.8	4.7	3.6	4.4	4.7
İthalat/GSMH(%)	9.4	12.3	12.9	12.3	12.0	8.8	8.1
İhracat/İthalat (%)	66.7	41.2	29.6	38.2	30.2	49.7	44.6
Toplam Dış Borç/GSMH	13.6	10.4	8.8	9.7	9.6	12.0	22.8
Dış Borç/İhracat	221.2	205.6	224.8	205.9	262.9	274.9	629.4

Kaynak:DPT,1991 Temel Ekonomik Göstergeler,(1950-1992) Ankara.

*Reel Ücret Endeksi 1972-74,1975-77,1978-79 yılları içindir.Borataş,1987,s.133.

Not:GSMH verileri Eski Seri Kullanılmıştır

1973-1977 döneminde yatırımların finansmanında kredi ve borçlanma politikaları önemli olmuştur.1970'ler boyunca reel faiz oranı negatif değerde seyretmiş olması tasarruf eğilimini zayıflatmıştır.Sermaye birikimini genişletme çabaları kamu harcamalarını arttırmıştır.Devletin gelirlerinin harcamalarından düşük olması nedeniyle artan borçlanma gereği tasarruf eğiliminin düşük olması nedeniyle para arzı artışı ve borçlanma ile karşılanmıştır. Böylece bütçe açığının artmasına koşut olarak para arzı artmış bu da enflasyonun hızlanmasında önemli etken olmuştur.

İthalatın artması nedeniyle ödemeler dengesi açığı giderek ağır boyutlara ulaşırken enflasyon hızlanmaya başlamıştır.1977 yılından itibaren uluslar arası piyasalardan kredi akışının yavaşlaması Türkiye'nin dış borçlanma yapısındaki çarpıklık ve yaşanan siyasi istikrarsızlık sonucu yabancı sermaye akışının durmasıyla ortaya çıkan dış borç krizi ve döviz darboğazı ithalatın büyük bir kısmı ara ve yatırım mallarından oluşan Türkiye ekonomisinde yatırımları ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmıştır.Döviz sorunun giderilmesi zorunluluğu devleti Döviz Çevrilebilir Mevduat(DÇM)'lara yöneltmiştir.Artan ithal eğilimi ve azalan ihracat nedeniyle vadesi gelen DÇM'ların ödenmesinden kaynaklanan zorluklar bütçe açıklarının Merkez bankasına başvurularak (para basılması) finanse edilmesi enflasyonu hızlandırırken reel döviz kurlarını ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir.(Foroutan 1991 s 440-41 Sönmez 1998 s 478-479)

Türkiye ekonomisini giderek derinleşen ekonomik kriz karşısında 1978'den itibaren istikrar önlemlerini uygulamaya koymuştur.Uygulamaya konulan daraltıcı politikalarla borç krizini önlemek amacıyla TL%20 oranında devalüe edilmiş Merkez Bankası reeskont oranlarını ve banka mevduat faizlerini yükseltmiştir.ithalattan alınan damga vergisi iki kat arttırılmış ithalat kısıtlanmış DÇM'a kur garantisi kaldırılmıştır.Altın üzerine yapılan işlemler kayda alınmıştır.Döviz çıkışı kısıtlanmıştır.KİT fiyatları arttırılmıştır(Kazgan 1999 s 132).Haziran 1979'da uygulamaya konulan yeni bir istikrar programı da daha önceki politikaların biraz daha güçlendirilmesi amaçlamıştır.TL tekrar devalüe edilmiş ithalat biraz daha kısıtlanmış ve böylece kur ayarlamaları soncunda cari işlemler açığı biraz azalmaya başlamıştır.Bu arada enflasyon hızlanmış ve 1977'de %28'den 1979'da %56.8'e yükselmiştir.Büyüme hızı ise 1976'da %9 gerçekleşikten sonra 1977'de %3 1978'de %1.2 ve

1979'da %-0.5 'e düşmüştür.(Tablo 13)Bu politikalar IMF tarafından Nisan 1978 ve temmuz 1979'da Stand-by anlaşmalarıyla desteklenmiştir.

Böylece Türkiye ekonomisinin devlet desteği ve korumacılığa dayalı biçimde kalkınmasını içeren İİBM 1970'lerin sonlarına doğru krize girdiğinde iki temel sorun kendini yoğun olarak hissettirmiştir.Birincisi ödemeler dengesi sorunu ikincisi şiddetli enflasyondur.Bu nedenle kriz döviz yetersizliğine ve dış ticaret dengesizliğine bağlanmıştır.(Berksoy 1982 s 156-157 1987 s 135-136 Gülalp 1987 s 50-51 Keyder1987 s 14 Boratov 1987 s 81-82) 'Bu koşullarda uygulamaya konulan İYUP'nın temel amaçlarından birisi de hızlı dış ödemeler dengesinin sağlanmasıdır'(Berksoy 1987 s 136) denilerek krizin aşılması dövizin bulunabilirliğine bağlanmıştır.

Tablo 14- Türkiye İmalat Sanayinde Kar Haddi Artı-değer ve işgücü Verimliliği

Yıllar	Kar Haddi	Artı-değer Oranı	İşgücü Verimliliği 1963=100
1971	0.233	2.471	166.4
1973	0.161	1.793	116.2
1975	0.159	2.075	243.7
1977	0.141	1.508	209.2
1979	0.089	0.752	146.7

Kaynak: Altıok, 1998, s.266-267.

4.2-1980 Sonrası Ekonomik İstikrar ve Yapısal Uyum Programları

1970'lerin kar oranlarının düşme eğilimi krizini önlemek üzere 24 Ocak 1980 kararlarıyla uygulamaya konulan İYUP ekonomide iç ve dış dengeyi sağlamayı serbest piyasa ekonomisine yaygınlık kazandırmayı ve böylece Türkiye ekonomisinin uluslar arası piyasalara açılmasını gerçekleştirmek yeni uluslar arası piyasalara açılmasını gerçekleştirerek yeni uluslar arası işbölümü çerçevesinde dünya ekonomisi ile bütünleşmesini hızlandırmayı amaçlamaktır.Bu nedenle 24 Ocak kararları birçok ülkede herhangi bir kriz anında hükümetlerin yürürlüğü koydukları istikrar paketlerinin çok ötesinde sermayenin yeni bir birikim modeline geçişi doğrultusunda yeniden yapılanmasına yönelik kapsamlı uyum programı girişimini de beraberinde içermektedir.(Rodrik 1994 s 69 Yeldan 1994a s 18)

1980 öncesinin içe dönük ithal ikameci sanayileşme yapısı 24 Ocak 1980'den itibaren ihracata dayalı sanayileşme politikalarına dönüşmüştür.İhracata dayalı sanayileşmenin mal ve

sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle sağlanması döneminin en belirgin özelliği olmuştur.24 Ocak kararlarıyla benimsenen ihracata dayalı birikim modeli çerçevesinde uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikalarıyla reel kesim reformu bağlamında ürün ve faktör fiyatlarının başta faiz oranı olmak üzere piyasa koşulları tarafından belirlenmesi ilkesi kabul edilmiş döviz kurunun serbestleştirilmesi ve dış ticaretin serbestleştirilmesiyle ihracata teşvik ve sübvansiyon sağlanmış ithalatta önemli derecede liberasyon gidilerek sınırlamalar kaldırılmış yabancı sermayenin giriş koşulları kolaylaştırılmıştır.Bunun devamında mali kesim reformu çerçevesinde, mali piyasalarda hızla serbestleşmeye gidilerek reel faiz uygulaması ve kredi sübvansiyonların kaldırılması bankacılık kesiminin muhasebe , denetim ve izlenme mekanizmalarının düzenlenmesi , yeni mali araçların ve sermaye piyasalarının kurulması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sağlanmıştır.Ardından kamu kesimi reformunu içeren KİT'lerin özelleştirilmesi uygulamaları devreye girmiştir.Son olarak sosyal güvenlik sistemine yönelik reform çalışmalarına başlanılmıştır.

4.2.1 -24 Ocak 1980 Kararları ve İstikrar Süreci 1980-1983 Dönemi

Başlangıçta kısa dönemli olarak ele alınan 24 Ocak kararlarıyla başlayan istikrar arayışları daha sonra sermayenin yeniden yapılanmasına yönelik uygulanacak yapısal uyumun ilk adımları olmuştur.Böylece 24 Ocak 1980 kararları kısa dönemli istikrar önlemlerinin ötesinde orta ve uzun dönemli yapısal dönüşümlere de yönelik olmuş ve kısa dönemde ödemeler dengesinde bir iyileşme ve enflasyon hızında bir yavaşlama amaçlanırken orta ve uzun dönemde Türkiye'nin ithal ikameci birikim modelinin uluslar arası rekabete açık dışa dönük bir sanayileşmeye dayalı yeni bir birikim modeline geçilmesi amaçlanmıştır.Bunların gerçekleşmesi halinde ödemeler dengesindeki iyileşmenin kalıcı olacağı dolayısıyla ekonominin sık sık döviz darboğazına girmesinin önleneceği dile getirilmiştir(Wolff 1987 s103-104)

1980 yılında sermayenin yeniden yapılanmasını sağlayacak yeni birikim modeline geçişi sağlayacak yapısal uyum programının uygulanabilmesi için öncelikle ekonomideki istikrarsızlıkları gidermek amacıyla ekonomide istikrarsızlık unsuru olan yüksek enflasyonun düşürülmesi ödemeler dengesi açığının azaltılması ve bütçe açığının kapatılması gerekmektedir.Bu çerçevede ilk aşamada 24 Ocak 1980 yılında talep daraltıcı tipik bir Ortodoks istikrar programı uygulamaya konulmuştur.İstikrar programı tüketim talebinin

kısılması tasarrufların artırılarak mali kurumlar aracılığıyla yönlendirilmesi kamu kesimi açığının kapatılması ihracatın teşvik edilmesi ve diğer sektörlerin desteklenmesi ve enflasyonun mali yapıda ortaya çıkardığı çarpıklıkların giderilmesini amaçlamıştır.

Bu amaçları gerçekleştirmek üzere uygulamaya konulan Ortodoks nitelikli talep daraltıcı istikrar politikaları şunlardır.(Kepenek ve Yentürk 1994 s 182-193) Yurtiçi talebin kontrol altına alınması ve fiyat artışlarıyla satın alma gücü düşürülerek enflasyonun azaltılmasını sağlayacak sıkı para ve maliye politikası, faiz oranlarının serbest bırakılması ve başta KİT ürünlerinin fiyatlarındaki kontroller olmak üzere tüm fiyat kontrollerin kaldırılması ücret ve maaşların düşürülmesi, tarımdan sanayiye kaynak aktarımını hızlandırmak için sübvansiyonların kaldırılması ve düşük taban fiyat uygulaması ve destekleme alımlarının sınırlandırılması, döviz kurunun günlük ayarlanmasını izleyen büyük bir devaülasyon yapılması ve çoklu kur uygulamalarına son verilmesi döviz kurlarının enflasyon oranına göre ayarlanması, ihracat teşvikleri vergi iadesi ve imalatçı ihracat firmalarına vergi muafiyeti tanınması, ithalatın kısmen liberasyonu yabancı sermaye yatırımlarının hızlandırılması.

Daraltıcı maliye politikaları çerçevesinde kamu harcama ve yatırımlarında kesintiye gidilmiş, KİT ürünlerinin fiyatlarına %100-400 arasında değişen oranlarda zam yapılmıştır.Bütçe açıklarının TCMB kaynaklarından finanse edilmesinde üst limit getirilmiştir.Bu amaçla KİT'lere yapılan transferler önemli ölçüde kısıtlanmıştır.(Ekinci 1988 s 9 Yıldırım 1999b s 325-326).Sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünün azaltılması için vergi oranlarında yeni düzenlemelere gidilmiş ve Kurumlar vergisi oranı % 50'den %40'a indirilmiştir.Ayrıca Mali Denge Vergisi de yürürlükten kaldırılmıştır.Böylece alınan bu önlemlerle toplam vergilerin GSMH'ya oranı yani vergi gelirlerine istinaden kamu harcamalarının finanse edilmesinde dış borçlanmaya gidilmiştir.Özellikle 1981 ve 1982 yıllarında önemli dış borç girişi yaşanmış ve bütçe açıklarının fazla zorlanmadan karşılanmasını sağlamıştır.(Önder vd 1993 s 158 Kazgan 1994 s 191 1999 s 1555)

Dış ticareti arttırmak ve ödemeler dengesi açığını azaltmak için yurtiçi fiyatların yükseltilmesi sağlanmıştır.Bu çerçevede ilk olarak TL.%48 Devalüe edilmiş 1 dolar - 47.8 TL'den 70 TL'ye yükseltilmiştir.Sadece gübre ve tarımsal mücadele ilaçları için 35 TL. olan dolar kuru 55 TL. olarak kabul edilmiştir.(Ekzen 1984 s 167-171 Kazgan 1985 s393 Rodrik 1994-s.69) Böylece TL'nin devalüasyon sonucu reel olarak değer kaybı ihracatı teşvik ederken ithalatın artmasını engelleyecek ve dış ticaret dengesinin Türkiye lehine gelişmesinde

katkıda bulunacaktır.(Baysan ve Blitzer 1990 s 11) Dolayısıyla 1980 yılına kadar ‘sabit kur’ politikasının izleyen Türkiye 24 Ocak 1980 ‘deki büyük oranlı devalüasyonun ardından sabit kur uygulamasına son vermiş ve döviz kurunun enflasyona göre günlük ayarlandığı ‘esnek kur’ uygulamasına geçmiştir.Esnek döviz kuru uygulaması dış ticaretin serbestleştirilmesi politikalarının da ana eksenini oluşturmaktadır.1 Mayıs 1981’den itibaren günlük kur ayarlaması TCMB yönetiminde ‘yönetimli dalgalanma’ sistemi olarak kabul edilmiştir.(Kepenek ve Yentürk 1994 s 183-184)

Yüksek oranda bir devalüasyonun ardından döviz kurunun serbestleştirilmesi ve ekonomide sübvansiyonların büyük çapta kaldırıldığı bir ortamda ihracata yönelik yeni sanayileri kurmak ve korumak amacıyla üretim ve yatırım sübvansiyonları gibi ek teşvikler sağlanmış çeşitli ihraç malları için yüksek düzeyde yeni teşvikler getirilerek ihracat üzerindeki kontrollerin tümünden kaldırılması ve ithalatın kısmen serbestleştirilmesi sağlanmıştır.(Kılıçbay 1991 s 166-167 Wolff 1987 s 107-108) İhracatın teşviki için vergi iadesi uygulaması ve TCMB bünyesinde destekleme ve fiyat istikrarı fonu kurulmuştur.İthalatta liberasyona tabi malların listesi genişletilmiş ve korumanın kotalar yerine gümrük fonlarıyla sağlanması ilkesi getirilmiştir.Damga vergisi oranı %25’den %1’e indirilmiştir.İhracatçılara sanayi malı ihracatından elde ettikleri döviz gelirlerinin %50’sini yurtdışında tutma hakkı tanınmıştır.İhracatçı firmalara kendi döviz kazançlarından finanse edilen ihracata konu olan malların girdilerine gümrük muafiyeti getirilmiştir.(Kazgan 1985 s393-396 1994 s 190-191 Yıldırım 1999 s 327)

Daha sonra mali kesimin yeniden yapılanmasını ve mali araçların çeşitlendirilmesi yönünde politikalar uygulamaya konulmuştur.Bununla yurt içi kaynaklar harekete geçirilebilecek ve aynı yolla dış kaynak sorunu da çözülecektir.Ulusal mali sistem üzerindeki baskının kaldırılması ve mali serbestleşme yönünde önemli bir adım atılmıştır.Bunun için Para arzının sınırlandırılması yüksek faiz politikasıyla tasarrufların teşvik edilmesi ve firmaların öz kaynaklarını arttırması özendirilmiştir.Bu şekilde mali sisteme derinlik kazandırılmak amaçlanmıştır.Bu amaçla Türkiye’nin mali sektörüne yönelik aldığı ilk karar pozitif reel faiz uygulamasına geçmek olmuştur.Bunun yanı sıra bankaların mevduat sertifikası çıkarmalarına izin verilmiş ve vadeli mevduata uygulanan hükümler bu sertifikalar için de geçerli olmuştur.(Binay ve Kunter 1999 s32-33) Mevduat faiz oranları yükseltilerek selektif kredi uygulamalarının ihracata yönelik olarak kullanılması kararlaştırılmıştır.1

Temmuz 1980’de dönemli mevduat faiz oranları banka ve tasarruf sahipleri arasında belirlenmek üzere serbest bırakılmıştır.(Berksoy 1995 s607 Kazgan 1994 s 188-189 1999 s 145-150)

Başlangıçta büyük bankalarının yüksek faize direnmeleri aralarında centilmenlik anlaşmasına gitmeleri ve yapılan büyük devalüasyonun enflasyonu artırması sonucunda reel faizler negatif olmuştur.Daha sonra küçük bankalar ve bankerler devreye sokularak faizler yükseltilmeye çalışılmıştır.Ancak mali kesimde baş gösteren kriz ve ardından bankaların ve bankerlerin iflası devletin mevduat faiz oranlarını belirleme yetkisinin dokuz bankaya verilmesiyle sonuçlanmıştır.

Faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla 1981’de bankalar arasındaki faiz yarışı hızlanmıştır.1982’den sonra reel faiz oranları ilk defa pozitif bir değer almıştır.1981 yılında eski %1.6 olan reel faizler 1982’de %19.2 ve 1983 yılında %14.6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Artan faiz oranları bir yandan vadesiz mevduatlardan vadeli mevduatlara yönelmeyi öte yandan küçükte olsa tasarrufların artmasını sağlamıştır.

İstikrar politikalarının uygulanması sonucu genel olarak ücretli kesimden ücret dışı kesimlere gelir aktarımı gerçekleştirilmiştir.Yurtiçi talebin kısılması ve tarımdan sanayiye kaynak aktarımının sağlanması için çalışan kesimlerin sosyal hakları askıya alınmış ve sendikalar kapatılmıştır.Grevleri yasaklanmış ve ücret belirlemeleri Yüksek Hakem Kurulu’na bağlanmıştır.Tarım fiyatlarının baskı altında tutulması ve destekleme alımlarının azaltılması sağlanmıştır.Böylece ücretlerin toplam faktör gelirleri içindeki payı 1980’de %25.1’den 1983’de %22.6’ya gelmiştir.Tarımın yurtiçi faktör gelirleri içindeki payı da 1980’de %25.1’den 1983’de %20.1’e düşmüştür.Aynı şekilde reel ücretlerde 1979-100 düzeyinden 1980’de 79.9’a 1982’de 98.6’ya düşürülmüştür.(Boratav 1991 s 207 Ekinci 1998 s 10-11) Gelir dağılımının ücretliler ve tarım kesimi aleyhine hızla bozulması bir yandan kamu kesimi dengelerini sağlarken öte yandan yurt içi talebin kısılarak ihracatın artmasında ve enflasyonun düşürülmesinde etkili olmuştur.Ayrıca özellikle ihracata yönelecek sermaye kesimine ucuz işçilikten kaynaklanan maliyet avantajı yaratılmasını sağlamıştır.Böylece ücretlerin düşürülmesiyle kar oranlarının artırılması gelir dağılımı bozularak tasarruf eğilimi yüksek gelir gruplarına kaynak aktarımını sağlamıştır.(Pamuk 1987 s 165-166)

İstikrar sürecinde uygulanan istikrar politikaları hedefine ulaşmıştır.Ekonomi sermaye birikiminin genişletilmesinin koşullarını sağlayacak biçimde soğutulmuştur.Verilen teşvik ve sübvansiyonlar reel devalüasyon ve ücret ve maaşların düşürülmesi ihracatta artış yaratmıştır.(Kılıçbay 1991 s 167) İhracat 1980’de 2.9 milyar dolardan 1982’de 5.7 milyar dolara yükselmiştir.İhracatın ithalatı karşılama oranı 1980’de %36.8 iken 1982’de %65 olarak gerçekleşmiştir.Buna istinaden bu dönemde cari işlemler açığı 3.4 milyar dolardan 1 milyar doların altına inmiştir. 1981-1983 döneminde 1979ve 1980 ‘de negatif olan büyüme oranları yıllık ortalama %4.1 olarak gerçekleştirilmiştir. Yine cari işlemler açığının GSMH’ya oranı önceki döneme göre belirgin bir düzelme göstermiştir.1980 yılında cari işlemler açığının GSMH’ya oranı %4.9’dan 1982’de %1.5’e gerilemiştir.Aynı dönemde enflasyonda da belirgin bir düşüş gerçekleşmiştir.1980 yılında %110.2 olan enflasyon oranı 1982 yılında %30.8’e düşmüştür.

İstikrar sürecinde kamu kesimi dengeleri sağlanmış bütçe açığın GSMH’ya oranı da 1980’de %3.1’iken 1982’de %1.5’e gerilemiştir.Ayrıca KKBG’de aynı dönemde %8.8’den %3.3’e düşmüştür.Kamu kesiminin dengeye gelmesinde kamu yatırımlarının ücret ve maaşların ve tarıma sağlanan destek ve sübvansiyonların reel olarak hızla düşürülmesi önemli rol oynamıştır.(Boratav vd.1995 s5 Ekinci 1998 s10)Devlet yatırımlarında üretken alanlara yapılan yatırımlar azaltılırken altyapı yatırımlarındaki artışlarla dengelenmeye çalışılmıştır.Devletin 1980 yılında toplam yatırımlar içinde imalat sanayine yaptığı yatırımlar %28.8 düzeyinde iken 1983 yılında %19.4’e düşmüş enerji ve ulaştırma yatırımlarının payı ise %42.7’den %48.5’e yükselmiştir.(DPT 1998 79)

Ancak 1980-83 yıllarında uygulanan sıkı para ve maliye politikaları enflasyonun kronik niteliğini ortadan kaldırmadığı gibi uygulanan enflasyonlu büyüme politikası da büyüme hızında dalgalanmalar ve enflasyonu hızlandırıcı etkilere yol açmıştır.Ekonomide sürüp giden durgunluk ücretlerin düşürülmesine rağmen artan işsizlik yaşanan iç talep yetersizliğinin yanı sıra sermaye birikimini sağlayacak karlılığın gerçekleştirilmemesi çok sayıda sanayi kuruluşunun krize düşmesine neden olmuştur.

4.2.2. Yapısal Uyum Sürecinde Üretimin ve Sermayenin Yeniden Yapılanması

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980’de başlatılan ve 1989’da sona eren dönemde yeni liberal stratejiler çerçevesinde Ortodoks istikrar politikalarının kısmen gelirler politikasıyla birlikte uygulamaya konulduğu dönem olmuştur. Bu çerçevede uygulamaya konulan politikaların temel özellikleri ihracatı arttırmak, döviz kurlarını ‘gerçekçi’ değerlendirmek, ücretleri reel olarak düşük tutmak, mali piyasalarda rekabeti ve faizleri serbestleştirmek ve serbest piyasa güçlerinin hakimiyetini sağlamaktır. Bu nedenle 1980-1983 döneminde uygulanan istikrar politikalarından sonra üretimde ve sermaye birikiminde yeniden yapılanmayı gerektiren yapısal uyum politikalarına geçilmiştir.

Sermayenin yeniden yapılanmasını gerçekleştirmek için uygulamaya konulan yapısal uyum politikalarının amaçları şöyle sıralanabilir. (Wolff 1987 s 108-109 Foroutan 1991 s 446-447) Ticaretin serbestleşmesi çerçevesinde doğrudan verilecek teşvikler ve kurumsal düzenlemelerle ihtiyaç duyulan ithal malların finansmanında kullanılacak döviz girdisi sağlayarak ihracatın teşvik edilmesi, kamu yatırımlarının gelirdeki artış düzeyine göre ayarlanması ve bu yatırımların özel sektörün girdiği alanlarda alt yapı yatırımlarına doğru kaydırılması sağlanarak kamu yatırımlarında etkinliğin artırılması, ihracat karşıtı eğilimleri azaltarak ve ihraç ürünleri için gerekli girdilerin ithalatını ucuzlatmak amacıyla ithalatın serbestleştirilmesi, devletin borç idaresinde etkinliğin sağlanması amacıyla borç yapısının karmaşıklıktan kurtarılmasına yönelik politikalar, KİT’lerin fiyat politikasında yönetiminde ve finansmanında yapılacak iyileştirmelerle verimliliklerinin artırılması ve böylece ekonomik büyümeye daha fazla katkıda bulunmalarının sağlanması, mali sektörün serbestleşmesine yönelik reformların yapılması ve sanayi tarım enerji sektöründe reformlara gidilmesi.

Nitekim 1980-1983 döneminde uygulamaya konulan istikrar politikalarıyla esas olarak bir ticari ve mali serbestleşmenin ön koşullarının hazırlanması sağlanmıştır. Kasım 1983 yılında yapılan seçimlerden sonra iktidara gelen Özal hükümeti ekonomide daha fazla serbestleşmeyi ve dışa açılmayı savunan bir yaklaşım sergilemiştir. Bu çerçevede ele alınan yapısal uyum reformların uygulanışı açısından 1980 sonrası ekonomik bakımdan kabaca iki alt döneme ayrılabilir. Birincisi ithalatın ve ihracatın serbestleşmesi bağlamında gerçekleşen dış ticaretin ve mali piyasaların serbestleşmesini içeren 1983-1988 dönemi, ikincisi ise mali piyasaların ve sermaye piyasasının tam serbestleşmesi ve konvertibilite uygulamalarını içeren 1989-1993 dönemi.

4.2.3 5 Nisan 1994 Kararları ve İstikrar Süreci

1989 yılı mali serbestleşme uygulamalarından sonra sürekli artan kamu açıkları, reel ücretlerin işgücü verimliliği üzerinde değer kazanması, 1989-93 döneminde kronik yüksek enflasyonla birlikte, ödemeler bilançosu dengesizlikleri ve cari işlemler açığının giderek arttığı bir ortam yaratmıştır. Bu nedenle, 1994'te yaşanan ekonomik krize karşı alınan istikrar önlemlerin hedefi, kamu harcamalarını kırmak, iç talebi daraltmak, ücretleri baskı altına almak ve yüksek oranlı bir devalüasyon yapmaktır.

5 Nisan'da ilan edilen ve "5 Nisan kararları" denilen ekonomik istikrar önlemleri, ekonomik dengesizlikleri gidermek yanında büyük ölçüde yapısal uyum programlarını hızlandırmak amacıyla kabul edilmiştir. Bunlar, tarımsal desteğin azaltılmasını içeren tarımsal reform, devletin ekonomik rolünün daraltılması ve sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi uygulamalarıdır. Böylece, 5 Nisan kararlarıyla kısa vadede istikrar, öncelikle kamu açıklarının azaltılmasıyla orta ve uzun vadede istikrarın sürekliliği ise kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılmasıyla sağlanmaktadır (Arın, 1995b, s.779). Bu anlamda 5 Nisan kararları yeni liberal politikalar demeti olarak, piyasada bozulan dengelerin ve kaybolan güvenin yeniden inşasını temel alarak ekonomik, toplumsal ve siyasal yapıda önemli dönüşümler yaratacak uygulamaları öngörmektedir.

IMF reçetelerine göre uygulamaya konulan "5 Nisan kararları" da yine klasik Ortodoks istikrar programının içerdiği sıkı para politikalarına, ücretlerin bastırılarak yurtiçi talebin daraltılmasına ve devalüasyona dayanmakta ve heteredoks istikrar politikalarıyla da desteklenmektedir. Bu çerçevede hükümet öncelikle % 38.9 oranında bir devalüasyon yapmıştır. Merkez Bankası TL'den kaçışı ve dolarizasyonu önlemek amacıyla para ve döviz piyasasına istikrar kazandırmak için günlük, hatta gecelik faiz uygulamalarına giderek faizi yükseltmiştir. Üç ay vadeli net % 50 süper faizli Hazine bonosu satılmış, banka mevduatları tamamen sigorta kapsamına alınmış ve Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanımına sınırlamalar getirilmiştir (Boratav, 1995, s.200). Böylece kısmen de olsa dövizin TL yerine ikame edilmesi önlenmiştir. Ücretlerin düşürülmesinin somut karşılığı sıfır sözleşmeler ve/veya enflasyonun akında zam uygulamaları olmuştur. Bütçe açıklarının azaltılmasına yönelik olarak kamu harcamalarının azaltılması çerçevesinde Faiz ödemeleri ve askeri harcamalar dışındaki yatırım, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamusal alanlarda kısıntıya gidilmesi ve kamuda çalışan işçi ve memurlara bütçe ödenekleriyle sınırlı olmak

üzere artış yapılması öngörülmüştür. Kamu personeli alımı durdurulmuştur. Gelirleri arttırmaya yönelik olarak da petrol ürünleri fiyatları arttırılmış, akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan pay % 50'den % 70' e çıkarılmıştır. KİT ürünlerine % 100 zam yapılmış ve ata ay sabit tutulması öngörülmüştür (Özatay, 1995, s.32). 1994 yılında ücretliler dışındaki vergi mükelleflerinden beyan ettikleri gelir matrahları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere Net Aktif Vergisi ve Ekonomik Denge Vergisi ve ek emlak vergisi alınmıştır.

Ayrıca devletin ekonomideki rolünün daraltılması hedefi de özelleştirme uygulamalarına hız vermek olmuştur. Özelleştirme politikalarının hızlandırılması için yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması ve kamu bankalarının özelleştirilmesi öngörülmüştür. Büyük borç yükü altında olan ve özelleştirilemeyecek KİT'lerin kapatılması amaçlanmıştır Sosyal güvenlik reformu kapsamında özel sağlık ve emeklilik sigortasının teşvik edilmesi, prim gün sayısı ve prim oranlarının arttırılması ve emeklilik yaşının yükseltilmesi çalışmalarına hız verilmesi öngörülmüştür. Tarımsal destekleme politikasında yapılacak değişiklikle doğrudan fiyat desteklemeleri kaldırılarak çiftçilere doğrudan gelir desteği sağlanması ve kayıt sisteminin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Uygulamaya konulan 5 Nisan kararları, kısa vadede para ve döviz piyasaları hızla istikrar kazanmış, döviz kuru kontrol altına alınmış, TL'sına güven sağlanmıştır. Yapılan yüksek oranlı devalüasyon ithalatı kısığından dolayı cari işlemler açığı fazlaya dönmüş ve bunun sonucunda uluslararası rezervler artmıştır. Bütçe açıkları azaltılmış, KKBG düşmüştür. Kurun kontrol altına alınması, iç talebin daraltılması, enflasyon artış hızını yavaşlatmıştır. KKBG'nin GSMH'ya oranı 1993'te % 12'den 1995'te 7.9'a ve 1996'da 5.2'ye düşmüştür . Enflasyon oranı 1994'te %106.3'ten 1995'te %93.6'ya 1995'te % 80.4'e inmiştir. Cari İşlemler açığı 1993'te 6.4 milyar dolardan 1995'te 2.6 milyar dolar fazlaya dönüşmüştür. Uluslararası rezervler 1993'de 16.5 milyar dolardan 1994'te 23.9 milyar dolara ve 1995'te 27.7 milyar dolara yükselmiştir.

5 Nisan kararları, ödemeler dengesinde ortaya çıkan cari işlem açığını, bütçe açığında olduğu gibi yine para politikaları önlemleriyle aşmaya çalışmıştır. Devalüasyon yapılarak ithalatın frenlenip ihracatın arttırılması ve cari işlemler açığının azaltılması yoluna gidilmiştir. Benzer politikalar 1980'lerin başında ihracatı arttırmış, fakat, parasal teşviklerden reel teşviklere geçilemediği için ihracat tıkanma noktasına gelmiştir. Böylece reel kur değer kaybederken reel ücretlerde de önemli düşüşler yaşanmıştır. İthalatın kısılması cari işlemler dengesini iyileştirmiştir. Ancak devalüasyonun ekonomiyi dışa yönelterek ihracata dönük

büyüme yi gerçekleştirebilmesi için yatırım, teknolojik gelişme ve üretim gibi ekonominin reel yanını da uyarılması ve özendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle yapılan devalüasyonlar tek başına uluslararası pazarda rekabeti arttıramaz ve ödemeler bilançosu dengesizliğini çözemez. Aksine, bizim gibi AGÜ'lerde enflasyonu azdırmaktan öteye gidemez. Çünkü dengesizlik parasal sorunlardan çok üretim sorunlarından kaynaklanmaktadır. Dış talebin artırılması, ancak, üretim ölçeğinin, teknolojinin, girdi maliyetleri ve özkaynak yetersizliği gibi sorunların asılmasıyla sağlanabilir. Sonuçta 1995 yılından itibaren tekrar dış kaynak kullanımına dayalı büyüme politikasına dönülmesiyle birlikte artan ithalat talebi dış ticaret açığına neden olmuştur. Faiz oranları yüksek belirlenmiş ve enflasyon oranı da 1989-1993 dönemindeki düzeyinden daha yüksek bir patikaya oturmuştur (Ekinci, 1998, s.23).

5 Nisan kararları da kemer sıkma politikaları aracılığıyla çalışan sınıfların satın alma gücünü azaltmayı ve enflasyonla gelir dağılımının çalışanlar aleyhine yeniden düzenlenmesine yol açmıştır. Bu yolla bir yandan ekonomi "soğutulup" mal piyasalarına durgunluk içinde istikrar kazandırılırken, öte yandan da yüksek faiz politikasıyla iç ve dış borçlanma olanakları genişletilmiştir (Köse ve Yeldan, 1998, s.57). Dolayısıyla 5 Nisan kararlarının, döviz kuru-faiz-borsa sarmalında faaliyet gösteren spekülâtif sermayeye yönelik hiçbir fedakarlık talebi yoktur ve üstelik hazinenin bir yandan borçlanabilmek bir yandan da döviz kuru baskısını azaltabilmek amacıyla faiz oranlarını hayli yükseltmek zorunda kalmıştır. Nitekim kamu yatırımları reel olarak % 30. Ücret ve maaşlar % 22 oranında azaltılırken, faiz oranlarının yükseltilmesi nedeniyle mali kesime borç faiz ödemeleri aracılığıyla reel olarak % 24 oranında bir gelir aktarımı söz konusu olmuştur (Yeldan, 1997, s.218). Böylece toplumun geniş kesimlerinden sermaye kesimine gelir aktarımı varolan gelir dağılımı eşitsizliğini daha da arttırmıştır. 1994 yılı gelir dağılımı verilerine göre nüfusun en alt gelir düzeyindeki % 20'lik kesimi ile en üst gelir düzeyindeki % 20'lik gelir kesimin milli gelirden aldıkları payların 1987 yılı verilerine en alt gelir düzeyindeki kesim için % 5.2'den % 4.9'a gerilerken, en üst gelir düzeyindeki kesimin payı % 49.9'dan % 54.9'a yükselmiştir. Orta gelir grubunu oluşturan kesimlerinde payları azalmış, ikinci % 20'lik kesim % 9.6'dan % 8.6'ya, üçüncü ve dördüncü % 20'lik kesimlerin payları da % 35.5'ten % 31.6'ya gerilemiştir. Devletin büyük boyutlara varan borçlanma gereği ve kamunun iç borçlanma senetleri için ödediği reel faizlerin yüksekliği, borçların kısa dönemli oluşu giderek iç borçlanmayı kontrol altına alınamaz hale getirmiştir. Kamu borçlanmasının bütçe üzerindeki etkisi ise, faiz ödemelerine ayrılan payın giderek yükselmesi olmuştur. Bütçeden en çok payı kişilere ve firmalara yapılan faiz ödemeleri almaktadır. Bu durum toplanan vergilerin önemli bir

bölümünün tekrar kişilere ve firmalara aktarıldığını göstermektedir. 1989'da bütçe içindeki borç faiz yükü % 20 iken, 1994'te % 33.2'ye ve 1998 yılına gelindiğinde % 39.6'ya ulaşmıştır .

Ayrıca artan borçlanma döngüsünün yarattığı reel faiz yüksekliği reel sermaye yatırımı yapan sanayicileri imalat sanayine yatırım yapmak yerine devlet tahvili almaya yöneltmiştir. 1995- 1997 yılı için 500 büyük firmanın faaliyet dışı gelirlerinin yüksek olması bunun bir kanıtıdır. 1995-1997 döneminde 500 büyük sanayinin faaliyet dışı geliri % 50'yi aşmıştır (İSO, 1998, s.59). Dolayısıyla 1994 krizinden hemen sonra ekonomi yaşanan toparlanma ve iç talepte canlanma 1994 yılından itibaren reel olarak düşürülen ücret ve maaş gelirlerinden ziyade, kriz sonrasında büyümeyi uyarıcı faiz ve rant kazançlarından kaynaklanmıştır (Boratav, 1995, s.200). Bu gelirlerden kaynaklanan ekonomik büyümenin de reel kaynaklardan büyümeyi gerçekleştirmeyen bir ekonomi için her zaman istikrarsız bir yapı arz etmeye devam edecektir. Sürekli istikrarsızlığın hüküm sürdüğü, yüksek faiz politikalarının uygulandığı ortamın da etkisiyle özel sektör üretken yatırımlara yönelmek yerine kısa dönemde geri dönüşü olan yatırım türlerine veya hizmet sektörlerine yönelmiştir. Özel sektör yatırımlarının üretken alanlarda artmaması sonucu toplam sabit sermaye yatırımları ekonomik büyümenin sağlıklı ve hızlı bir şekilde olmasını engellemiştir.

İhracatın arttırılması ve sermaye birikiminin sağlanması için gereken reel kesim sabit sermaye yatırımları da 1989'dan beri gerilemiştir. Kamu kesimi imalat sanayiye yatırım yapmaktan tümüyle çekilmiştir. Gelecek yıllarda özelleştirmelerin hızlanması nedeniyle bunun daha da düşeceği ve hatta sıfıra ineceği ifade edilmektedir (Arın, 1995b, s.785). Buna karşılık, özel kesim yatırımlarının, üretimin ve kârlılığın cazip olmaması nedeniyle şimdilik imalat sanayi yerine daha çok konut ve hizmet sektörüne gitmektedir. Nitekim 1981 yılında özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde % 31.2'lik bir paya sahip konut yatırımları, 1989'da % 21.1, 1992 yılında % 27.7, 1995 yılında % 45.1 ve 1998 yılında ise % 42'ler düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Özel kesim imalat sanayi yatırımları ise, 1980'de % 27.7 iken, 1989'da % 21.1, 1998'de % 22.4 olmuştur. Üretken yatırımlardaki aşınma daha büyük boyutlu olarak kamu kesiminde yaşanmıştır. Buna göre, kamu kesimi sabit sermaye yatırımları içinde imalat sanayinin payı 1980 yılında % 26.3 iken, 1989'da % 4.6'ya, 1994-1997'de ortalama % 3.5'e ve 1998'de % 3'e gerilemiştir (DPT, 1998, s.34; DTM, 2000, s.22).

Ekonominin reel sektöründeki durgunluk, artan bütçe açıklarının yol açtığı yüksek faiz ile borçlanma gereği ve yükselen enflasyonu düşürmek amacıyla devletin vergi reformu

çerçevesinde mali kesimi vergilendirme çabaları stagflasyon olgusunu arttırmış ve krizi hızlandırmıştır. Çünkü kriz dönemlerinde vergi oranlarının artırılması krizi daha da derinleştirmekte ve sermaye birikiminin doğasına ters düşmektedir. Bu durum sermaye kaçışını hızlandırmıştır. Sermaye kaçışı 1998'de 6.4 milyar dolar olmuştur .Bu gelişmeler iç talepte daralmaya, iflaslara ve işçi çıkarmalara yol açmıştır. 1997'de GSMH büyüme hızı % 8.3 iken, 1998'de % 3.8'e gerilemiştir. Bu gerilemede sanayi sektöründe yaşanan üretim düşüşünün payı belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Ekonomide yaşanan durgunluk, yüksek enflasyon, artan işsizlik ve gelir dağılımı bozukluğunun yarattığı "ısınma", 1999 yılına gelindiğinde enflasyonun düşürülmesi ve sermaye kaçışının önlenmesi amacıyla ekonomiyi canlandırıcı politikalara gereksinimi arttırmıştır. Bu nedenle Aralık 1999'da IMF ile yapılan stand-by anlaşmasında talep genişletici politikalara geçileceğinin sinyali verilmiştir (Boratav, 2000, s.24). Program enflasyon beklentisini kırmaya yönelik sabit kur ve sıkı para politikaları ile kamu kesiminde mali dengeyi sağlamaya yönelik heteredoks nitelikli gelirler politikalarını içermektedir. Merkez Bankası 9 Aralık 1999'da enflasyon hedeflemesi öngören bir para ve kur politikası programı açıklamıştır. Böylelikle 1 dolar ve 0.77 Eurodan oluşan döviz sepetinin 2000 yılı sonuna kadar ne kadar değerleneceği hergün önceden belirlenecektir, 1 Ocak 2000'de başlamak üzere döviz kurunun belli bir oranda artışına izin verilmesiyle TL'ye güven kazandırmak hedeflenmiştir. Fakat bu politikalarında dış borcun daha fazla artmasına, ödemeler bilançosu dengesizliklerine ve yeni bir aşırı değerlenme krizine yol açacağı o zamanlardan gözlenmekteydi. Çünkü Merkez Bankasının döviz kuru için belli bir hedef belirleme politikası, ancak kurun bu hedef doğrultusunda gitmesini sağlayacak mali ve parasal politikalarla mümkün olacaktır. Ancak mali ve parasal politikalar gevşek tutulduğunda bu durumda ulusal paranın değerlenmesi ihracatı azaltırken ithalatı arttıracığından cari işlemler açığını yükseltecektir. Cari işlemler açığı bir süre kısa vadeli sermaye ile finanse edilmeye çalışılacak bunun için döviz baskı altında tutulacaktır. 1994 yılındaki sermaye kaçışı süreci tekrar gündeme gelecek ve sonuçta bir mali krizle bitecektir.

4.2.4 Sosyal Politikalarda Yeniden Yapılanma

1997 yılında yaşanan ekonomik durgunluk, düşen kâr oranları sermaye kesiminin hükümet üzerindeki baskılarını arttırmıştır. Kısa vadede kâr oranlarını arttıracak yapısal dönüşüm gerçekleştirilemeyeceğine göre, en önemli maliyet unsuru olan işgücünün denetim altına alınmasını amaçlayan bir dizi önlem gündeme getirilmiştir. Bu önlemlerin başında esnek çalışma, özelleştirme ve sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi gelmektedir. Dolayısıyla 1997'den beri uygulamaya konulan istikrar önlemleri sonrasında yapısal uyum sürecinin yeni bir evresi hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Bu, sosyal politikaların yeniden yapılanmasını kolaylaştıracak sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi evresidir.

1994 krizinden sonra IMF ve Dünya Bankası'nın önerdiği yeni liberal strateji bağlamında Türkiye'de de sosyal güvenlik sisteminde reform programı yürürlüğe konulmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'de sosyal güvenlik harcamalarına konu olan fonların GSMH'ya oranı 1991 yılında % 4.9'dan 1998'de 6.1 düzeyine yükselmiştir. Ayrıca devletin bütçeden sosyal güvenlik kurumlarına transfer harcaması 1993 yılında bütçenin % 2.8 iken, 1994 yılından sonra hızla artmış ve 1999 yılına gelindiğinde % 9.5 düzeyine ulaşmıştır . Bu nedenle Türkiye'de özellikle 1994 yılından itibaren devletin bütçeden artan oranda katkı yaparak sosyal güvenlik kurumlarını sübvansetmesi nedeniyle sosyal güvenlik kurumlarına yönelik yeniden yapılanma programları başlatılmıştır. Amaç devletin bu kurumlara bütçeden ayırdığı payın azaltılması ve devletin küçültülmesi girişimleri çerçevesinde devletin kontrol ettiği fonların özel sektör tarafından daha düşük maliyetle kullanılmasıdır.

Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi üç kamusal kurum tarafından örgütlenmiştir. Kamuda çalışan memurlar için Emekli Sandığı, işçiler için Sosyal Sigortalar Kurumu ve serbest çalışanlar için Bağ-kurdur. Bu kurumlar emeklilik, sağlık bakımı, iş kazası, hastalık ve sakatlık durumları hamilelik ve çocuk gibi ödemelere ilişkin ödemeleri düzenlemektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'de aktif sigortalı ve bağımlı sigortalı nüfus oranı artmıştır. Aktif sigortalı nüfus oranı 1990 yılında % 71.2'den 2000 yılında % 92.6'ya çıkarken daha hızlı bir artış sağlık kapsamındaki nüfus oranında gerçekleşmiştir. İşte yerli ve yabancı sigorta şirketlerinin kontrol etmek istediği fonların müşteri kaynağının büyük olması, sosyal güvenlik

kurumları özelleştirildiğinde bu fonların önemli bir kısmının kullanılmasını sağlayacaktır (Kazgan, 1999, s.373).

Bu kurumların dengelerinin bozulmasında en önemli rolü fonları yöneten devlet yaratmıştır. Örneğin yasal olarak devlet tahvillerine en çok % 40 kadarının yatırılması gereken sosyal güvenlik fonlarının, 1965-1980 döneminde bunun çok üzerinde bir oranın KİT'lerin finansmanı için kullanılması önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Türkiye'de reel faizlerin negatif düzeyde seyretmesi fonların reel olarak aşınmasına yol açmıştır. 1980'lerden sonra ise reel faizler yükselirken devletin fonları nominal faizlerin yarısı düzeyinde faizlerle kullanması fonların giderek küçülmesine yol açmıştır. Ayrıca prim ödemelerinde oto kontrolün gerçekleştirilememesi nedeniyle gecikmelerin olması ve bu primlerin özel sektör tarafından kullanılmasına göz yumulması sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının giderek daha çok artmasına yol açmıştır. Ayrıca sosyal güvenlik sisteminin sorunlarının ana kaynağı, izlenen istikrar ve yapısal uyum politikalarının ulusal işgücü piyasalarında yarattığı kayıtdışılık ve marjinalleşme eğilimlerinde yatmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik kuruluşlarında gözlenen finansman krizi doğrudan doğruya işgücü ve mal piyasalarındaki yapısal çarpıklıkların ve genel makro ekonomik dengesizliklerin bir yansıması olduğu açıkça görülmektedir (Yeldan ve Köse, 1999, s.89).

Bu nedenle öncelikle emeklilik yaş sınırının yükseltilmesi çalışmalarına ağırlık verilmiştir. İlk aşamada emeklilik yaşlarının yükseltilmesiyle devlet emekli aylıklarını ödemek için kullandığı fonları bir süre erteleme yoluyla düzenlemeye çalışmıştır. Daha sonra da, hükümet programlarında yer alan şekliyle Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur sistemlerini zaman içinde tasfiye edilerek çalışanların emeklilik işlemleri ve tasarruflarını özel sigorta şirketleri ve özel emeklilik fonları aracılığıyla yürütülmesi uygulamasına geçilecektir. Uygulamanın amacı bu yolla yerli ve yabancı sigorta şirketlerine fon piyasasını açmaktır. Devlet sosyal güvenlik ve emeklilik konusunda esas itibarıyla denetleyici rolünde olacaktır.

Böylece 1999 yılı sonunda devlet İMF'nin baskısıyla ülke koşullarına uygun olmayan bir düzenlemeyle emeklilik yaşını erkeklerde 60, kadınlarda 58'e çıkaran yasayı kabul ederek emeklilik hakkının kazanılmasını zorlaştırmıştır. 1999 yılında sosyal güvenlikte yeniden yapılanmanın getireceği toplumsal muhalefetin bastırılması içinde 2000 yılında "işsizlik sigortası" uygulamasına geçilmiştir. Sosyal güvenlikte yeniden yapılanma toplumun belirli bir

kesimine getireceği yükü bu kesimlerin yoksullaşmasını hızlandıracaktır (Yeldan ve Köse, 1999, s. 14).

4.3 Türkiye'de İstikrar ve Yapısal Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi

Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle yapısal uyum sürecine girmesini sağlamaya yönelik bir işlevi yerine getiren istikrar programının 1980'den sonra uygulamada süreklilik kazandığı görülmektedir. Bu programlar, enflasyon ve ödemeler dengesi sorunları gibi kısa dönemli hedefleri çözme uğraşısı yanında para ve kredi, vergi, cari işlemler dengesi ve döviz kuru politikaları aracılığıyla sermayenin yeniden yapılanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Sermayenin yeniden yapılanmasını 1980'den itibaren İYUP ile uygulamaya konulan Ortodoks önlemlerle gerçekleştirmeye çalışan Türkiye'de bu politikaların fiyat ve makro ekonomik denge bakımından istikrarı sağlamaya yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Uygulamaya konulan iktisat politikaları krizi önleyemeyince, istikrar gelir dağılımı bozularak sağlanmış, çalışan kesimlerden ve tarım kesiminden sermaye kesimine kaynak aktararak sermaye birikimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bunun sağladığı rahatlama ise geçici olmuştur.

1980 sonrasında uygulanan genel ekonomi politikasının temel amacı, devletin, birikim krizini önlemek için sermaye kesimine kaynak transferi gerçekleştirmek olduğundan vergi sistemindeki düzenlemelerle, büyük sermaye kesiminin vergi yükü azaltılarak özel kesim yatırımlarının desteklenmesi ve böylece geriletelen kamu yatırımlarının yerine geçmesi öngörülmüştür. Ancak, kamu kesiminin imalat sanayii, madencilik ve tarım gibi üretken kesimlerden çekilmesine karşın bu alanlardaki özel kesim yatırımlarında bir artış olmazken, konut yatırımlarının özel kesim yatırımları içinde birinci sırayı korumayı sürdürmüştür. Böylece, devletin sanayi yatırımlarından çekildiği özel sektörün de bu alanda yatırım yapmayarak kaynaklarını devlete borç verdiği bir "sanayisizleşme" süreci başlamıştır. Bu süreç içinde "rantiye ekonomisi" güçlenirken, devletin borçlanma faizleri genel faiz düzeyini belirler duruma gelmiş, yükselen faiz oranları nedeniyle artan kredi maliyetleri özel kesim yatırımlarını olumsuz etkileyerek "sanayisizleşme" sürecini pekiştirmiştir.

Devlet kaynak transferini hızlandırırken refah devleti göstergeleri olan kamu hizmetlerinde gerileme olmuş, fakat borç ana para ve faiz ödemelerindeki hızlı artışlar ve diğer transfer harcamaları nedeniyle toplam konsolide bütçe harcamalarında gerileme olmamıştır. Başka bir deyişle kamu kesimi, topluma sunulan hizmetler bakımından gerçek

anlamda küçültülürken, devletin kullandığı kaynaklarda önemli bir azalma olmamıştır. Ne var ki, borçlanmanın kendi kendini besleyen bir süreç olması, kamu ekonomisini borçlanma, faiz ödemeleri, büyüyen bütçe açıkları, daha fazla borçlanma, daha büyük miktarlarda faiz ödemeleri ve daha büyük bütçe açıkları kısır döngüsü içine sokmuştur.

Türkiye kapitalizmi, kaynak sıkıntısı çeken bir ekonomide 24 Ocak 1980 istikrar programı adı altında uygulamaya koyduğu yeni liberal politikalar ile kaynak dağılım mekanizmasında yapısal dönüşüm gerçekleştirmeye çalışmış. 1980'lerde ekonomi dışa açılırken, uygulamaya konulan politikalar sadece kaynak dağılımıyla sınırlı kalmıştır. Bu uygulamalar; ithal kısıtlamalarının kaldırılması, faiz oranlarının serbest bırakılması, döviz kurunun piyasa güçleri tarafından belirlenmesi, Konvertibilite ve sermaye piyasasının kurulması gibi politikalarlardır. Böylece, 1989 yılında 32 sayılı kararla firma ve kuruluşların dövizle borçlanmalarına olanak sağlayan uluslararası mali serbestleşme dönemine girmiştir.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi ihracata dayalı birikim modelinin zorunlu bir ögesidir ve bu uygulama TL'nin değer kaybetmesi üzerine kurulmuştur. Ancak mali sermayenin serbestleşmesiyle bu durum TL'den kaçışa ve dolarizasyona yol açmıştır. Bunun önlenmesi için TL'ye yüksek faiz oranları uygulanmıştır. 1989 yılında konvertibiliteye geçişle birlikte TL'ye uygulanan yüksek faiz oranları, kısa dönemli sermaye akımlarını ülke içine çekmiştir. "Sıcak para" diye adlandırılan bu sermaye girişi, TL'nin değer kaybını engellediğinden ihracatı olumsuz etkilerken ithalatı körüklemiştir. Diğer bir deyişle mali serbestleşme reel ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Yani, mali serbestleşme ile neoklasik yaklaşımın, yatırımların ve tasarrufların uyarılacağı ve sermaye birikimini sağlayacağı savı geçersiz kalmıştır. Türkiye'de dış ticaretin (mal akımlarının) serbestleştirilmesiyle mali piyasalarının (sermaye akımlarının) serbestleştirilmesi deneyimi bu beklentiyi gerçekleştirememiş, aksine ulusal ekonomiyi dışa bağımlı kılmış, reel üretimi dışlamış ve gelir dağılımını bozmuştur. Çünkü sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle ülkeye giren kısa vadeli sermaye girişleri, kamu açıklarını arttırarak, iç borçlanmayı, iç borçlanma da faiz oranlarını yükseltmesi sonucu, kısa sürede kamu dengelerini bozarak ekonomik istikrarsızlıkları şiddetlendirmiştir.

Bu çerçevede, 1990 sonrasında Türkiye'de uygulanan istikrar ve yapısal uyum programları, kamu harcamalarının ve özellikle kamu yatırımlarının azaltılmasıyla devletin ekonomideki payını ve işlevini küçültmeyi amaçlamıştır. Ayrıca sermaye kesiminin vergi yükünü hafifleterek, özel sektör yatırımlarının desteklenmesine yönelmiştir. Bu amaca

yönelik uygulamalar, bir yandan vergi sisteminde ve bütçe gelirlerinin yapısında, bir yandan da kamu harcamalarının miktar ve birleşiminde önemli değişikliklere yol açmıştır. Ancak bütün bu uygulamalar devletin ekonomideki etkisini azaltırken, bütçe açıklarının büyümesini engelleyememiştir.

Türkiye'nin rekabet gücü ve borç geri ödeme kapasitesi nihai olarak büyüyen reel ekonomiye (mal ve hizmet üretimi) bağlı olduğu için, reel üretimi engelleyen bir mali serbestleşmenin de sınırı vardır. İşte 1994 başında böylesi bir sınırın eşiğine gelinmiştir. 1994 yılında para ve sermaye piyasalarındaki aşırı genişleme spekülasyon alanlarına yapılan yatırımların üretim alanına yapılan yatırımlardan daha karlı hale gelmesine yol açmış ve mali piyasalarının cazip olması sermayeyi üretimden çekmiştir. Uygulama konulacak yapısal uyum politikaların sürekli ertelenmesi, toplumda, enflasyonla mücadelenin sözde kaldığı ve ciddiye alınmadığı izlenimini yaratarak siyasi iktidara güvensizliğe yol açmaktadır.

Sonuçta 1960'lı yıllara nazaran 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinin büyüme potansiyelinde bir gerileme yaşanmıştır. Ekonominin potansiyel (maksimum) büyüme oranı % 6'dan % 4.5'e düşmüştür. Ayrıca büyüme hızı dalgalanmalarında da (Çevrim) 1980'li yıllarda önemli değişiklikler olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda ortalama büyüme hızının üstünde ve/veya altında bazen ikişer bazen de üçer yıllık çevrimler söz konusudur. Yani yıllık fiili büyüme, ortalama büyüme hızının iki yıl, üç yıl üstüne çıkar ya da iki yıl, nadiren de olsa üç yıl altına inerdi. 1981-92 yılları arasında da benzer bir çevrimle karşılaşırız. Fakat dönem kısalmıştır. Bazen bir nadiren iki yıl ortalama büyüme hızının üstüne çıkılıyor, hemen ardından bir nadiren de iki yıl altına iniliyor. Yani ekonominin 4-5 yıllık çevrimi 2-3 yıla inmiş durumdadır (Boratav-Türel ve Yeldan, 1995, s.6). Aynı şekilde Türkiye imalat sanayiinde kâr oranlarının gelişimine bakıldığında 1980 yılından 1982 yılına kadar yükselmiş, 1982-1984 döneminde düşmüş, 1985-1986 yıllarında tekrar yükselmiş ve 1987 yılında ise tekrar düşmüştür. 1988'de görülen yükselme eğilimini 1989'dan 1994'de kadar tekrar bir düşüş eğilimi takip etmiştir. 1994-1995 yıllarında yükselen kâr oranları 1997'den itibaren tekrar düşme eğilimi içine girmiştir (Altıok, 1998, s.266-267). Sonuçta imalat sanayi kâr oranlarının düşme eğilimi, yani konjonktürün dip noktası hep istikrar politikalarının uygulanmasının tükendiği, tepe noktası da istikrar politikalarının başlangıç tarihlerine denk düşmüştür.

Büyüme hızında ve ödemeler dengesindeki dalgalanmaların ve yükselen enflasyonun ardında düşük yatırım ve tasarruf oranlarının yarattığı sermaye birikimi yetersizliği

gelmektedir. Üretken kapasitenin büyüme hızı, yatırım oranlarının düşmesine bağlı olarak yavaşlayınca, talepten kaynaklanan genişleme konjonktürleri en çok iki yıl içinde kapasite sınırlarına dayanmakta, bu da enflasyonun artmasına, cari işlemler açığının yükselmesine ve büyümenin tıkanmasına yol açmıştır. Böylece sermaye birikiminin yetersizliği, bir yandan enflasyonu, öte yandan büyüme sürecindeki istikrarsızlıkları açıklayabilecek temel bir unsur olmuştur (Boratav, 1995, s.189). Dolayısıyla 1980'den itibaren Türkiye ekonomisi dünya pazarlarında rekabeti verimliliği ön plana alan bir sanayi yapısıyla değil, döviz kurları ve düşük ücretlerle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu politikaların uygulanmasında güçlükler ortaya çıkınca cari işlemler dengesi açık vermeye ve dış borçlar artmaya başlamıştır. Sermaye birikimi ve ulusal tasarruf oranı düşmüş, özellikle kısa dönemli sermaye hareketleri biçiminde gerçekleşen dış tasarruflar, ulusal tasarruftan ikame etmiş, büyüme giderek tüketime ve dış açıklara bağlanmıştır. Böylece ekonominin uzun dönemli büyüme potansiyeli yavaşlamıştır. Sermaye birikimini hızlandıracak üretken yatırımlar ve sektörel öncelikler gözardı edilmiş, spekülasyon unsurların giderek daha da önem kazandığı mali bir yapı ve aşırı şişen mali faaliyetler yaratılmıştır.

Türkiye ekonomisinin İYUP'nda geline aşamayı şöyle özetleyebiliriz: Türkiye'de 1980'de üretimde yeniden yapılanmayı gerçekleştirecek dış ticaretin serbestleştirilmesiyle başlayan süreç, faiz oranların serbest bırakılması, 1984'te ithalatın serbestleştirilmesi, 1985'de döviz tevdiat hesapların açılmasına izin verilmesiyle sürmüştü ve 1989'da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi uygulamalarıyla sermayenin yeniden yapılanması süreciyle tamamlanmıştır. Buna göre, 1980 sonrası uygulamaya konulan İYUP doğrultusunda gerçekleştirilen mal, para ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi reformları tamamlanmıştır. Dolayısıyla 1990'ların sonunda kabul edilen yeni liberal yeniden yapılanma politikaları çerçevesinde devletin küçültülmesi politikalarının öncelikle ele alınması gerekliliği kendini yoğun bir biçimde hissettirmektedir. Bunun için 1994 yılında yaşanan mali krizden sonra piyasa çarpıklıklarını giderecek kurumsal reformların uygulanmasına geçilmiştir. Bu çerçevede öncelikle özelleştirme uygulamalarına hız verilmiştir. Bankacılık kurulu, rekabet kurulu gibi kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Sosyal güvenlik sisteminde düzenlemelere gidilmiş, emeklilik yaş sınırı yükseltilmiştir. İşgücü piyasalarının yeniden yapılanması çerçevesinde Ekonomik ve Sosyal Konsey çalışmalarına hız verilmiştir. Sonuçta 1994'ü izleyen son beş yıldaki ekonomik göstergeler hem 24 Ocak 1980 hem de 5 Nisan 1994 istikrar ve yapısal uyum politikalarının, yeni liberal stratejiler eşliğinde Türkiye kapitalizminin çelişkilerini gideremediğini ortaya koymuştur. Çünkü incelenen dönemde

Türkiye'de sermaye birikiminin krizi daha çok dolaşım sürecini düzenleyen parasal istikrar ve yapısal uyum politikaları ile engellenmeye çalışılmıştır. Fakat sermaye birikimi krizinde dolaşım sürecini düzenleyen talep yönlü politikalar değil, üretim sürecini düzenleyen arz yönlü politikalar belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, 2000'li yıllara girdiğimiz şu günlerde yeni bir stand-by ve istikrar programı uygulamasına girilmiş olması bunun güçlü bir göstergesini oluşturmaktadır.

4.4 - Türkiye'de 2001 Krizinin Gelişimi ve Sebepleri

Türkiye, 1990'lı yılların başından itibaren muhtelif ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu krizlerin başlıca nedenleri; sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıklı yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasıdır. Bunlara ilaveten, küreselleşme; ekonomide belirgin bir kriz olmadığında da salgın krizler aracılığı ile Türkiye'de istikrarsızlık yaratmış, Asya ve Rusya krizleri gibi dışsal etkenler ekonominin dayanıklılığını azaltarak durgunluğa veya daralmaya neden olmuştur. Türkiye'de birçok istikrar programı uygulanmış olmasına rağmen, enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyüme ortamını yeniden sağlamak amacıyla en kapsamlı ekonomik istikrar programının 2000 yılı başında uygulanmasına karar verilmiştir. Bu kararda, 1999 yılının ikinci yarısında yaşanan deprem felaketi ve depremin ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartları daha da ağırlaştırması, AGİT zirvesinin hemen ardından Avrupa Birliği'nin Helsinki'de yaptığı zirvede, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için adaylığının resmen açıklanması gibi olaylar sonucunda uluslar arası kamuoyunun Türkiye'de kapsamlı bir istikrar programının uygulanması konusunda yoğun baskısının oluşması önemli rol oynamıştır. Bu gelişmeler sonucunda IMF'nin de destekleyeceği bir istikrar programının hem Türkiye'nin dünyadaki güvenilirliğini sağlayacağı hem de istikrarın gerçekleştirilmesini çabuklaştıracığı düşünülmüştür.

IMF'nin desteklediği program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyon beklentilerini düşürmek için döviz kurları önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur.

Programın uygulanmasında kamu açıklarını daraltma ve yapısal reformlar alanında önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda yeni bir Bankalar Kanunu hazırlanmış, sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlenmiş, mali durumu bozulan bankalara devlet tarafından el konulması kararlaştırılmış, bankaların gözetim ve denetiminden sorumlu bağımsız bir kurum oluşturulmuş, bankacılık sektörünün yapısını güçlendirmek amacıyla sistemdeki mali bünyesi zayıf bankalar devlet kontrolüne alınmıştır.

2000 yılının ikinci yarısına kadar uygulamaya konulan istikrar programı başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Fakat, enflasyonun programda öngörüldüğü hızla düşmemesi sonucunda Türk Lirasının beklenenin üzerinde reel değer kazanması, iç talepte görülen hızlı canlanma, ham petrol, doğal gaz gibi enerji fiyatlarındaki artış ve Euro/\$ paritesindeki gelişmeler sonucunda 2000 yılında cari işlemler açığı öngörülen düzeyin önemli ölçüde üzerine çıkmıştır. Bu gelişme iç ve dış piyasalarda mevcut kur sisteminin sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusundaki endişeleri artırmıştır.

Özelleştirmenin simgesi haline gelen Türk Telekom'un satışında sorunların yaşanması, Türk Hava Yolları'nın satışının gecikmesi, kamu bankalarına ilişkin düzenlemelerde yaşanan sorunlar, programın uygulanmasında gösterilen kararlılığın azalması, Arjantin ekonomisindeki gelişmelerin de etkisiyle uluslararası sermayenin gelişen piyasalara daha ihtiyatla yaklaşması, 2000 yılının ikinci yarısında Türkiye'ye dış kaynak girişinin azalmasına yol açmıştır.

Yıl sonuna doğru yaklaşırken bankalar dövizdeki açık pozisyonlarını azaltma yoluna gitmişlerdir. Bankaların yaratmış olduğu döviz talebi Türk Lirası talebini artırmış ve sonuçta faizler üzerinde yukarı doğru bir baskı oluşmuştur. Para programının bir parçası olan net iç varlıklar hedefini aşmamaya çalışan Merkez Bankası faizlerdeki yükselişe fazla müdahale edememiş, Hazine bonosuna yüksek oranda yatırım yapmış olan bankaların bankalar arası para piyasasında borç bulmaları zorlaşmış, piyasada likidite darlığı baş göstermiştir.

Likidite sıkışıklığı ile beraber faizler daha da artmıştır. Bunun üzerine, Hazine bonosuna yatırım yapmış olan yabancı yatırımcılar, ileride bu bonoları satamayacaklarını düşünerek piyasadan çıkmaya başlamışlardır. Yabancı yatırımcıların ülkeyi terk etme çabaları sonucunda Merkez Bankası 6 milyar dolar civarında döviz satışında bulunmuş ve rezervler azalmıştır. Merkez Bankası bu aşamada da piyasalardaki gelişmelere yeterli derecede müdahale edememiş, programın öngördüğü gibi, faizlerin yükselmesiyle Merkez Bankası'na

döviz satışı gerçekleşmemiş, aksine döviz talebi daha da artmıştır. Sonuçta, Kasım ayı sonunda faizler %1000'lere kadar yükselmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda Türkiye, Stand By düzenlemesine ek olarak IMF ile yeni bir düzenleme içine girmiştir. Ek Rezerv kolaylığı altında IMF'den 7,5 milyar dolar tutarında ek kolaylık sağlanmıştır. Aynı dönemde, Dünya Bankası da Ülke Yardım Stratejisi programı altında üç yıl içinde Türkiye'ye 5 milyar dolar vereceğini açıklamış ve bu olumlu gelişmeler piyasalardaki güvensizliği kısmen azaltmıştır. Ocak ayı süresince Merkez Bankası'nın ilk belirlenen hedefin de üzerinde piyasaya likidite vermesiyle faizler %100'ün altına düşmüştür.

Ancak, 19 Şubat 2001 tarihinde Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler mali piyasaları negatif yönde etkilemiş, yabancı yatırımcılar piyasalardan çıkmaya çalışırken bankalar da olası gelişmelere karşı kendilerini korumak için döviz alımına yönelmişlerdir. Bir gün önce piyasalara 7,5 milyar dolar satan Merkez Bankası, Türk Lirası likidite vermeyerek döviz talebini kısma yolunu seçmiştir. Faizler yine %1000'lerin üzerine çıkmaya başlamış, Kasım krizinde olduğu gibi Merkez Bankası'nın net iç varlıklar hedefinden taviz vermemesi krizin derinleşmesine yol açmıştır.

Sonuçta, o güne kadar uygulanan en kapsamlı istikrar programlarından biri yarım kalmış, Türk Lirası yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakılmış, doların fiyatı 685,000 liradan 1 milyon liranın üzerine çıkmıştır. Ekonomide dolarizasyon artmış, iç talep hızlı bir şekilde azalmış ve bu durum krizi daha da derinleştirmiştir.

Ticaret hacminin düşmesi firmaların tatile girmesini ya da tamamen kapanmasını gündeme getirmiş, faaliyet gösteren firmalardaki tasarruf tedbirleri ile beraber işsizlik de artmaya başlamıştır. İstatistiklere göre 2000 ile 2001 yılları arasında yaklaşık 650 bin kişi işini kaybetmiş, işsiz sayısı 1 milyon 960 bine yükselmiştir.

Daha sonra "Kontrollü kur, serbest faiz" politikası bırakılarak "Kontrollü faiz, serbest kur" politikasına geçilmiştir. Bu ortamda, Merkez Bankası'nın sınırlı bir şekilde döviz satacağını açıklaması piyasalardaki gerginliğin artmasına neden olmuş ve doların fiyatı 1,3 milyon lira civarına yükselmiştir.

Kasım kriziyle beraber faizlerin artmasıyla bankacılık sektörü ciddi boyutlarda zarar etmiştir. Şubat ayında dalgalı kur sistemine geçilmesi sonucunda dolar fiyatının 1,3 milyon liraya yükselmesi bankacılık sektöründeki dövizdeki açık pozisyonlar nedeniyle bankalarda

bir başka zararın oluşmasına neden olmuştur. Yapılan tahminlere göre, Kasım ve Şubat krizlerinin bankacılık sektöründe neden olduğu zarar yaklaşık 25 milyar dolar olmuştur.

SONUÇ

Çalışmada yeni liberal istikrar ve yapısal uyum programlarını gerektiren ekonomik kriz olgusunun özellikleri , krizin temelleri ve doğası üzerinde durulmuş ve krize kuramsal açıklama getiren görüşler serbest piyasacı, müdahaleci yaklaşımlar altında incelenmiştir. Serbest piyasacı ve müdahaleci yaklaşımlar krizi dolaşım alanında , talep yönünde tanımlanması, eksik tüketim krizi yaklaşımında olduğu gibi , krizin üretimin doğasından kaynaklanan dinamiklerini belirsizleştirerek göz ardı edilmesine yol açmıştır.

Kapitalizm 1970’lerde yaşadığı yapısal krizin etkilediği birçok azgelişmiş ülkeyi yeni liberal yeniden yapılanmayı sağlayacak istikrar ve yapısal uyum programlarını uygulamaya iten neden, 1970’lerde ithal ikameci birikim modelinin tıkanmasıyla artan çekilişlerin yarattığı kar oranlarının düşme eğilimi krizini engellemek amacıyla uluslararası piyasalardan alınan kredilerin, 1980’lerin başında yol açtığı borç krizi olmuştur. Kısacası , borç krizine neden olan temel faktör ülke ekonomilerinin yabancı sermaye ile finanse edilerek sermaye birikimlerini gerçekleştirmeye çalışmalarıdır.Dünya ekonomisinde yaşanan kriz ise borç krizine neden olan dış unsur olarak ele alınabilir. Böylece 1980’lerin başında uluslararası piyasalarda faiz oranlarının yükselmesi kredi kısıtlamalarına yol açmıştır. Bu durum azgelişmiş ülkelerin ekonomilerine ağır bir yük getirmiş bu ülkeler dış borçlarını ödemeyi sürdürebilmek ve dış kaynak gereksinimini karşılamak amacıyla devalüasyon yaparak dış ticaret fazlası elde etme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle birbiri ardına borç krizine düşen azgelişmiş ülkeler krizden çıkış için 1980’lerden itibaren çok daha ağır ve köklü değişiklikleri içeren yeniden yapılandırma politikalarını kabul etmek zorunda kalmışlardır.Bu durum içe dönük ithal ikameci birikim modelinden dışa açık ihracata yönelik birikim modeline geçmiştir. Bu yeni birikim modeline geçişte uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programları,1980’lerden itibaren azgelişmiş ülkelerde sermaye birikiminde yeniden yapılanmanın çabalarıdır. Uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programları IFM(Uluslararası Para Fonu) ve WB(Dünya Bankası) tarafından yönlendirilmiş ve denetlenmiştir.

Krize çözüm arayışları çerçevesinde sermayenin yeniden yapılanmasını gerçekleştiren istikrar ve yapısal uyum programları sermaye birikim sürecinin yeniden yapılanmasında çeşitli evrelerin tamamlanması amacına taşınmıştır. Her evre değişikliği bir istikrar programıyla desteklenmişti. Yani , yeniden yapılanmayı sağlayacak yapısal uyum programının evrelerini gerçekleştirmek için öncelikle bir makroekonomik istikrar programı kabul edilmektedir. Çünkü , ekonomide yapısal uyum sürecinin her evresi sırasında sermaye

birikimi krizinin ortaya çıkardığı iç ve /veya dış dengesizlikler yaşanmaktadır. Bu nedenle, yapısal uyum sürecine devam edilmesi için makroekonomik dengesizlikleri gidermek amacıyla kısa dönemli istikrar programları uygulamaya konulmaktadır.

Sermayenin yeniden yapılanmasını sağlamak amacıyla uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programları istikrar süreci ve yapısal uyum sürecini içermiştir. İstikrar sürecinde ekonomideki makro dengesizlikleri talep daraltıcı ortodoks politikalarla veya talep genişletici heteredoks politikalarla gidererek , yapısal uyum sürecine geçişin ve sermaye birikiminin yeniden yapılanmasının koşulları hazırlanmıştır. İstikrar sürecinden sonra yapısal uyum sürecine geçilmiştir. Yapısal uyum sürecin üretim ve sermayenin, işgücü piyasalarının ve sosyal politikaların yeniden yapılanması evrelerini içermiştir. Üretim ve sermayenin yeniden yapılanması evresinde dış ticaretin ve mali piyasaların ulusal ve uluslararası akımlarda serbestleştirilmesini sağlayan reform politikaları uygulamaya konulmuştur. İşgücü piyasalarını yeniden yapılanması evresinde işgücünün ve çalışma koşullarının esnekleştirilmesi politikaları uygulanmıştır. Sosyal politikaların yeniden yapılanması evresinde ise sosyal güvenlik sisemine yönelik reform politikaları uygulanmıştır.

1980'lerden sonra sermaye birikiminin yeniden yapılanmasını dışa dönük ihracata yönelik birikim modeliyle gerçekleştiren azgelişmiş ülkeler, başlangıçta ekonomilerindeki varolan dengesizliklerin çözümü için genellikle talep daraltıcı ortodoks istikrar politikaları uygulamaya koymuşlardır. Uygulanan ortodoks istikrar programları , ulusal paranın devalüasyonu , devletin harcamalarının azaltılması ve sübvansiyonların kaldırılması, korumacılığı kaldırılması ihracatın teşvik edilmesi , faiz oranları ve fiyat artışlarıyla talebin kısılması , keskin parasal daralmalar , ve reel ücretlerin sınırlandırılması politikalarından oluşmaktadır. Dolayısıyla uygulamaya konulan istikrar politikalarıyla ekonomi soğutulmaya çalışmaktadır.

AGÜ'lerde 1990'larda yaşanan mali krize ulusal boyutta ortaya çıkan sermaye birikimi yetersizliği yanında, dış konjonktürden kaynaklanan kar oranlarının düşme eğilimine de neden olmuştur. Ulusal boyutta mali piyasaların serbestleşmesiyle uluslararası mali piyasalarda kar oranlarını arttırmak amacıyla hareket eden sermaye dünya ekonomisinde mal dolaşım hacmini aşan dev boyutta sermaye hareketlerine yol açmıştır. Bu, ulusal mali piyasaları uluslararası sermaye hareketlerinin yörüngesine, döviz kuruna da mal hareketleri alanından çıkarıp sermaye hareketlerinin etki alanına sokmuştur. Böylece , ulusal ve uluslararası mali ve döviz piyasaları bütünleşerek önemli arbitraj olanakları yaratmış ve sisteme önemli bir spekülasyon boyutu katmıştır. Sonuçta üretim ve mali serbestleşme uygulamaları azgelişmiş ülkelere reel sermaye ihracında nitelikli bir dönüşüm yaratmamış,

aksine , Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi sermaye ihracı, doğrudan yatırımlar yerine hisse senedi piyasalarını özelleştirme uygulamalarını içeren portföy yatırımları şeklinde yaşanmıştır. Dolayısıyla bunlar spekülative kaynaklı sermaye akımlarıdır ve az gelişmiş ülkeler için sermaye birikimi olanağı yaratmadığı gibi ortaya çıkardığı mali krizlerle de parasal genişlemenin yarattığı çelişkileri sürdürmüştür.

1990’larda AGÜ’lerin bir çoğunda uygulanan mali sermayenin serbestleşmesi politikalarının yeni liberal yaklaşımın savunduğu gibi faiz oranlarını ulusal ve uluslararası piyasalarda eşitlenmemesi , yatırımları ve tasarrufları birbirine yakınlaştırmaması ve uluslararası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi nedeniyle krizler yaşanması sermaye akımlarını kontrol etmeyi gündeme getirmiştir. Nitekim , bazıları finansal serbestleşme politikalarını öneren yeni liberal yaklaşımın savunucuları da olsa birçok iktisatçı yaşanan mali krizlerin serbestleşmenin zamanlaması ve sıralamasından kaynakladığı ve finansal serbestleşme için en uygun zaman ve sıralamanın nasıl olması gerektiği üzerine yoğunlaşarak,AGÜ’lere yönelik sermaye akımlarını denetimini önermişlerdir.

İstikrar ve yapısal uyum programları altında uygulanan istikrar politikalarının talep daraltıcı ortodoks ya da talep genişletici heteredoks politikalarının krizi çözme çabaları, kapitalist üretim tarzının krizini yönetilebilir düzeylere indirgemekten başka bir şey değildir. İstikrar programları daha çok talep yönetimli politikalar oldukları için sadece dolaşım sürecinin düzenlenmesiyle ilgilenmekte ve üretim sürecini düzenlememektedir.Kriz, esas olarak sermaye birikimi odaklı olduğundan , uygulanan istikrar politikalarından sona hem dolaşım hem de üretim sürecini düzenleyen yapısal uyum programlarıyla krizin şiddeti azaltabilmiş, ancak giderilememiştir. Çünkü esas olarak yapısal uyum programları çerçevesinde üretim sürecini düzenleyen uygulamalardan çok dolaşım sürecini düzenleyen politikalar uygulanabilmiştir. Dolayısıyla kar oranlarının düşüşü denetlenememiş, hızlı sermaye birikimi sağlayacak kar oranlarına ulaşamamıştır. Düşük verimlilik ve yatırım , yetersiz sermaye birikimi , yüksek işsizlik ve artan gelir dağılımı eşitsizliğiyle birlikte klasik kriz koşullarını oluşturmaktadır. Bu nedenle dünya ekonomisinin ve AGÜ ekonomilerinin reel kesimindeki kriz koşulları hala geçerliliğini korumaktadır.

AGÜ’ler bağlamında incelenen Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye deneyimlerinde 1980’den önce kaynak sıkıntısı çeken sermaye kesiminin , dünya kapitalist sisteminin 1980 sonrası uluslararası işbölümü çerçevesinde yeni liberal stratejiler izleyerek entegre olma sürecinde uzun bir yol almıştır.Fakat sermaye birikimi sağlayacak kar oranlarına erişilememiş olması ve yaşanan krizlerin varlığı , bu anlamda sermaye birikiminin devamı için hükümetlerin bundan sonraki süreçte yapısal uyum programlarına devam etmelerini

gerektirecektir. Bunu ya sendikalar, muhalefet partileri ve sivil toplum örgütleriyle işbirliğine giderek ya da bu örgütleri zayıflayıp güçsüzleştirerek gerçekleştireceklerdi. Bu nedenle yapısal uyum sürecinin bundan sonraki aşamasında sosyal güvenlik sistemi reformları ve sermayenin rekabet gücünü artırmak için işgücü sürecini daha fazla denetim altına işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi uygulamaları söz konusu olacaktır. Bu da IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşların hem gelişmiş ülkelere hem de AGÜ'lere önerdiği politikalarla tam bir uyum içindedir.

Sonuçta uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programlarıyla sermaye birikimi çevriminin dolaşım(talep) süreci düzenlenmekte ve sermaye birikimi gerçekleştirmek amacıyla yaratılan artı değerin sermaye sınıfı lehine yeniden dağılımını düzenleyen politikaları yürürlüğe koyarak bütün maliyetlerin çalışan kesimlerce yüklenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla istikrar ve yapısal uyum politikaları çerçevesinde işgücünün örgütlülüğünün zayıflatılması, ücretlerin reel olarak düşürülmesi, sosyal harcamaların kısıtlanması ve işgücünün baskı altına alınması çabaları toplumsal çatışmayı en aza indirerek sınıfsal güç ilişkisini sermaye sınıfı lehine yeniden düzenleyecek ideolojik ve politik dönüşümü hızlandırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdiş, Muhammet., "Global Finansal Sistem ,Finansal Krizler ve Türkiye", Beta Basım Yayım Dağıtım Haziran 2000, İstanbul
- Alpaslan, Melike., "1994 Yılı Krizi Sonrasında Meksika'da Uygulanan Para Politikası", Bankacılar Dergisi, T.B.B. Yayınları, 2001, İstanbul
- Alkin, Erdoğan., "Meksika Krizinden Alınması (ve alınmaması) gereken Dersler" İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, İKV Yayını S.126, Eylül-Ekim 1995, İstanbul
- Altıok, M., "1980 Sonrası Türkiye'de Sermaye Birikimi ve Kriz", ODTÜ Gelişme Dergisi , Cilt 25, Sayı 2, 1998, Ankara
- Akyüz, Y. , "Financial Liberalization: The Key Issues", UNCTAD, 1993, Santiago.
- Alejandro, C.D. , "Essays on the Economic History of the Argentine Republic", Yale University Press,1970, London.
- Alexander, R.J., "An Introduction to Argentina, Praeger Publishers", 1969, New York.
- Amann, E., ve Baer, W., "The Illusion of Stability:The Brazilian Economy Under Cardoso", World Development , 2000
- Arce, D.M., "Interpreting Budget Deficits in Latin America: Methods with Application to Argentina", Cambridge Journal of Economics, 1999
- Arın, Tülay . "Keynesçi Akımlar: Keynesçiliğin Krizi ve Tartışmaları" ,İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası , İ.İ.F.M Yayınları , Cilt.45, 1988
- Arın, T., "Türkiye'de Plansızlık ve Politika Alternatifsizliğine Mahkumiyet", Petrol İş Yıllığı 1993-1994, Petrol İş Yayınları , No:36, 1994, İstanbul

- Arın, T., “Kapitalist Düzenleme , Birikim, Birikim Rejimi ve Kriz(II) :Az Gelişmiş Kapitalizm ve Türkiye”, 11 Tez Kitap Dizisi 3, Mayıs 1986, İstanbul
- Asomedy, “Brezilya Krizi” Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Nisan 2001
- Ataç,B., “İstikrarın Sağlanmasında Çağdaş Makro Ekonomik Tartışmalar”, A.Ü. , İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt VI, Sayı 2, Kasım, 1988
- Aydoğuş, Osman ,Hakan Berument, M. Nejat Coşkun , Ömer Faruk Çolak , Mustafa Durmuş , Oğuz Esen , Cem Kılıç ,Şükrü Kızılot, M. Tuba Ongun. “ Kriz ve IMF Politikaları” Alkim Yayınevi, 2002
- Bahçeci , A. Sema., “Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları:Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi” DPT Yayınları, Temmuz 1997
- Balkan, N., “Az Gelişmişlik ve Dış Borç Sorunu”, İktisat Dergisi, Nisan-Mayıs 1997.
- Barro, R.J. , “Interest Rate Targeting”, Journal of Monetary Economics, 1989
- Berksoy, T., “Türkiye’de İstikrar Arayışları ve IMF,(der) C.Erdost, IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye içinde”, İstanbul,SavaşYayınları, 1982
- Berksoy , T., “Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz: 24 Ocak 1980’den 5 Nisan 1994’e”, Petrol İş Yıllığı 1993-1994 , Petrol İş Yayınları, No:36, 1994, İstanbul
- Binay, Ş.,ve Kunter , K., “Türkiye’de Mali Liberalleşmede Merkez Bankası’nın Rolü, 1980-1997”, İktisat,İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 14,Sayı 154, Ocak 1999
- Boratav, K. , “Gelişme Sanayileşme İkinci Planda”, İktisat Dergisi, Ağustos 1994
- Borotav , K., “Dışa Borca Yöneliş Bir Tuzak”, TOBB Ekonomik Forum Dergisi, Yıl.7, Sayı 2, 2000
- Boratav, K. “İthal İkamesi ve Gelir Dağılımı” ,(der.) K.Boratav vd. Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu, 2.Basım, Kaynak Yayınları, 1987

- Boratav, K. “İktisat Tarihi (1981-1994)” (der), S.Akşin, Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995, Cem Yayınevi, 1995, İstanbul
- Borotav,K.- Türel, O., ve Yeldan E., “ The Turkish Economy in 1981-1992: A Balance Sheet , Problems and Prospects”, ODTÜ Gelişme Dergisi Cilt 22, Sayı 1, 1995
- Boysan, T. ve C. Blitzer , “Turkey’s Trade Liberalization in the 1980’s and Prospects for it’s Sustainability” , T.Arıcanlı ve D.Rodrik, (eds), The Political Economy of Turkey:Debt, Adjustament and Sustainability, Macmillan, 1990
- Buzaglo, J. , “A Model of Structural Change and Openness: Applications to the Argentine Economy”, International Review of Applied Economics, 1999
- Canpolat ,Naci “IMF Programlarının Yapısı ve Etkinliği” ,ASOMEDYA , Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Haziran 2001
- Caballero, R.J., “Macroeconomic Volitality in Latin America: A View and Three Case Studies”, NBER Working Paper no.7782, 2000
- Carchedi, G., “Frontiers of Political Economy”, Verso, 1991, London
- Chossudovsky,Michel. “The Globalization of Poverı” Çev.Neşenur Domaniç, Çivi Yazıları, 1998, İstanbul
- Cinquetti,C.A.“The Real Plan:Stabilization and Destabilization”, World Development, 2000
- Coes , V. Donald . “Macroeconomic Crises, Policies , Growth in Brazil 1964-1990” Worldbank Comparative Macroeconomic Studies, 1995, Washington DC
- Da Fonseca, M.A.R. “ Brazil Real Plan”, Journal of Latin America Studies, 1998
- Delice, Güven . “Arjantin’de Finansal Reformlar ve 2001 Krizi” Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Cilt 3 S.2 , 2002

- Desai , M.. “Marksist İktisat Teorisi” Çev. M. Satlıgan , Birikim Yayınları, 1972, İstanbul
- Dietz L. James , Dilmus D. James . “ Progress toward Development in Latin America”, Lynne Rienner Publishers , Boulder& London , 1990
- Doğan ,Seyhun . “Yakın İzleme Programı ve Türkiye –IMF İlişkileri” İSO Dergisi, S.398 , Mayıs 1999
- Doğruel , Fatma . “Son Yirmi Yılda Türkiye’de İstikrar Programları Neden Başarısız?” , İktisat Dergisi , İ.F.M.C. Yayını ,S.405, Eylül 2000
- Dorbusch R. , S.Fischer . “Macroeconomics” ,Sixth Edition International Edition, McGraw Hill-Literature, 1999, Turkey
- Dornbusch, R. Ve Cline W.R. “Brazil’s Incomplete Stabilization and Reform” , Brookings Papes on Economic Activity, 1997
- Dorbusch R., “Dollars, Debts and Deficits” Leuven University Press, Leuven , Belgium and the MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, 1986, England
- DPT, “Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1998” , 1998, Ankara
- DTM, “Başlıca Ekonomik Göztergeler”, Ocak*Şubat 2000, Ankara
- ECLA , “Development Problems in Latin America”, Austin., 1970
- Edwards, S. , “Public Sector Deficits and Macroeconomic Stability in Developing Countries” NBER Working Paper no.5407. ,1996
- Eğilmez, Mahfi . “Uluslararası Para Fonu(IMF) , Dünya Bankası Grubu ve Türkiye , Finans Dünyası Yayını, No:2, 1996, İstanbul
- Ekinci, K., “Türkiye’de 1980 Sonrası Kriz Dinamikleri ve İntibal Mekanizmaları”, Toplum ve Bilim, Sayı 77, 1998

- Ekzen, N., “1980 Stabilizasyon Paketinin 1958 , 1970 ve 1978-79 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi” Tekeli İ. vd (der), Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım. ,Yurt Yayınları,1984, Ankara
- Enis J., “Brazil’s New Capitalism” , Foreign Affairs, 2000
- Feinberg ,R.E. and Gwin, C. “Reforming the Fund”, The International Monetary Fund in a Multipolar World: Pulling Together. Edited by C. Gwin, R .E . Feineberg and contributors. US-Third World Policy Perspectives, No:13, Overseas Development Council, 1989
- Frank, A.G. , “Dünya Sistemi Bunalımda; Dünya Ekonomisi Bunalım ve Siyasal Yapılar.”(Çev.Ümit Kıvanç), Belge Yayınları, 1983
- Frank A.G., “Dünya Krizi ve Dönüşüm”, Yapıt Toplumsal Aaştırmalar Dergisi, Sayı 7, Ekim-Kasım, 1984
- Frazer, William. “Central Banking Crises and Global Economy” ,Praeger Publishers, 2002
- Friedman ,M. “The Role of Monetary Policy” American Economic Review , Vol.58, No.3, 1968
- Friedman, M. “ A theoretical Framework for Monetary Analysis” Journal of Political Economy ,Vol.48, No:2
- Foruatan,F. , “ Turkey;Structural Transformation and the Threat the Sustainability”, V., Thomas, vd.,(eds) Restructuring Economies in Distress:Reform and World Bank, Washington D.C., Oxford University Press, 1991
- Garcia ,Valeriano F. “Black December :Banking Instability ,The Mexican Crises and its Effect on Argentina” World bank Latin America and Carabbean Studies, June 1997, Washington DC

- Gouverneur, J., “Kapitalist Ekonominin Temelleri:Çağdaş Kapitalizmin Marksist Ekonomik Tahliline Giriş”,(Çev.F.Başkaya), İmge Yayınları, 1997, Ankara,
- Gülalp,H.,“Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri”, 2.Basım, Yurt Yayınları, 1987, Ankara
- Gürsu , Bilge . “Stabilizasyon ve Yapısal Uyum Programları, İktisat Dergisi , İ.F.M.C., S.405, Eylül 2000
- Inan ,E. Alpan, “Arjantinde krizin Sebepleri ve Gelişimi” Bankacılar Dergisi, T.B.B. Yayınları, S.42, Eylül 2002
- İGEME , “Arjantin Ülke Raporu”, 2000, Ankara.
- IMF , “Government Finance Statistics Yearbook” 2000.
- IMF , “International Financial Statistics Yearbook” 1994.
- ISO, “Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu” , Özel Sayı, Sayı :400, Eylül 1998
- Jones, C.I. , “Introduction to Economic Growth”, Norton, 1997 ,New York.
- Kazgan , Gülten . “ Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri”, Altın Kitapları Yayınevi, Nisan 1995, İstanbul
- Kazgan , Gülten ,Atilla Karaosmanoğlu, Hayri Kozanoğlu , Ümit Şenesen. “Kriz Üzerine...” İktisat Dergisi , İ.F.M.C. Yayını , S. 384 , Kasım 1998
- Kazgan, Gülten , “Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye’nin Krizleri”, İktisat Dergisi , İ.F.M.C., Şubat-Mart 2001
- Kazgan, G., “Ekonomide Dışa Açık Büyüme”, 1.Baskı ,Altın Kitaplar Yayınevi, 1985, İstanbul
- Kazgan, G., “Tanzimattan XXI.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi” Altın Kitaplar Yayınevi , 1999, İstanbul

- Kazgan, G., “ İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi” , 3.Basım, Remzi Kitabevi, 1984, İstanbul
- Kepenek, Yakup ,Nurten Yentürk . “Türkiye Ekonomisi” 10.Baskı,Remzi Kitabevi, 2000, İstanbul
- Keyder, Ç., “İthal İkameci Sanayileşme Çelişkileri” K.Boratav vd.,(der) Kriz , Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu, 2.Basım, Kaynak Yayınları, 1987
- Keynes J. Maynard . “İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi” Çev.A.Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, 1987, İstanbul
- Keynes, J.M. , “The General Theory of Employment, Interest and Money”, St.Martin’s Press, 1936, New York.
- Kılıçbay, A.(1991), “Türkiye Ekonomisi”, İş Bankası Yayınları, 1991, Ankara
- Kindleberger ,P. Charles. “ Manias, Panics and Crashes : A History of Financial Crises” , John Wiley and Sons Inc ,1996 , USA
- Korol, J.C. , “Argentine Development in a Comparative Perspective”, in Pehesa-Cisea., 2001
- Kozlu , Cem “Öfkeden Çözüme” Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları , 2003, İstanbul
- Lewis, P. , “The Crisis of Argentine Capitalism”, University of North Carolina Press, Chapell Hill., 1990
- Merette, M., “Post Mortem of a Stabilization Plan:The Collor Plan in Brazil” Journal of Policy Modelling , 2000
- Mishkin, F.S. ve Savastano, M.A. “ Monetary Policy Strategies for Latin America”, NBER Working Paper No:7617 , Mart 2000

- Morais, L., Filha A.S. ve Coelho , W., “ Financial Liberalisation , Currency Instability and Crisis in Brazil.:Another Plan Bites the Dust” , Capital and Class, 2000
- Morova , Tuğra “ Meksika Peso Krizi’nin Uluslar arası Finans Açısından Değerlendirilmesi” Bankacılar Dergisi , T.B.B Yayınları, Haziran 1996 .
- Orhan, Z.O. “Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları” Bilim Teknik Yayınevi, 1990, İstanbul
- Orhan, Z.O., “Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları”, 2.Basım, Bilim Teknik Yayınevi, 1990, İstanbul
- Önder , İzzet . “ 90’lı Yıllarda Türkiye ,Körfez ,94 ve Asya Krizleri” İktisat Dergisi , İFMC Yayını S.387, Şubat- Mart 1999 .
- Önder, İ., Türel, O., N. Ve Somel ,C (1993), “Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar” , Tarih Vakfı, Kurt Yayınları, 1993, İstanbul
- Öniş , Z. “ Reflections on the External Debt Problem of Developing Countries and the IMF Conditionality ” Journal of Economics and Administrative Studies, Vol.2 no:1, 1988
- Özatay, F., “1994 Krizinden Alınacak Dersler:Kamu İç Borç Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 13 , Sayı 109, Nisan 1995
- Özcan, E., “Ekonomik Bunalımlar”, Özgün Kardeşler Matbaacılık, 1981, Ankara,
- Özmucur, S., ve Öniş Z., “Enflasyon Sorunu ve Türkiye’de Enflasyon Önleme Politikaları” , TÜSES Vakfı Yayınları, 1989, İstanbul
- Pamuk, Ş., “ 24 Ocak Sonrasında İktisat Politikaları Sınıflar ve Gelir Dağılımı”, K.Boratav vd. , (der) Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu , 2.Basım, Ankara, Kaynak Yayınları, 1987

- Pastor , M . “ The Effects of IMF Programs in the Third World :Debate and Evidence from Latin America” World Development , Vol:15, No.2, 1987
- Pastor, M., Carol Wise , “Stabilization and its Discontents: Argentina’s Economic Restructuring in the 1990’s”, World Development, 1990
- Paya, M, “Makro İktisat”, Filiz Kitabevi , 1997, İstanbul
- Paula, L.F.R ve Alves, Jr.,A.J. “External Financial Fragility and the 1988-1999 , Brazilian Currenct Crisis” Journal of Post Keynesian Economics, 2000
- Portelli, H., “Gramsci ve Tarihsel Blok” , Savaş Yayınları, 1982, İstanbul
- Psacharopoulos, G.,v.d. , “Poverty and Income Distribution in Latin America: The Story of the 1980s”, World Bank Technical Paper no:351, 1996
- Rodrik, D. , “Küreselleşme, Büyüme ve Yoksulluk: Dünya Bankası Anlamaya Başladı mı?”, İşletme ve Finans (190), 2002
- Rodrik, D. “1980 Ekonomi Programı:Yarım Kalan Senfoni” , Görüş Dergisi, Sayı13 , Ocak 1994
- Rosen ,Fred and Deidre McFadyen . “ Free Trade an Economic Restructuring in Latin America” , A NACLA (North American Congress on Latin America) Reader Monthly Review Press , 1999, New York
- Rosier, B., “İktisadi Kriz Kuramları”, Cep Üniversitesi, (Çev.N.Yentürk), İletişim Yayınları, 1991, İstanbul
- Ruge-Marcia , F.J. “ Heterodox Inflation Stabilization in Argentina, Brazil and Israel:Historical Rewiev and some Stylized Facts” CRDE Working Paper,No:797, 1997
- Savaş, V., “Politik İktisat”, 2.Baskı, Beta Yayınları,1994, İstanbul

- Sönmez , Mustafa . “ 1994 Krizi Işığında 2001 Krizi Ne Olacak?” Ekonomik Forum , Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Yıl.8 S.4, Nisan 2002
- Şenesen, Ümit . “ Bu Tepetaklak Gidiş Nerede Duracak?” İktisat Dergisi, İ.F.M.C. Yayınları ,S.384 , Kasım 1998
- Seyidoğlu , Halil . “ Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulamaları” 11. Baskı, Güzem Yayınları, 1996, İstanbul
- Sonmez, S, “Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye”, İmge Yayınları, 1998, Ankara
- Stiglitz .E. Joseph “ Globalization and Its Discontents” W.W. Norton and Company, 2002
- Stiglitz, J.E., Andrew Weiss , “Credit Rationing in Markets with Imperfect Information”, American Economic Review_(71), 1981
- Taylor, A.M. , “Argentina and the World Capital Market: Saving, Investment and International Capital Mobility in the Twentieth Century”, NBER Working Paper no:6302., 1997
- Taylor, A.M. , “External Dependence, Demographic Burdens and Argentine Economic Decline after the Belle Epoque”, Journal of Economic History, 52 (4), 1992
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği “Ekonomik Krizden çıkışta IMF Politikalarının Değerlendirilmesi” , TOBB yayınları , Nisan 2002, Ankara
- Türel , Haluk “ Geçmişle Gelecek Arasında” Görüş Dergisi Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı , TÜSİAD Yayınları , S.47, Nisan-Mayıs 2001
- Unay, C., “Ekonomik Konjonktür” 5.Baskı , Ekin Yayınevi ,Bursa, 1996
- UNCTAD , “World Development Report”, 1999.

- Üşür, İ., “Kriz Bir Kavram’a Açıklama Notu”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XXII, Sayı 214, Ocak-Şubat, 1999.
- Wolff, P., “Stabilization Policy and Structural Adjustment in Turkey :1980-1985”, German Development Institute, 1987
- Yay Turan, Gülsün Yay, Ensan Yılmaz . “ Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler” İTO Yayınları , No:2001-47 , İstanbul 2001
- Yeldan, E., “Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu, 1990-1993, Bir Genel Denge Analizi” T.Habiş Sendikası Yayınları,1994, Ankara
- Yeldan, E., “Türkiye’de Finansal Serbestleşme Deneyimi”, Petrol-İş Yıllığı 1995-1996, Petrol İş Yayını , No:36, 1997, İstanbul
- Yeldan, E., ve Köse, A.H., “ Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yapısla Sorunları Üzerine Gözlemler” Mülkiyeliler Birliği Dergisi, CXXIII, Sayı 217, Temmuz-Ağustos, 1999
- Yentürk, N. , “Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri”, İktisat Dergisi, Nisan-Mayıs’97.
- Yıldırım, E., “Türkiye’de İktisadi Dalgalanmalar ve İktisat Politikaları” , Türk-İş Yıllığı, Türk-İş Yayınları, 1996, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	29.10.1976
Doğum Yeri	İstanbul
Lise (1994)	Özel Boğaziçi Lisesi
Lisans (1998)	Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Yüksek Lisans (2004)	Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans Programı
Çalıştığı Kurumlar ('09- 1999 ; '05– 2001)	Alternatifbank A.Ş. Genel Müdürlük Dış İşlemler ve Kurumsal Krediler Uzman Yardımcısı
('05- 2003 ; '05- 2004)	Prinex End.El Aletleri Ltd.Şti. Dış Ticaret Uzman
('05-2004; halen devam ediyor)	BP Petrolleri A.Ş. Strateji Departmanı-Akaryakıt Bölümü Strateji Uzmanı